DUŠAN BERIĆ

IZ KNJIŽEVNE PROŠLOSTI DALMACIJE

MH

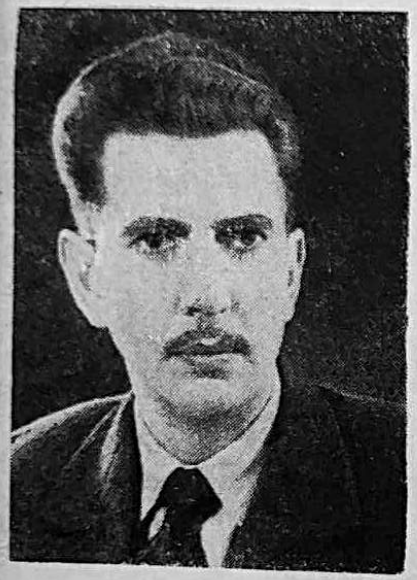

Marljiv i spretan arhivski i bibliotečki radnik, Dušan Berić je svojim istraživanjima — u mnogim slučajevima i za mnoge pisce lišena i najosnovnijih podataka — zadužio našu nauku nizom obaveštenja na koja se dugo čekalo. I to: obaveštenjima sigurnim, zasnovanim na pretraživanjima po verodostojnim izvorima i na domišljanjima koja su se iz tih istraživanja dala načiniti. Po tome, knjiga **»Iz književne prošlosti Dalmacije«** ima naučni karakter i svaki njen članak pretstavlja, veći ili manji, doprinos nauci.

M. P.

DUŠAN BERIĆ / IZ KNJIŽEVNE PROŠLOSTI DALMACIJE

BIBLIOTEKA
SUVREMENIH PISACA

7

Urednik
IVANKA VUJČIĆ LASZOWSKI

PODODBOR
MATICE HRVATSKE

DUŠAN BERIĆ

IZ KNJIŽEVNE PROŠLOSTI DALMACIJE

MH
SPLIT
1956

IZ KNJIŽEVNE PROŠLOSTI DALMACIJE

PRILOG BIBLIOGRAFIJI MARKA MARULIĆA PEČENIĆA

Od Franje Božičevića (Natalisa), prvog bio-bibliografa Marka Marulića Pečenića (1450.—1524.), pa do danas imamo niz dragocjenih bibliografskih prinosa o Maruliću. Ali ako pregledamo redom te bibliografske prinose, jedva bismo mogli sastaviti iscrpnu i točnu bibliografiju njegovih djela. Pa to nije ni čudo. S jedne strane, ni do danas nisu nam poznata sva djela, koja je Marulić napisao, a s druge, do pojedinih njegovih štampanih djela, koja su svojevremeno doživjela po više izdanja, kao rijetko koje djelo naših starijih pisaca, danas je teško doći, jer mnoga izdanja nisu ni doprla do nas, već se nalaze razasuta gotovo po svim evropskim bibliotekama. U ovoj ćemo studiji pokušati na osnovi dosadašnjih istraživanja pojedinih Marulićevih bibliografa dati kratak pregled svih njegovih djela, kako rukopisnih tako i štampanih.

Božičevićev »Život Marka Marulića Splićanina« na latinskom jeziku, u kojem se nalazi i popis Marulićevih djela, prvi je put objavio Danijel Farlati.[1]) Ponovno ga je donekle ispravnije poslije 146 godina objavio Vinko Milić,[2]) a potpuno ispravno tek 1952. godine Miroslav Marković.[3]) Budući da je Božičevićev popis Marulićevih djela značajan bibliografski prilog, donosimo ga u cijelosti:

1. *De ratione bene pieque vivendi per exempla sanctorum, l. VI.*
2. *Evangelistarium, l. VII.*
3. *De imitatione Christi, l. I.*
4. *Questiones utriusque testamenti, l. I.*
5. *Quinquaginta parabole, l. I.*
6. *Vita Divi Hieronymi, l. I.*
7. *Comentaria in inscriptiones veterum in marmore incisas, l. I.*
8. *Dalmatiae Regum, l. I.*
9. *Psichiologia de ratione animae humanae, l. I.*
10. *Davidiados carmen, l. XIIII.*
11. *Poematon, l. VII.*
12. *De humilitate et Gloria Christi, l. I.*
13. *De vitio avaritiae divitiisque contempnendis liberalitatisque virtute, l. I.*
14. *De viris ilustribus veteris testamenti, l. I.*
15. *De Hercule a Christianis superato dialogus.*
16. *De ultimo Juditio, l. I.*
17. *De pace Italiae carmen heroicum.*
18. *Historia Judit rithmis illyricis exornata ac concine translata adeo ut in eadem lingua periti nihil gratius nihilque acceptius legere queant, l. VI.*[4])

Po ovom popisu vidimo, da su tu nabrojena djela, koja su izdana za života Marulićeva, zatim djela objavljena kasnije prema pronađenim rukopisima, i na kraju djela, koja su se izgubila ili koja možda u rukopisu leže nepoznata po bibliotekama i arhivima. U izlaganju ćemo se također držati toga reda navodeći ona djela, koja su kasnije pronađena i utvrđena kao Marulićeva, a koja ne donosi Božičevićev popis ili popisi knjiga iz Marulićeve biblioteke.

Prije nego što prijeđemo na pregled Marulićevih djela, koja su u posebnim knjigama izdana za njegova života, upozorit ćemo na prve štampane Marulićeve retke u inkunabuli pjesama Šibenčanina Jurja Šišgorića *»Elegiarum et carminum libri tres«*, koju je izdao Adam de Rotwyl 1477. godine u Veneciji. To je u stvari Marulićevo pismo, u kojemu veliča kao pjesnika Jurja Šišgorića, a bilo je, kao što vidimo, štampano vrlo rano, kada je Marulić imao tek 27 godina.[5])

Već je godine 1882. R. Fulin, istražujući »Notatorio del Collegio«, u Državnom arhivu u Veneciji, iznio molbu Francesca di Consorti iz Luke (Franciscus Lucensis), koji je 25. februara 1504. zatražio dopuštenje na deset godina za izdavanje knjiga, spominjući izričito djelo »Marco Marullo Spalatensis, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* cum tute altre sue opere.«[6]) Međutim, o tome, da bi se Consorti poslužio dobivenim dopuštenjem za izdavanje Marulićevih djela, nije bilo ništa poznato sve dok nije M. Breyer upozorio, da »prvo, dosele sasma nepoznato izdanje djela 'De institutione bene vivendi per exempla sanctorum', tiskano je u Mlecima kod Bernardina de Vitalibus, dne 10. veljače 1506.«.[7]) O tom prvom izdanju Marulićeva djela od Consortija Breyer kaže: »Tisak je (gotičkim slovima) lijep i pravilan, nu tiskarskih pogrješaka ima toliko, da njihovo nabrajanje zaprema čitavih sedam strana na koncu knjige, te se izdavač (Consorti) zbog toga posebice ispričava. Na početku, kao i kod svih kasnijih izdanja, ima posveta piščeva Jerolimu Ciepiću Trogiraninu, kanoniku spljetskomu, a zatim pohvalna pjesma Jerolima Makarelića, nadbiskupa trogirskoga, u slavu pisca.«[8]) ovo je Marulićevo djelo postalo toliko traženo na Zapadu, da je samo latinski original do godine 1686., prema podacima kojima raspolažemo, doživio ova izdanja:

1. *Venetiis, Bernardinus de Vitalibus, 1506.*
2. *(Venetiis, Bernardinus de Vitalibus?), 1509.*
3. *Basileae, Adamque Petri de Langendorff, 1513.*

4. *Basileae (Adamque Petri de Langendorff?), 1518.*
5. *Coloniae, Eucharij Ceruicorni, 1530.*
6. *Coloniae, (Apud Sanctam Coloniam), 1531.*
7. *Coloniae, Godefridi Hytorpii, 1536.*
8. *Salingiaci, Ioannes Soter, 1540.*
9. *Basileae, Henricum Petri, 1555.*
10. *Antverpiae, Apud J. Foulerum, 1577.*
11. *Antverpiae, Aegidij Steelsij, 1584.*
12. *Parisiis, Hieronymum de Marnef et Viduam Guilelmi Cavellat, 1586.*
13. *Antverpiae, Martinus Nutius, 1593.*
14. *Antverpiae, Martini Nutij, 1601. (u »Opera omnia«).*
15. *Coloniae, Bernardi Gualtheri, 1609.*
16. *Coloniae, Ioannen Wilhelmum Friessen, 1686.*[9])

Kukuljević je svojedobno u predgovoru »Pjesmama Marka Marulića« iznio, da je »De institutione bene vivendi per exempla sanctorum« bilo »tiskano prvikrat u Salingiaku g. 1511.«.[10]) Međutim, poslije nego što je Breyer upozorio na prvo izdanje iz 1506. godine, Milan Rešetar je godine 1900. prema podatku »Brunet's Manuel du Libraire« utvrdio, da je štamparija u Solingenu osnovana tek 1537., iz čega proizlazi, da je Kukuljević vjerojatno godinu štampanja M.D.XL. na jednom od primjeraka tog izdanja pročitao kao 1511.[11])

Naslov latinskog originala u toku navedenih šesnaest izdanja pretrpio je stanovite promjene. Marulić je, raspoređujući legate svojih knjiga, u oporuci označio djelo kao štampano pod naslovom »De benevivendi per exempla sanctorum«, a u svom popisu knjiga iz biblioteke kao »Precepta per exempla sanctorum«. Počevši od 1530. originalnom naslovu »De institutione bene vivendi per exempla sanctorum«, kako ga naziva u molbi 1504. godine i u prvom izdanju iz 1506. Consorti, dodano je iza »bene« još »beateque«, dok Franjo Božičević ima sasvim drukčiji naslov, koji je,

kako kaže Marković, izgleda »skovao na osnovu naslova najmanje triju izdanja«.[12]) Od godine 1577. izdavači na prvo mjesto stavljaju »Dictorum factorumque memorabilium libri sex« za razliku od sličnog djela Valerija Maksima »Factorum et dictorum memorabilium libri IX«, od kojega je Marulić imao u svojoj biblioteci neka djela. Od posljednjeg izdanja u Kölnu 1686. godine pod naslovom *»Palaestra Christianorum virtutum«* Kukuljević je stvorio posebno djelo pod naslovom *»Polacithra Christianorum virtutum«*.[13])

Pored spomenutih izdanja latinskog originala, djelo je bilo i mnogo prevođeno. Među prvima izlazi talijanski prijevod firentinskog dominikanca Remigia Nannini godine 1563., a do 1610. doživljuje 12 izdanja:

1. *Venetia, Francesco Bindoni, 1563.*
2. *Venetia, Francesco Bindoni, 1569.*
3. *Venetia, Francesco Bindoni, 1574.*
4. *Venetia, Francesco (et) Gasparo Bindoni, 1580.*
5. *Bergamo, Comino Ventura, 1583.*
6. *Venetia, Gasparo Bindoni, 1586.*
7. *Venetia, Pietro Dusinelli, 1593.*
8. *Venetia, Paulo Ugolino, 1597.*
9. *Venetia, Paolo Ugolino, 1601.*
10. *Venetia, štamp. ?, 1606.*
11. *Venetia, štamp. ?, 1609.*
12. *Venetia, Giovanni Alberti, 1610.*[14])

Poslije talijanskog izdanja, pet godina kasnije, pojavljuje se njemački prijevod. U njemačkom prijevodu poznata su nam slijedeća izdanja:

1. *Cöllen, M. Cholinum, 1568.*
2. *Dilingen, Johannem Mayer, 1583.*
3. *Dilingen, Johannem Mayer, 1594.*
4. *Dilingen, Johannem Mayer, 1602.*
5. *Dilingen, štamp. ?, 1614.*

6. *Dilingen, štamp. ?, 1694.*
7. *Augsburg, štamp. ?, 1697.*[15])

Izdanje iz godine 1583. slično je onome, o kojemu govori D. Prohaska u članku »Iz predgovora njemačkog prijevoda Marulićeva 'De institutione...'«, samo što ovdje nije označena godina izdanja.[16]) Na izdanje iz godine 1697. upozorio je Milan Rešetar na temelju jednog kataloga.[17]) Inače Mirko Breyer u članku »Prevodi Marulićevih latinskih djela« iznosi, da je od godine 1583. do 1694. izašlo pet njemačkih izdanja.[18])

Od ostalih prijevoda kronološki slijedi portugalski, izdan u Lisabonu 1579., te francuski u Douayu 1604. godine. O ovim prijevodima opširnije je pisao Breyer.[19]) Posljednji po redu bio bi češki prijevod Symona Jana Lomnickeho z Budče iz 1621., na koji je upozorio Vl. Francev,[20]) a koji Breyer pogrešno označuje kao prijevod Marulićeva djela »De humilitate et gloria Christi«.[21])

Posebno je izdana Marulićeva latinska pjesma *»Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in Cruce«* 1514. godine (Erfordiae excussum per Ioannem Canappum), koja se nalazi u latinskim izdanjima djela »De institutione bene vivendi per exempla sanctorum«. Ovu je pjesmu preveo na hrvatski Andrija Vitaljić Komižanin pod naslovom *»Razgovor meu Isukarstom na križu, i meu karstjaninom u pisni latinske po Marku Marulu Splićaninu... složen a sada u pisni slovinske virne prinesen«* i štampao na str. 541—550 svoga djela *»Istumačenje pisnih Davidovih«* izdanog 1703. u Veneciji.[22]) Osim Vitaljića pjesmu je preveo na hrvatski i splitski kanonik Ivan Dražić oko 1713. Ispred toga prijevoda, koji je sačuvan u rukopisu, stoji natpis *»Marci Maruli carmen de doctrina Christi pendentis in cruce«.*[23]) I šibenski tekst *»Krstjanin pita Isukrsta«* u rukopisu Miše

Vrančića (1507.—1569.) mogao bi također biti prijevod Marulićeve latinske pjesme.[24])

Kao drugo Marulićevo djelo i u Božićevićevom popisu i kronološki po redu štampanja dolazi *»Evangelistarium«*. Kukuljević je držao, kako je prema »jednoj rukopisnoj bilješki našao«, da je »prvikrat« štampano u Veneciji 1501.,[25]) ali Breyer to zabacuje, budući da »ne ima potvrde«,[26]) dok je M. Šrepel nesumnjivo utvrdio, da je prvo izdanje izašlo 1516. godine u Veneciji.[27]) Od 1516. pa do 1601. izašla su ova izdanja:

1. *Venetiis, Melchioris Sessae, 1516.*
2. *Basileae, Adae Petri, 1519.*
3. *Coloniae, Eucharii Cervicorni, 1529.*
4. *Coloniae, (Apud inclitam Coloniam), 1529.*
5. *Coloniae, Heronem Alopecium, 1532.*
6. *Coloniae, Petrum Quentell, 1532.*
7. *Coloniae, M. Nivesiani, 1541.*
8. *Parisiis, Jacobum Kerner, 1545.*
9. *Coloniae, (Apud Maternum Cholinum), 1556.*
10. *Antverpiae, Martini Nutij, 1601. (u »Operum... tomus posterior«).*[28])

Druga dva od dvanaest izdanja, koliko ih spominje Breyer,[29]) nisu nam poznata, niti ih bilježe bibliografi Marulićevih djela. Jedini poznati prijevod ovog djela izašao je na talijanskom jeziku 1571. godine u Firenzi kod Bartolomea Sermatellija; djelo je preveo Silvano Razzi.

Izdavač prvog izdanja »Evangelistariuma« Consorti, premda je na kraju u istom djelu obećao kao treću knjigu *»De imitatione Christi«*,[30]) umjesto toga izdao je Marulićevo djelo *»Quinquaginta parabolae«*, koje u posvetnoj poslanici Marulićevoj Tomi Nigrisu, splitskom kanoniku, nose datum 22. augusta 1510. Ovo izdanje bez oznake godine štampanja obično se, prema Kukuljeviću i ostalima, datiralo kao izda-

nje iz 1510. godine, dok nije Milivoj Šrepel utvrdio, da je djelo izdano godine 1516. ili 1517.[31]) Za ovim izdanjem navode bibliografi drugo izdanje iz 1517. godine, koje prvi spominje Šime Ljubić,[32]) te za njim redom ostali. Od »Quinquaginta parabolae« imamo, prema tome, slijedeća izdanja:

1. Venetiis, Laurentium de Rosis Tervisinum, s. a. (1516.—1517. ?).

2. Venetiis, Petri Lichtenstein, 1517.

3. Coloniae, Ioannem Gymnicum, 1529.

4. Coloniae (Apud Maternum Cholinum), 1556. (u »Evangelistariumu«).

5. Antverpiae, Martini Nutij, 1601. (u »Operum ... tomus posterior«).[33])

»Quinquaginta parabolae« izašle su u slobodnom prijevodu prof. Giuseppe Gazzina na talijanskom 1881. godine (na omotu 1882.) u Genovi, dok je hrvatski prijevod Milana Pavelića štampan kao 2. sveska »Male pučke knjižnice« 1924. godine pod naslovom »Pedeset priča. O 400 god. njegove smrti« u Zagrebu.

Posljednje Marulićevo djelo u izdanju Consortija u Veneciji jest *»De humilitate et gloria Christi«*, štampano 1519. godine kod Bernardina de Vitalibus. Djelo je preveo na talijanski Gioseffo Alchaini, a štampao ga je Fioravante Prati 1596. u Veneciji. Hrvatski pak prijevod Cherubina Šegvića štampala je Katolička hrvatska tiskara 1892. u Zadru pod naslovom »Poniženi i uzvišeni Isus«.

Jedino hrvatsko djelo, koje je izdano za života Marulićeva, bila je *»Istoria sfete udovice Judit u versih harvacki složena«*, doživjevši u dvije godine tri izdanja. Pored Mirka Breyera,[34]) posebno su pisali o starijim izdanjima »Judite« Franjo Fancev,[35]) Tomo Jakić[36]) i Vjekoslav Štefanić.[37]) Od godine 1521. do 1950. ukupno imamo devet izdanja »Judite«:

1. Vinegia, Guilielmo da Fontaneto de Monteferrato (ubnecih Pomgnom i nastoianiem Petreta Scrichichia Splichianina), 1521. (13. augusta).

2. Vinegia, Bernardino Benalio (vbneccih Pomgnom i nastoianiem Petreta Srichichia Splichianina), 1522. (30. maja).

3. Vinegia, ad instantia de Miser Jacomo di Negri da Lexandria de la Paia habita in Ragusi, 1522. (29. januara). Po mletačkom računanju 1523.

4. Venetia, Marco Bindoni (i ovdje stoji: vbneccih Pomgnom i nastoianiem Petreta Srichichia), 1586.

5. Venetia, Agostin et Alessandro Bindoni, 1627.

6. Zagreb, Dragutin Albrecht (izd. Jugoslavenske akademije), 1869. (U knjizi »Pjesme Marka Marulića« kao prva knjiga »Stari pisci hrvatski« str. 1—66).

7. Zagreb, K. Albrecht (Jos. Wittasek), u izd. »Matice Hrvatske«, 1901.

8. Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske (izd. »Zora«), 1950.

9. Zagreb, Štamparski zavod »Ognjen Prica« (izd. Jugoslavenske akademije), 1950. Anastatsko izdanje od 1521. godine.

Godinu dana poslije prvoga izdanja »Judite« izađe 1522. u Rimu *»Epistola Domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont. Max. de Calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem«*. Poslanicu papi Handrijanu VI. Marulić je napisao na molbu Kotoranina Buče, da bi papa sklonio kršćanske vladare na mir i slogu pred turskom opasnošću.

Pored gornje poslanice Papi Hadrijanu VI. Marulić je, izgleda, napisao još jednu poslanicu, u kojoj također govori o Turcima i koja je bila štampana. Ovu poslanicu spominje Kotoranin Antun Bisanti u pismu Filipu Riceputiju 17. novembra 1717. i kaže, da je rijetka »ut musca alba«, a da opi-

suje prvu opsadu Skadra. Istodobno Bisanti spominje djelo Marina Barletiusa, koji opisuje drugu opsadu Skadra, a to djelo je Marulić imao u svojoj biblioteci.[38]) O toj Marulićevoj poslanici nije nam ništa pobliže poznato, a ne spominju je ni Marulićevi bibliografi.

Upravo godine 1524., kada Marulić umire, štampan je u Veneciji *»Liber Marci Maruli Spalatensis De laudibus Herculis. Interlocutores poeta et theologus«*, koji Božičević navodi kao djelo pod naslovom »De Hercule a Christianis superato dialogus«. Kukuljević je u biblioteci Marciani u Veneciji našao još jedno izdanje, za koje drži da je »jedno valjda ranije izdanje bez mjesta i godine«.[39]) Od ovoga djela izašao je talijanski prijevod od Bernardina Chrisolpha 1549. u Veneciji (appresso Battista et Stephano Cugnati). Prevodilac je djelo posvetio »Alla saggia, et dottissima Donna, Madonna Martia Chrisogono nobile Zaratina.«

U drugu skupinu došla bi ona Marulićeva djela, koja su objavljena prema rukopisima, a to su:

1. *Vita Divi Hieronymi, l. I.*
2. *Comentaria in inscriptiones veterum in marmore incisas, l. I.*
3. *Dalmatiae Regum, l. I.*
4. *Davidiados carmen, l. XIIII.*
5. *Poematon, l. VII.*
6. *De ultimo Juditio, l. I.*

Prva tri djela objavio je Ivan Lučić (Lucius) u svojim djelima *»De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex«* (izd. u Amsterdamu 1666.) i *»Inscriptiones Dalmaticae«* (u Veneciji 1673.). U prvom Lučićevom djelu na str. 303—309 s njegovim bilješkama na str. 444—450 štampan je prijevod *»Regum Dalmatiae et Croatiae gesta a Marco Marulo Spalatensis Patricio Latinitate donata«* iz hrvatskog ljetopisa, koji je otkrio i poslao Maruliću, da ga prevede Dmine Papalić, što je ovaj i

učinio 1510. godine. Na str. 457—458 s bilješkama Lučićevim na str. 459 štampano je drugo Marulićevo djelo pod naslovom *»Animadversario in eos qui beatum Hieronymum Italum esse contendunt«*, koje je ovaj napisao protiv dokazivanja Jakoba Filipa iz Bergama, da je Jeronim Italac. Marulić je pred tekstom dodao latinsku pjesmu *»De quattuor ecclesiae doctoribus«*. Za ovo djelo obično se drži da je istovetno s onim iz Božičevićeva popisa »Vita Divi Hieronymi«. Oba ova djela s cjelokupnim Lučićevim djelom izdana su 1748. godine u Beču. Izdao ih je Juraj Schwandter kao treću knjigu *»Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Slavonicarum veteres ac genui«*.

Na Marulićevo djelo »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta« posebno se osvrnuo Franjo Rački.[40]) Osim Račkoga o tom prijevodu Dukljaninova »Ljetopisa« pisao je još i Ferdo Šišić, koji je iznio opširne podatke o ovom Marulićevom prijevodu i njegovim sačuvanim rukopisima po evropskim bibliotekama, a uz to i štampao cjelokupni tekst na str. 377—416 svoga djela »Letopisa Popa Dukljanina« u izdanju Srpske akademije u Beogradu 1928. godine.

U *»Inscriptiones Dalmaticae«* objavljenim 1673. u Veneciji skupa sa Lučićevim djelom *»Historia di Dalmatia et in particolare delle città di Traù, Spalatro e Sebenico«* i posebno, objavljen je jedan ulomak iz Marulićeve zbirke starinskih rimskih natpisa pod naslovom *»Ex codice manuscripto Marci Maruli existente in Bibliotheca Vaticana n. 5249 Inscriptiones repertae Salonis«* (str. 24 c, d, e), ali bez Marulićeva komentara. Kao što je utvrdio M. Šrepel, zbirci je bio opći naslov *»M. Maruli ad Dominicum Papalem in Epigrammata priscorum commentarius«*, što je vjerojatno istovetno s onim iz Božičevićeva popisa pod naslovom »Comentaria in inscriptiones veterum in marmore incisas«.[41]) Ovo djelo sačuvano je u dva rukopisa. Prvi je stariji, ali

nepotpun u Vatikanskoj biblioteci (Cod. N. 5249, fol. 1—15), a drugi mladi, ali zato potpuniji u biblioteci Marciana u Veneciji (Lat. Class. Cod. 112. 99. 3., p. 259b—272a). Osim Lučića, Marulićeve natpise objavio je T. Mommsen[42]) i Šime Ljubić.[43]) Ljubić se poslužio Lučićevim autografom t.j. prijepisom vatikanskog kodeksa br. 5249, koji se također nalazi u Marciani (It. Class. XI. Cod. 67). Objavljujući Marulićeve posvetne poslanice Dminu Papaliću iz jednog i drugog rukopisa iz Marciane, Kukuljević je smatrao, da su to dva različita djela.[44]) U tome ga je ispravio Šrepel utvrdivši, da je to jedno isto Marulićevo djelo.[45]) Šrepel je istodobno donio u izvatku i ono, što nije bilo poznato prema ranijem publiciranju toga rukopisa.

Marulićevo djelo »*Davidiados carmen*« objavio je po prvi put Josip Badalić pod naslovom »*Davidias*« u izdanju Jugoslavenske akademije u Zagrebu 1954. kao 31. knjigu »Stari pisci hrvatski«. Za prvo pjevanje »Davideide«, koju je objavio Šrepel još 1904. Badalić je iznio mišljenje, da je to »najvjerojatnije djelo splitskoga latiniste i Marulićeva savremenika Nikole Albertija«.[46]) Međutim ovo Badalićevo izdanje Marulićeve »Davidijade« nije »dovoljno kritičko«, jer su se potkrale »brojne griješke«, a koje »potpuno iskrivljuju smisao Marulićeva pjesničkog teksta« kako je to utvrdio Dr. Veljko Gortan,[47]) da je sama Akademija »nekoliko mjeseci kasnije. povukla iz prometa to izdanje kao nedovoljno kritičko«.[48])

Od zbirke »*Poematon*« u sedam knjiga nije nam se sačuvao cjelokupni tekst, nego razni prijepisi pojedinih pjesama u nekoliko rukopisnih zbornika. Tu su sigurno bile, pored latinskih, još i druge Marulićeve hrvatske pjesme. Nekoliko latinskih pjesama i epigrama objavio je sam Marulić skupa s drugim svojim latinskim djelima. Kasnije ih je M. Šrepel preštampao s ostalim nepoznatim pjesmama

prema rukopisu iz biblioteke Marciane u Veneciji (Lat. Class. XIV. Cod. 181. 99. 2.).[49]) Neke je pjesme štampao Andrija Ciccarelli 1811. u Dubrovniku, objavljujući rukopis Marka Dumanića »*Synopsis virorum illustrium Spalatensium*«, gdje ih ovaj donosi.[50]) Dalje je prigodom 400-godišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva V. Milić objavio dvije Marulićeve latinske pjesme.[51]) Milić je iste godine objavio i drugo izdanje iste knjižice dodavši još i Marulićev životopis od Božičevića.[52]) Prema rukopisu iz Naučne biblioteke u Zadru (bivša »Paravia«), koji su Talijani s drugim vrednijim rukopisima i knjigama odnijeli za vrijeme drugog svjetskog rata u Italiju, G. Praga je objavio također nekoliko Marulićevih latinskih pjesama.[53]) U predgovoru Praga označuje taj rukopis kao »latinski blizanac« čuvenog »Vrtla« Lučićeva, iz kojega je Kukuljević objavio hrvatske Marulićeve pjesme.

Već je 1856. štampao Kukuljević tri Marulićeve hrvatske pjesme, i to: »*Susana*«, »*Razum*« i »*Stumačenje Katona*«.[54]) Kasnije je prikupio i ostale Marulićeve hrvatske pjesme, koje je izdala 1869. Jugoslavenska akademija u Zagrebu.[55]) U novije doba pronašao je Franjo Fancev neke nepoznate Marulićeve pjesme, koje je objavio 1933. i 1935. godine.[56]) Istodobno je Fancev dokazao, da u Akademijinu izdanju iz 1869. nisu Marulićeve pjesme »*Versi od križa*«, »*Molitve od križa*«, »*Od ljubavi božje človiku*« i »*O gloriosa domina*« (U hvalu i uzvišenje blažene dive Marije), a isto tako i »*Govorenje Judino skalam na obisenje hodeći*«,[57]) za koju je V. Jagić u predgovoru Akademijina izdanja Marulićevih pjesama držao da će biti »za cijelo Marulićeva«, a koja nije ušla bila u to Akademijino izdanje.[58]) Poslije Fanceva vrlo uvjerljivo je iznio prigovore Antun Djamić, da u Akademijinu izdanju Marulićevih pjesama iz 1869. nisu Marulićeve pjesme »*Glava mrtaška govori*« i »*Duša iz gro-*

ba ove riči nam govori«,[59]) dok je Vjekoslav Štefanić istodobno iznio mišljenje, da »treba dopustiti mogućnost« da su Marulićeve pjesme *»Zdrav prislavni križu sveti«*, *»Dila od milosrđa telesnoga«*, *»Milosrđa dila duhovnoga«* i *»Sedam dari Duha svetoga«*.[60])

Sumnju u autorstvo Marulićevih pjesama u Akademijinu izdanju iz 1869. prvi je načeo V. Brunelli godine 1882.[61]) Nakon toga je Ivan Broz 1893. podvrgnuo sumnji Marulićevo autorstvo za crkvena prikazanja i izveo zaključak, da bi Marulić, prevevši na hrvatski *»Skazanja od nevoljnoga dne od suda ognjenoga«*, bio uklonio razliku iz talijanskog originala od Fea Belcarija i Antonija Arnalda, gdje Solomun biva osuđen, prema onome, kako je on pisao u djelu »De institutione bene vivendi«, gdje se Solomun spasava.[62]) Opravdanost sumnje, da li je Marulić autor crkvenih prikazanja štampanih u Akademijinom izdanju iz 1869., izrazio je i Franjo Fancev 1932. godine.[63])

Posebno je još objavljena Marulićeva pjesma *»Tužen'je grada Hjerozolima«*, koju je pronašao u rukopisnoj zbirci starih pjesama u biblioteci kaptola u Trogiru Antonin Zaninović i štampao je 1925. godine.[64]) Ovaj trogirski rukopis, kako kaže Zaninović, sačuvao je vjernije izvorni tekst nego Lučićev »Vrtal«, iz kojega je objavljen tekst u Akademijinu izdanju iz 1869., a osim toga ona je ovdje potpunija, jer sadrži 128 stihova, dok u Akademijinu izdanju završava krnjastim 109. stihom.[65])

Osvrnut ćemo se još na problem Marulića kao talijanskog pjesnika. Poznato je, da je Marulić s talijanskog jezika preveo na latinski jednu Petrarkinu kanconu i pod naslovom *»Ad Virginem Beatam«* dodao je na l. 148—150 uz prvo izdanje svoga »Evangelistariuma« iz godine 1516., koje više ne susrećemo u drugim latinskim izdanjima ovoga djela. Pjesmu je s ostalim Marulićevim latinskim pjesmama po-

novno objavio M. Šrepel i F. Lo Parco s komentarom 1931. godine.[66]) Kukuljević je držao, da je Franjo Božićević s Marulićeva prijevoda preveo ovu pjesmu na hrvatski jezik, ali je Tomo Matić dokazao 1920., da ju je ovaj preveo s talijanskog originala.[67]) To bi bilo uglavnom sve, što nam je poznato o Maruliću i njegovoj vezi s talijanskom poezijom, izuzev najnovije studije C. Dionisottija, koji je pisao o Maruliću kao prevodiocu Danteove »Komedije«.[68])

Međutim, godine 1936. pokušao je Dr. Mirko Deanović dokazati, da je Marulić pjevao i talijanski, objavivši tom zgodom dva talijanska soneta, bez oznake autora, koja je pronašao u rukopisnom zborniku iz 1530. godine, gdje se nalaze i neke hrvatske pjesme Marulićeve, koje nose njegovo ime.[69]) Marin Franičević, dajući ukratko ocjenu Deanovićeva izlaganja, kaže: »Očekivalo bi se, da će dr. Deanović postavivši tu neobično smjelu tvrdnju pokušati i da je dokaže. No prevarit ćemo se, ako tako mislimo. On se bavi analizom pjesama i piše o samom Maruliću. Kad je u tom rukopisu većina pjesama Marulićevih, zašto ne bi bili i ovi talijanski soneti, rezonira dr. Deanović. Međutim, vidjevši i sam, da tvrdnja stoji vrlo labavo, napominje, da bi mogli biti i kojega drugog dalmatinskog pjesnika toga vremena«.[70])

Posljednje djelo, koje navodi Božićević u svom popisu, a koje je prema rukopisu objavljeno, jest »De ultimo Juditio«. To je djelo pod naslovom *»De ultimo Christi iudicio«* pronašao M. Šrepel u istom kodeksu, gdje i ostale Marulićeve latinske pjesme u biblioteci Marciana u Veneciji, te ga objavio 1901. godine.[71])

Kao treću grupu sačinjavali bi oni Marulićevi rukopisi, kojima se do danas izgubio svaki trag, a koje navodi u svom popisu Božićević, ili za njih doznajemo iz Marulićeve oporuke i popisa knjiga iz njegove biblioteke. Božićević u

svom popisu donosi ova djela, za koja se općenito drži da su izgubljena:

1. *De imitatione Christi, l. I.*
2. *Questiones utriusque testamenti, l. I.*
3. *Psichiologia de ratione animae humanae, l. I.*
4. *De vitio avaritiae divitiisque contempnendis liberalitatisque virtute, l. I.*
5. *De viris ilustribus veteris testamenti, l. I.*
6. *De pace Italiae carmen heroicum.*

U oporuci Marulić ostavlja sestri Biri, duvni benediktinskog samostana u Splitu, *»Libellum... cum picturis historiae evangelice... compositum atque depictum«*. Splitskom pak samostanu sv. Dominika *»Compendium Biblie... conscriptum ac... compilatum«*, koji su kasnije izvršitelji oporuke dodijelili poljudskom samostanu. Svećeniku Ruđeru Capogrossu ostavio je *»Breviarium«* i *»Diurnellum«*, koji je, vjerojatno, on lično prepisao. Da su to bili rukopisi, sudimo na osnovu toga, što je za svoju ličnu upotrebu preveo i ispisao *»Molitvenik«* na hrvatskom jeziku, o čemu ćemo reći nešto više u daljem izlaganju. Splitskom knezu Augustinu de Mula ostavio je *»Evangelia... in chartis caprinis... conscripta et concinata cum tabellis de cornu bubali«*.[72]) Pored ovih rukopisa, koji su izgubljeni, a koji se navode i u popisu knjiga sastavljenom od Marulića i u popisu knjiga poslije njegove smrti od strane izvršitelja oporuke, Marulić u svom popisu navodi još tri rukopisa, koja nose njegovo ime, a koja su također izgubljena:

1. *Compendium vite apostolorum.*
2. *Sinonima et epitheta et Valerij Maximi compendium.*
3. *Collibetus.*[73])

Iza štampanih djela na kraju svoga popisa Marulić kaže: »Eiusdem multa alia, que nondum sunt impressa«.[74]) Tih neštampanih djela Marulićevih moralo je biti svakako

više, nego što nam je poznato do danas. Božićević u životopisu Marulićevom, govoreći o njegovoj sestri Biri, navodi: »...apud quam plurima litterarum monumenta et exhortatorie ad bene beateque vivendum epistole vernaculo sermone et manu ipsius Marci conscriptae apparent.«[75]) Kao što vidimo, pored »Libelluma«, koji je Marulić oporučno ostavio, kod Bire su se još nalazile prema Božičeviću *»plurima litterarum monumenta«* i *»epistole vernaculo sermone«*, sigurno hrvatska djela, o kojima nam nije gotovo ništa poznato osim nekih pjesama i dviju poslanica.

Na kraju ćemo navesti djela, koja su pronađena u rukopisu, a koja se ne spominju u Božičevićevu popisu ili u popisima knjiga iz Marulićeve biblioteke. Neki od tih rukopisa ostali su i dalje u rukopisu, dok su neki objavljeni. Kukuljević u Akademijinu izdanju Marulićevih pjesama, navodeći u predgovoru njegova hrvatska djela u prozi, spominje:

1. *Knjige Ivana Gersona, kancilira pariškoga. Od naslidovanja Isukarstova i od pogarjenja taščin segasvitnjih.*
2. *Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj.*
3. *Život svetoga Jerolima.*[76])

Rukopis »Od naslidovanja Isukarstova« važan je zbog toga, jer mu je na kraju označeno, da ga je Marulić preveo na hrvatski 20. juna 1500. na molbu Dujma Balistrića, onog kojemu je posvetio i svoju »Juditu«. Vrijedno bi bilo usporediti ovaj Marulićev prijevod s prijevodom Bartula Kašića *»Pismo od nasledovanja gospodina našega Jezusa«* od Tome Kempinskog, izdanim u Rimu 1641., o kojemu i Jerolim Kavanjin u »Bogatstvu i uboštvu pjeva:

»Marko a Marul, naš Splićanin,
i u slovinska naša slova
vridne nauke pukom pravi,
ko otac Kašić nam objavi.«[77])

Dok se o drugom djelu hvatskom, koje spominje Kukuljević, valjda zbog toga, što je ostalo u rukopisu, nije potanje pisalo, dotle se o trećem, *»Životu svetoga Jerolima«*, koje je V. Jagić 1869. objavio,[78]) postavilo pitanje autorstva. Sam je Jagić izrazio tu sumnju, da »sudeći po osobinah jezika, rekao bi prije, da to nije, nego da jest, djelo Marulićevo«. Međutim je J. Florschütz 1901. iznio neka »nagađanja« u prilog pitanja »zašto možemo držati Marulića autorom hrvatskog života o sv. Jeronimu«,[79]) ali je Franjo Fancev 1933. iznio, da se na kraju toga objavljenog »Života svetoga Jerolima« nalazi bilješka, gdje se kaže, da ju je pisao »Io Nicolò Vitturi...«, što bi značilo, da bi ovaj imao biti autor toga hagiografskog spisa.[80]) Pitanje, da li je autor Nikola Vitturi ili je on sam prepisao taj život s nekoga starijeg predloška, koji bi mogao biti Marulićev, potrebno će biti riješiti, jer znamo prema jednoj bilješci Julija Bajamontija, da je ovaj imao u rukama rukopis *»Hvale slavnom popu i svete crikve učitelju, blaženomu Hieronimu, po Marku Marulu, njegovu devotu«*.[81])

Ferdo Šišić pronašao je 1921. u glavnoj državnoj biblioteci (Biblioteca Nazionale Centrale) u Rimu jedan Marulićev rukopis, i to *»Multa et varia ex diversis auctoribus collecta«*, a o kojemu je pisao 1923. godine.[82]) Opisujući taj »moralno-didaktički spis« Marulićev, Šišić ističe njegovu važnost jedino u tome, što je to Marulićev »autograf« i »znatan prinos poznavanju i ocjeni njegove inteligencije«, ali »da ovo djelo ne bi imalo nikakva smisla štampom objelodaniti, pa makar i bilo Marulićevo». Giuseppe Praga objavljujući Marulićeve latinske pjesme drži, da bi ovaj rukopis mogao biti istovetan s onim iz Marulićeva popisa biblioteke pod naslovom »Collibetus«,[83]) ali, prema sadržaju, koji ukratko donosi Šišić, prije bi taj rukopis odgovarao onome djelu iz Marulićeva popisa pod naslovom »Elegan-

ter dicta ex auctoribus«, ili, kako ga nazivaju izvršitelji oporuke u svom popisu, »Ex auctoribus dicta, libelli parvi.«[84])

Fancev je 1933. ukazao na postojanje Marulićevog *»Molitvenika«* u rukopisu, odakle je objavio neke njegove pjesme.[85]) Osim tih pjesama, Fancev je 1934. objavio varijante tekstova iz Marulićeva »Molitvenika« i to *»Oficij blažene dive Marije«* i *»Psalmi pokorni«*.[86]) Za »Molitvenik« Fancev kaže, da je pisan »najkasnije potkraj prve polovine 16. stoljeća«.[87]) Međutim, važnost ovoga molitvenika bila bi u tome, što je to Marulićev autograf.[88])

Još ćemo spomenuti dvije Marulićeve poslanice, koje su pronađene u rukopisu u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod sing. R. 3171. Te je poslanice, u kojima Marulić preporučuje svoju sestru Biru benediktinki Katarini Obirtića, objavio također Fancev.[89])

Time bismo uglavnom završili ovaj kratki pregled Marulićevih djela. Iz iznesenoga se jasno vidi, da nam ni do danas nije u potpunosti poznato sve ono, što je napisao Marulić. Nepotpune bibliografske podatke o pojedinim štampanim djelima treba upotpuniti detaljnim istraživanjima po našim i inostranim bibliotekama. Isto tako treba filološkom analizom i drugim istraživanjima riješiti pitanje spornih djela, kao što je započeo bio Fancev. Osim toga, nije isključeno, da će se marljivim istraživanjima po našim bibliotekama i arhivima pronaći i otkriti ona Marulićeva djela, za koja se smatra da su izgubljena. Mogu se također otkriti i neki novi i nepoznati rukopisi, za koje imamo indicije da su postojali, kako kod Marulića, koji kaže, da ih ima mnogo, koji nisu štampani, tako i kod Božičevića, koji dodaje, da su se neki rukopisi nalazili kod Marulićeve sestre Bire.

JOŠ O ZADRANINU BRNI KARNARUTIĆU

Iako je o zadarskom pjesniku Brni Karnarutiću iz XVI. vijeka dosta i opširno pisano, ipak u tim prikazima njegova života i pjesničkog rada nalazimo nekih pitanja, koja zahtijevaju da se na njih odgovori. Mi ni do danas ne znamo, prema našim historijama književnosti, da li su Karnarutićeva djela bila izdana za njegova života ili tek poslije njegove smrti, a isto tako ni točnu godinu njegove smrti, koja se obično približno utvrđivala.

Kao najvažnije djelo Karnarutićevo, kojemu se ujedno posvećivala i izuzetna pažnja je *»VAZETYE SIGETTA GRADA«*. Do danas poznata su nam četiri izdanja ovoga djela:

1. *Venetia, Rugier d'Alba, 1584.*
2. *Venetia, Bartolomeo Ginami, 1639.*
3. *(Mjesto?), Petar Fodroczy, 1661.*
4. *Zagreb, Dr. Ljud. Gaj, 1866.*[1])

Sam naslov tumači nam i sadržaj djela, gdje je opjevana poznata borba oko Sigeta i smrt hrvatskog bana Nikole Šubića Zrinskog 1566. godine. To je, kako kaže Milivoj Šrepel, u stvari prvi »naš ep s hrvatskom gragjom«, ili ukratko rečeno »nešto oplemenjena kronika s rimom«.[2]) Ne ćemo se zadržavati na ovom mjestu na detaljnom opisivanju sadržaja »Vazetja Sigeta grada«, jer je o tome već u

dva maha pisano.[3]) Dovoljno je samo reći, da je Karnarutić ispjevao »Vazetje Sigeta grada« tek kada je dobio hrvatski opis sigetske tragedije u obradi komornika Nikolina Ferenca Črnka,[4]) ili kako u štampanom djelu, koje je izdano anonimno, stoji da je pisano »od jednog sluge pokojnog gospodina grofa Zrinskog na hrvatskom jeziku«, a koje je preveo na latinski Slovenac Samuel Budina pod naslovom *»Historia Sigethi, totius Sclavoniae fortissimi propugnacoli« (Beč 1568.)*, te prevedeno i na njemački i talijanski jezik.[5])

Drugo Karnarutićevo djelo, povijest nesretnih babilonskih ljubavnika, prema motivu iz četvrte knjige Ovidijevih »Metamorfoza« je *»IZVARSSITA GLIUBAV I NAPOCHOM NEMILA I NESRICHNA SMART PIREMA I TISBE«*, od kojega su do danas poznata svega dva izdanja:

1. *Venetia, Ambrosio Mazoleto detto Garbin, 1586.*
2. *Venetia, Agostin et Alessandro Bindoni, 1627.*[6])

Postavlja se pitanje, da li su navedena Karnarutićeva djela bila štampana i prije poznatih nam prvih izdanja? O tome je svojedobno Slavko Ježić izrazio misao, da su obje Karnarutićeve knjižice »izašle tiskom iza pjesnikove smrti«,[7]) dok Mihovil Kombol, nešto opširnije, ovako piše: »Karnarutić je umro krajem 1572. ili početkom 1573. ne dočekavši izdanja svojih dvaju djela, koja su oba posvećena uglednim hrvatskim ljudima njegova vremena: *Vazetje Sigeta grada* (Mletci, 1584.) Jurju Zrinskomu, sinu sigetskog branitelja, a *Ljubav i smrt Pirama i Tizbe* (točnije *Izvarsita ljubav i napokom nemila i nesrićna smrt Pirema i Tizbe*, Mletci, 1586. i 1627.) Šibenčaninu Antunu Vrančiću, nadbiskupu ostrogonskom (iz čega se ne može zaključiti, da je djelo i nastalo istom poslije 1569., kad je Vrančić postao ostrogonskim nadbiskupom).«[8])

Za Karnarutićevo djelo »Piram i Tizba« kaže Kolendić, da se ne može zamisliti, da se naš pjesnik »kao ozbiljan advokat u zrelim godinama bavio ovakvim problemima, imao je on kod brojne porodice i hitnijih potreba u borbi za nasušni hleb, a u to su doba ovakva dela i bila plodovi mladenačkih godina; postanje »Pirama i Tizbe« zamislićemo, dakle, negde oko 1540, ako ne i ranije, kad se Karnarutić kao mladi konjički oficir producirao i u ljubavi, pre, dakako 1548. godine, kad se ženio Šibenkom Margaritom Draganićkom, koja ga usrećila gotovo celim tucetom dece«.[9]) Da je Kolendićevo mišljenje ispravno, uvjerava nas sam pjesnik, koji na kraju »Pirama i Tizbe« u stihovima kaže:

To složi Bernardin Karnarutić vojnik,
Nigda Dunata sin, sad pravad govornik.

Ili, rečeno proznim jezikom, pjesnik kaže, da je »Pirama i Tizbu« složio vojnik Bernardin Karnarutić, koji je sada advokat. Poznato je, da je Karnarutić prestao baviti se vojništvom negdje 1546. kada već dobiva neke građanske časti, a od 1554. dalje susrećemo ga kao advokata u javnom životu, ili kao što on sam kaže, da je bio »pravad govornik«.[10])

Pored toga, kao što je pravilno uočio Dr. Petar Kolendić, prije izdanja iz 1586., moralo je biti »barem još jedno ranije izdanje toga dela«, naime »Pirama i Tizbe«. Ovu svoju pretpostavku Kolendić temelji na tome, što je Karnarutić to djelo »posvetio ostrogonskom nadbiskupu Šibenčaninu Antunu Vrančiću, koji je biskupom postao tek 1569, da umre već 15 juna 1573, negde, dakle, kad i pesnik naš; drugim rečima to pretpostavljeno prvo izdanje treba zamisliti da je nastalo u roku od to pet godina, kad su oni oba bili još živi, dakle između 1569 i 1573 poverio je Karnarutić to svoje mladenačko delo štampi«.[11])

Na kraju »Pirama i Tizbe« štampana je pjesma Hortenzija Brtučevića »U pohvalu Tizbe i Segeta«, spjevana još za života Karnarutićeva, koja završava stihovima:

A Segetom si steć hotil zlatnu krunu
Kom će Hrvati već častni bit na punu.

Sigurno ne bi Brtučević spominjao »Vazetje Sigeta grada«, da ono nije bilo već objavljeno za života pjesnikova putem štampe. Ono je, kako kaže Vodnik, »nastalo nekako u isto doba, dakle neposredno koju godinu iza sigetske pogibije (1566.)«.[12]) Da su oba Karnarutićeva djela i »Vazetje Sigeta grada« i »Piram i Tizba« bila objavljena još za života pjesnikova, a prije poznatih nam izdanja iz 1584. i 1586. godine, uvjeravaju nas i stihovi iz posvetne pjesme *»Čestitomu Zadru gradu«* u knjizi Šime Budinića *»Pokorni i mnozi ini Psalmi Davidovi«*, izdani 1582. godine u Rimu. U toj posvetnoj pjesmi u vezi s Karnarutićem nalazimo ove stihove:

Svega vrimena prik Zadre svitla svića
Gorit će tvojih dik, cić Karnarutića.

Nema sumnje, da pjesnik ne bi već 1582. godine pjevao tako o Karnarutiću, da mu nisu bila poznata njegova štampana djela, pogotovo, jer je bio njegov suvremenik.

Kad što je to danas bilo nejasno pitanje prvih izdanja Karnarutićevih djela, tako isto još ne znamo ni kada je Karnarutić rođen, ni kada je umro. Prvi je Kukuljević iznio, da je Karnarutić rođen 1553., a da je umro 1600. godine, dok na istom mjestu, za njegovu smrt kaže, da »sam pisac biaše g. 1627. već sedam godina mrtav«.[13]) Za Kukuljevićem se poveo Šime Ljubić, koji također piše, da Karnarutić »rodi se u Zadru g. 1553, gdje je i preminuo g. 1600«.[14]) Po Kukuljeviću godinu rođenja preuzeo je i Mirko Breyer, koji također piše, da je Karnarutić »rođen g. 1553. u Zadru«.[15]) Tek se Šime Urlić, donekle, približio u nagađanju, kada je Karnarutić rođen i umro. Urlić piše, da postoji »više okolnosti, koje su tome u prilog, da se Brno rodio prije g. 1520.«, pa zaključuje: »No što je najglavnije u tom pitanju, Brno je imao učestvovati u ratu tursko-mletačkom g. 1537.—1540., u kojem se tako odlikova, da mu radi tih njegovih vojničkih zasluga generalni providur konjaništva g. 1547. podjeljuje neku koncesiju, a dužd g. 1560. malenu proviziju od 24 godišnja dukata. Ne će se stoga, mislim, pogriješiti, ako se uzme, da se Brno rodio između g. 1515.—1520. Dalje se pak od g. 1515. ne bi smjelo ići, jer mu se djed Brnardin oženio istom g. 1473.«[16]) U pogledu Karnarutićeve smrti Urlić kaže: »Istom se na 27. jula 1573. spominje prvi put kao pokojnik, i to u spisu, u kojemu se njegova kći Pavica prigodom svoje udaje odriče svakoga prava na očinstvo i materinstvo. Kći mu se sigurno nije udala odmah nakon njegove smrti, pa se stoga može kao izvjesno kazati, da je Brno umr'o g. 1572. ili početkom g. 1573.«[17]) Po Urliću su i drugi historici književnosti uzeli, da je Karnarutić umro 1572. ili početkom 1573. godine.

Premda se u našim istraživanjima nismo namjerili na točan datum Karnarutićeva rođenja i smrti, ipak mislimo, da smo se približili bar točnoj godini smrti. U starim zadarskim maticama našli smo, da je pjesnikova žena Margarita kumovala na krštenjima 17. juna 1571. i 2. februara 1573. godine.[18]) Kod prvog krštenja upisana je sa *»m(adonna) Margarita Harnaruti«*, a kod drugog sa *»m(adonna) Marg(ari)ta Carnaruta«*. U istoj knjizi krštenih našli smo zabilježenu kao kumu 12. aprila 1574. i jednu pjesnikovu kćerku, kojoj nije navedeno ime, već prosto *»la fiola del q(uondam) m(isser) Bernardin Charnarutti«*.[19]) Iz ovoga dade se zaključiti, da je pjesnik bio još živ 2. februara 1573. godine, jer bi njegova žena Margarita bila upisana kao udova, kao što je kod njegove kćerke naznačeno 12. aprila 1574., da

joj je otac pokojni. Ako uzmemo u obzir ono, što je Urlić iznio, da se Karnarutić spominje po prvi put kao pokojni 27. jula 1573., a da je još bio živ 2. februara iste godine, to bi značilo, da je umro u vremenu od 2. februara do 27. jula 1573. godine. Prema tome u našim priručnicima iz historije književnosti morat ćemo unijeti ispravke, naime, da se naš pjesnik rodio oko 1515., a da je umro 1573. godine.

Na kraju još jedno pitanje. Poznato je, da je Karnarutić imao sestru, koja je otišla u samostan benediktinki sv. Marije u Zadru, gdje je kao koludrica i umrla 16. jula 1599. godine. Zapis o njenoj smrti u zadarskim maticama umrlih glasi: *»16. ditto (t.j. jula 1599.). Obito della R(everenda) sor Dianora Carnaruti monaca di S(an)ta Maria sepolta nella ditta chiesa.«*[20]) S obzirom na ovu Karnarutićevu sestru, Fancev je pjesniku pridao još jedno djelo.

U knjižici *»Skazovanje od čudnovate rati ka je bila pod Maltom, a za njom nasliduje rat od Klisa«*, koja je bila više puta štampana (1655., 1699. i 1724.) nalazi se *»Pisan od Malte«*, za koju Fancev drži da je njen autor upravo Brno Karnarutić. Svoje dokaze Fancev je bazirao na tome, što se u Lulićevu rukopisnom zborniku iz 1615. pred pjesmom nalaze uvodni stihovi, koje anonimni autor posvećuje svojoj sestri Dionori, a zatim pojedini detalji u samoj pjesmi »prikazati toliko živahno i uvjerljivo, te se doimlju kao opisi očevidca«, po mišljenju Fanceva ovo »dvoje uzeto zajedno upućuje, da se za anonimnim autorom pjesme mora da krije upravo Brno Karnarutić«.[21]) To mišljenje Fancev je ponovio i kasnije, kada piše da je postavio »sasvim vjerojatnu tvrdnju, da se za anonimnim autorom krije upravo Zadranin Brno Krnarutić, jer je anonimni autor-vojnik u času kad je pjesmu ispjevao posvetio sestri Dionori, a taku je sestru Karnarutić doista imao«.[22])

Na osnovu samo tih dokaza, koji izgledaju vrlo privlačljivi, teško je pripisati »Pisan od Malte« Brni Karnarutiću, jer je ime Dionora, kako smo mogli utvrditi prema maticama toga doba, bilo vrlo rašireno na našem Primorju. Prema mišljenju Kolendića[23]) »Pisan od Malte« po svom jeziku i stilu znatno se razlikuje od poznatih nam Karnarutićevih pjesničkih djela, pa ćemo njena autora morati potražiti u drugoj osobi, ako njen autor ne ostane zauvijek anoniman.

NEKOLIKO PODATAKA ZA BIOGRAFIJU JURJA BARAKOVIĆA

Sve do najnovije studije »Prilog biografiji hrvatskog pjesnika Jurja Barakovića«, koju je objavio Dr. Stjepan Antoljak, raspolagali smo s vrlo malo podataka o pjesniku »Vile Slovinke« Jurju Baraković (1548.—1628.), kao i o njegovoj porodici. Dosadašnje naše znanje o ovom pjesniku zadarsko-šibenskog kruga temeljilo se uglavnom na podacima, koje je sam pjesnik o sebi iznio u svojim djelima, i koji su začinjeni s nekoliko suhih i oskudnih vijesti sabranih od kasnijih njegovih biografa. Antoljakovom studijom osvijetljeni su neki do sada nepoznati momenti iz pjesnikova života, a također i porodice Baraković uopće.

Ovom zgodom pokušat ćemo upotpuniti naše znanje o Jurju Barakoviću, kao i njegovoj porodici, a na osnovu vlastitog istraživanja, koristeći se pri tome spomenutom studijom Antoljakovom.

Ponajprije da se osvrnemo na samu porodicu Baraković. Antoljak iznosi, da »god. 1569. na rtu Ljube u mjestu zvanom »Zgoru uode bresta« nalazimo kao posjednika Petra Barakovića, a 1588. Ivana sina pok. Šimuna Barakovića iz Plemića, koji je stanovao u Zadru, gdje je baš te godine kupio kuću kod stare bojadisaone«. Nadalje Antoljak donosi: »Iste godine (t. j. 1588.) i u toj istoj kući njegov »brat«

(germano) Juraj, sin Petra Barakovića iz Plemića, koji je ovdje ležao bolestan, načinio je oporuku. U njoj je imenovao Ivana, čija se majka zvala Matija, za univerzalnog baštinika cijelog imutka. Slijedeće godine Stana, kćer pok. Jakova Stoišića iz Rožanca, nazvana »Bogafcicha«, stanovnica Zadra, daruje svome nećaku (od sestre) istomu Ivanu koji je ondje također živio, neku zemlju u Gaženicama, koja je bila vjerojatno između Arbanasa i Jelenice. God. 1599. nalazimo Ivana Barakovića još među živima, a 1618. stoji, da je mrtav. Tada doznajemo, da mu se žena zvala Katarina. Ona je načinila oporuku u istoj kući kod stare bojadisaone, i po njoj su sve baštinili njeni sinovi: svećenik Simon i mali Petar, te kćerka Jelena«.[1]) Ovim podacima možemo dodati još nekoliko novih, koji nam osvjetljuju rodbinske odnose pomenute linije porodice Baraković. Šimun Baraković iz Plemića, vjerojatno stric našeg pjesnika, imao je pored spomenutog sina Ivana, još i kćerku Jelenu, koja se 9. juna 1583. udala u Zadru za majstora Tomu Marcolinija. Njen brat Ivan oženio se s već spomenutom Katarinom, kćerju Mihovila Mikloševića u Zadru 9. oktobra iste godine. Još prigodom vjenčanja sestre mu Jelene saznajemo, da im je otac Šimun već bio umro. Za Ivana znamo, da je umro prije 10. juna 1612., jer je tada bio krizman u Zadru njegov sin Petar. Ovaj pak Petar dolazi kao vjenčani kum u Zadru 24. aprila 1634. godine.

Osim ove grane porodice Baraković, Antoljak navodi još jednu. On piše: »God. 1593. javlja se u dokumentima još Šimun Baraković, koji je u blizini Nina u Gromaču obrađivao zemlju, te Katica Baraković u Privlaci. Isti Šimun Baraković spominje se i 1603. kao gastald koludrica sv. Demetra u Ninu te prije 1604. i 1607. zajedno sa svojom ženom Katarinom i kćerkom Jelom i sinom Franjom, a 1621. i 1626. opet se navodi, da obrađuje zemlju u Gromači. Šimun Baraković imao je brata Marina, za koga se 1626. godine kaže da je već mrtav.«[2]) Upravo ovaj Marin umro je u Zadru 1600. godine, a njegova osmrtnica glasi: »Ditto (11. oktobra 1600.) Obito di Marin Baracouich sepolto a S(an)ta Maria.«[3]) Ali osim ovih Barakovića, našli smo još nekoliko njih spomenutih, za koje Antoljak ne zna. U vizitaciji ninske biskupije sa strane vicentijskog biskupa Mihaela Priolija 1603. godine spominje se »Dominus Petrus Baracovich Diaconus Nonensis«,[4]) a prigodom krizmanja Petra, sina pok. Ivana Jurića i žene mu Elizabete u Zadru 10. juna 1612. dolazi kao kum Vukas Baraković (Barchouich) iz Nina.[5]) U Zadru pak ženi se 8. septembra 1647. Juraj Baraković iz Poljica s Lucijom, kćerkom Andrije Milatovića, a udovicom pok. Ivana Becića,[6]) rok se 17. februara 1655. preudaje Margarita udovica pok. Matije Barakovića za Petra Boninovića.[7]) Sigurno je, kad bi se još dalje istraživalo, da bismo uspjeli sva ova lica, kao i ona spomenuta od Antoljaka, dovesti u vezu i dobiti sigurno rodoslovno stablo, a pri tome bi nam bilo mnogo toga jasnije.

O Jurju Barakoviću arhivski podaci su dosta oskudni. Najvažniji je ipak za njegov životopis natpis na nadgrobnoj ploči u crkvi sv. Jeronima u Rimu, koju je postavio njegov prijatelj Ivan Tomko Mrnavić. Zbog njegove naročite važnosti privodimo ga u cijelosti:

D. O. M. Georgio Barakoviae gentis a Bela IV. Rege Vng. in regum restituto magna parte Aenonen. agri donatae sero nipoti, Pio V. Pont. cotra Turcas adversis vvlneribus illustri, musarvm Illyricar. ad octuag. aetat. miro cultori, tertia Romana peregrinatione vita Functo Kal. aug. MDCXXVIII. amicitiae veterisque hospitii Jure Io. Tomatus Marnavitius parentavit.[8])

(U prijevodu prof. Vladimira Rismonda ovaj nadgrobni natpis na Barakovićevu grobu glasi: »B. N. N. Jurju kasnom

potomku Barakovićevog roda, obdarenog od povraćenog na prijesto Bele IV. kralja Ugarske velikim dijelom ninskog polja, proslavljenom ranama na prsima protiv Turaka za Pija V. Pape, divnom njegovatelju ilirskih muza do osamdesete dobi, umrlom za trećeg rimskog hodočašća 1. augusta 1628., prinio je na uspomenu uime prijateljstva i starog gostoljublja Ivan Tomko Mrnavić.«)

Sabravši podatke na osnovu arhiva, gore navedenog natpisa, kao i vijesti iz pjesnikovih djela, Antoljak je o Barakoviću iznio ovo: »Istom 1564. nalazimo prvi put, da je spomenut Juraj Baraković kao klerik u oporuci Ivana Marića ili Satalića, župnika u Ljubi, koji je tada ležao bolestan u svojoj kući u Zadru, u predjelu crkve sv. Katarine i ondje načinio oporuku. U njoj je darovao Barakoviću svoju kabanicu od crne tkanine i dolamu. Ujedno je odredio za univerzalne baštinike svih svojih pokretnih i nepokretnih imanja posinka Grgura Barakovića i Margaretu, svoju nećakinju, uz uslov da sve to na jednake dijelove podijele. Tada je mali Juraj Baraković imao 16 godina i u to je vrijeme sigurno boravio u Zadru. Za vladanja Pia V. (1566.—1572.), kako stoji na istom Barakovićevom nadgrobnom natpisu u Rimu, tukao se Juraj Baraković protiv Turaka godine 1570./1. God. 1586. doznajemo pak, da je on već svećenik (Prè Zorzi Baracouich) i, da je imao naprijed spomenutog brata Grgura, te nije mogao prisustvovati nekom kupoprodajnom ugovoru glede zemlje ispod sela Vrsi u mjestima Depsina i Katunine, jer je bio odsutan. Prema tome je točan njegov podatak, da je imao dva brata, kako to spominje u svom djelu »Draga rabska pastirica«, od kojih se jedan zvao Petar, a drugi Grgur. God. 1630. u spisima po zadnji put se navodi Juraj Baraković, i to da je mrtav, pa se već u Vrsima na onoj zemlji, koju je kupio u zajednici s bratom spominju njegovi baštinici.«[9])

Navedene podatke Antoljakove dopunit ćemo novim istraživanjima u tom pravcu. Kod sastavljanja oporuke 1564. od strane župnika Ivana Marića ili Satalića, pored samog pjesnika Jurja, spominje se njegov brat Grgur, te nećakinja Marićeva, a to će vjerojatno biti pjesnikova sestra Margarita. O sestri Margariti pjeva pjesnik i u »Vili Slovinci«. U osmom pjevanju doznajemo, kako je pjesnik na njegovoj šetnji po šibenskoj okolici susreo glasnika, koji je od bega livanjskog nosio »knjige« za kneza u Šibeniku. U razgovoru je glasnik ispričao pjesniku, da je prije nekoliko dana, a ovo se događa 1602. godine, bio na jednoj svadbi u Zadru, kada se Federigo Grižogoni (Grisogono) vjenčao s Darijom Macarelić (Mazzarelli),[10]) pa je svoje pričanje završio bugaršticom, koju je navodno čuo prigodom ove svadbe, a u kojoj neka Margarita žali za bratom joj Petrom, poginulim kod Krfa, i sinom Ivanom, također poginulim, ali od senjskih uskoka kod Korčule. To je klasična i u svim školskim knjigama poznata bugarština o »Majci Margariti«. Kada je pjesnik saznao od glasnika za imena poginulih reče:

Dokle ne bih sam ti glasi
upisani vidi' čisto,
ne bih reka' da je isto,
nit ću ružit moji vlasi.

Dali ako li ne mogu
da me ojde ta nesrića,
zgubif bratca i sestrića,
zahvaliti hoću bogu.[11])

Dosadašnji naši književni historici malo su što znali o protagonistkinji poznate bugarštice, o »majci Margariti«, a sestri Barakovićevoj. Jedino se znalo što je pjesnik o njoj

iznio, da je bila udata i da je imala sina Ivana. Na ovom mjestu možemo dati jedan vrlo važan podatak o Margareti, sestri Barakovićevoj, naime njenu vjenčanicu, kada se 1577. udala u Zadru:

1577 a di 22 7bre.

Io p(rete) Simon Vergada Curato fu presente al matrimonio contrato tra Zuanne fiolo di Luchiza et tra Margarita fiola d(i) Hellena Baracouich doue forno (!) molti testimonij sp(ecia)l(men)ti m(istro) Piero Ventura et il S(igno)r Nastasio et morti (!) altri.[12])

Iz ove vjenčanice vidi se da je Barakovićeva sestra Margarita bila udana za Ivana Lučicu ili Lukicu. Na temelju vjenčanice doznajemo, da je pjesnikov otac Ivan tada bio već mrtav, jer bi sigurno on bio spomenut prigodom vjenčanja svoje kćeri Margarite 22. septembra 1577. u Zadru, mjesto žene mu Jele. Osim toga, što smo doznali za ime pjesnikove majke, prema vjenčanici se može prosuditi, da je sin Margaritin, a nećak pjesnikov, za kojim bugari majka mu, imao 1602. oko 24 godine.

S pravom se može pitati, da li je Baraković pored pjesničkih djela »Jarule«, »Vile Slovinke« i »Drage rabske pastirice«, nastalih u prvoj četvrti XVII. stoljeća, napisao još nešto, što nam nije poznato. Već su odavna neki pisci spominjali još neka Barakovićeva djela. Antoljak, u spomenutoj studiji, o tome piše: »Još je Fabijanić (naime 1843.) iznio, da je Baraković postao zadarskim kanonikom i da se iskazao kao vrstan propovjednik na hrvatskom jeziku. Ovo je mišljenje prihvatio i Ljubić u dva navrata, a onda i M. Valjavac. Međutim je neki anonimni pisac u zadarskom »Rammentatore Dalmatino« za 1868. godinu iznio o Barakoviću, da je bio zadarski građanin i kanonik, te snažan povjednik na hrvatskom jeziku, kao i slavni pjesnik u istom i talijanskom jeziku. Nadalje, da je sastavio u talijanskim

stihovima život Marka Tulija Cicerona, a u hrvatskim pak stihovima život sv. Jeronima, te je sabrao u jednom svesku povijest Dalmatinaca i Hrvata, koju je tiskao u Veneciji njegov nećak Marko Baraković. Dalje isti anonimni pisac kaže, da je 1590. godine na zadarskoj akademiji stavljen natpis, koji glasi: »1590. Georgius Baracovich Jadrensis historicus et poeta egregius«. Sve ovo od riječi do riječi prenio je u svoju knjigu i Bianchi, koji je uz to naveo, da je Baraković 1602. bio zadarski kanonik. Iza Bianchija se nitko do danas nije ovim nezapaženim podacima pozabavio, da se vidi, koliko je u tome istine. Svakako, ako se pronađe, da se Baraković bavio i historijom, koja mu je čak i izdana, onda ćemo tako znati za još jednog novog zadarskog, dosad nepoznatog povjesnika.«[13])

Kao što vidimo, Antoljak ne poklanja mnogo vjere navedenim podacima, iz kojih proizlazi, da je Baraković, osim spomenutih pjesničkih djela, još nešto napisao. Glavni izvor su podaci »anonimnog pisca«, kako ga naziva Antoljak, u zadarskom »Rammentatore Dalmatino« za 1868. godinu. Koliko smo mogli utvrditi, autor tih podataka bio bi zadarski historik Giuseppe Ferrari-Cupilli, koji je napisao niz biografija znamenitih Zadrana, a od kojih je dobar dio štampao u zadarskim listovima i kalendarima, dok je dosta toga ostalo i u rukopisu. Informaciji Ferrari-Cupillija možemo vjerovati jer je ovaj neumorni historičar marljivo skupljao svaki, pa i najmanji podatak, koji je govorio o kulturnoj prošlosti Zadra, a osobito zadarskih književnika, pa nam na taj način sačuvao od zaborava mnogo toga, što je s vremenom propalo, ili je uništeno. Ali, Antoljak ističe, da se poslije Bianchija, koji je preuzeo podatke iz kalendara »Rammentatore Dalmatino« za 1868., nije nitko pozabavio. Možemo dokazati, da se poslije Bianchija i to 65 godina, ovim istim pitanjem pozabavio i Angelo de Benvenuti, koji o Ba-

rakoviću piše: »Fu storico, ma si affermò anche in altri campi, Giorgio Baracovich. In versi italiani compose la vita di Cicerone ed in croato scrisse quella da S. Girolamo. In questa lingua pubblicò pure una grammatica (Venezia, 1614), mentre la sua storia dei popoli dalmati e croati venne data alle stampe dal di lui nipote. Ebbe gran nome pure come oratore e mori a Roma nel 1628 (1 agosto).«[14]) Kao što vidimo, Benvenuti iznosi, pored spomenutih podataka iz »Rammentatore Dalmatino« i Bianchija, da je Baraković štampao 1614. u Veneciji još i jednu gramatiku na našem jeziku. Nema sumnje, dok se ne dokaže protivno, mora se prihvatiti mišljenje, da je Juraj Baraković, pjesnik »Jarule», »Vile Slovinske i »Drage rabske pastirice«, napisao u talijanskim stihovima život Ciceronov, a u hrvatskom životu sv. Jeronima, da mu je nećak štampao u Veneciji historiju Dalmatinaca i Hrvata i napokon, da je on lično za života štampao također u Veneciji 1614. jednu hrvatsku gramatiku.

Drugo je važno pitanje, koje nam se nameće: Od kada možemo datirati pjesnički rad Jurja Barakovića? Rekli smo, da su navedena poznata nam pjesnička djela nastala u prvoj četvrti XVII. stoljeća. Ovom zgodom pokušat ćemo utvrditi, da se Baraković počinje baviti poezijom već osamdesetih godina XVI. stoljeća, o čemu nam svjedoči Budinićeva knjiga štampana 1582. godine u Rimu kod F. Zanettia:

POCHORNI / I MNOZII INII / PSALMI DAVIDOVI, SLOXENI / v SLOVIGNSCHI IAZICH / na cislo, i miru: po Scymunu Budi-/neu Popu Zadraninu / CON LICENTIA DE SUPERIORI. / IN ROMA, / Per Francesco Zanetti. 1582.

Odmah iza naslovne strane ove četvrtinske knjižice štampana je pjesma pod naslovom »CESTITOMV ZADRV GRADV«, ispod koje se nalazi potpis »Pop: I. B. S.«. Ovu pjesmu značajnu »kao jedno od svjedočanstava za međusobno poznavanje i povezanost hrvatskih književnika še-

snaestog stoljeća«, kako kaže M. Kombol,[15]) donosimo u cijelosti:

Slavnim Marulom Split, Ranjenim Dubrovnik,
A Hvar će slavan bit Hektorovićem vik.
Svega vrimena prik ZADRE svitla svića
Gorit će tvojih dik, cić Karnarutića.
Premda raspu pića bi Nin prije čestiti,
Penjem Zoranića li hoće živiti.
Da evo t' se skiti ZADRE druga kita,
Kome ćeš se dičiti sve dni, i sva lita.
I ka će čestita vazda biti živa,
One časti sita, ka uvik prebiva.
Jere u tvoj skriva krof, i tverdi zaklop,
Ne jedan, ili dva, ner mnogi slave snop,
Čim Sveto prepiva tvoj Budineo Pop.

Ako pažljivo pročitamo navedenu popratnu pjesmu od popa I. B. S. uz Budinićeve »Pokorne i mnoge ine Psalme Davidove« iz 1582. godine i pokušamo dovesti u sklad s nekim stihovima Barakovića, nametnut će nam se sama po sebi misao, da su anonimni pjesnik pop I. B. S. i Juraj Baraković isto lice. Baraković u svojoj »Vili Slovinci« na više mjesta pjeva o našim pjesnicima. Tako pjevajući o Zadru kaže:

I P e t a r Z o r a n i n imaše tu misa',
kim opet proslu Nin, P l a n i n e kad pisa,
ljubena pun bisa s vilama hodeći,
u znojne dni krisa s pastiri općeći.[16])

Iz ovoga se vidi, da je Baraković poznavao dobro Zoranićeve »Planine«, u kojima je iznesena misao »da ni Zadar

zasnovan od ruke umrle«. Pored Zoranića, Baraković poznaje i Marka Marulića, iskazujući kroz usta vile Slovinke misao:

Bih nigda doprla na vrime M a r u l a
Latinkam do grla i glas njih taknula:
opet sam padnula, zač jazik slovinski
vas nauk od skula promini u rimski.[17])

Baraković spominje i Dinka Ranjinu i njegove pjesme. O njemu također pjeva u »Vili Slovinci«:

Prem ako Dubrovnik Livijom procvita,
ku D i m k o R a n j e n i k u pismi počita.[18])

Od interesa su i posvetni stihovi uz »Jarulu« spjevani 10. februara 1605. u Šibeniku, a posvećeni »Vele visokomu, poštovanomu, i svake izvrsne časti dostojnomu gospodinu Dom Bernardu Dal Benu, naučitelju s. pisma i plovanu s. Ivana novoga u Bnetcii«, u kojima spominje Marulića, Karnarutića i Budinića:

Cvitja šestolika ma puna J a r u l a
Mirisa razlikâ iznova skrsnula,
Da l' mudrost M a r u l a ni K a r n a r u t i ć a
Nij mene taknula ni slog B u d i n i ć a,
Nij svakomu sritja izvrsna procvala
Ni kripost umitja jednako dopala.[19])

Ako uporedimo ovo Barakovićevo poznavanje hrvatskih književnika, koje spominje u gore navedenim stihovima, vidimo, da ovi stihovi i po duhu i po stilu pjevanja potpuno odgovaraju stihovima anonimnog pjesnika popa I. B. S. u

pjesmi »Čestitomu Zadru gradu«, da se pod tom šifrom krije sam Juraj Baraković. Svakako nije bez razloga Baraković stavio sebe uz bok Budiniću u posvetnoj pjesmi uz »Jarulu« iz 1605. kad kaže, da Marulićeva mudrost »Nij mene taknula ni slog Budinića«. Vjerojatno je Baraković tada imao na umu i svoju pjesmu »Čestitomu Zadru gradu«, štampanu uz Budinićeve »Pokorne i mnoge ine Psalme Davidove« 1582. g. Sama pak šifra »Pop I. B. S.« može se lako razriješiti. Znamo, da se Baraković 1564. spominje kao klerik, a 1582. je sigurno već bio pop. Dalje, prva dva slova I. B. razrješavamo u duhu onoga vremena sa I(urai) B(aracouich), dok bi zadnje S. moglo značiti S(louan) t. j. Slaven, jer Baraković i kasnije u »Vili Slovinci« upotrebljava na više mjesta riječ »Slovan«, »Slovinka«, »slovinski« i t. d. u izražavanju nacionalne pripadnosti nasuprot Latinima.

Na kraju još jedno pitanje. Antoljak je u svojoj studiji pokušao odbaciti mišljenje Kolendića, Vodnika i Kombola, prema kojemu bi Baraković bio proveo »dvadesetak godina kao župnik-glagoljaš u Novigradu u ninskoj biskupiji«. On je nastojao utvrditi, kako je došlo do toga, da su zamijenili popa glagoljaša Jurja Barakovića iz Nina s pjesnikom Jurjem Barakovićem, dok bi se nasuprot Antoljaku moglo i dalje zadržati to mišljenje, kada se ne bi uzeli mnogo jači razlozi, koji govore protiv toga.

Spomenuto mišljenje nastalo je na osnovu izvatka Karla Horvata iz vizitacije vincentijskog biskupa Mihaela Priolija 1603. godine, koja se čuva u rukopisu u vatikanskom tajnom arhivu. Iz te vizitacije doznajemo, da je 5. maja 1603. stigao je u Novigrad izvanjski vizitator Francisco Grisoni, gdje je bio »curatus, et parochus praedictae Ecclesiae presbyter Georgius Baracouich de Nona aetatis suae annorum 54«, te da je na pitanje vizitatora odgovorio, da se »bula« o njegovu posvećenju za svećenika nalazi u Ninu, i da će je

prikazati vizitatoru, kada on lično dođe u Nin (mostrerò io quando venirò a Nona), dok prema objavljenom prijepisu Karla Horvata stoji, da kada dođe u Rim. U nastavku vizitacije stoji, da je 20. maja iste godine »presbyter Ioannes, ante dictus«, gdje je zamijenjeno ime Georgius sa Ioannes, prikazao svoju »bulu« vizitatoru i izjavio, da je već oko 20 godina župnik u Novigradu (sono anni 20 in circa che io sono curato in questo loco), a uz to da služi misu i druge božanske oficije na slavenskom jeziku (io celebro messa, et altri divini ufficij all'Illirico).

Svi navedeni podaci, a osobito ono, da će on prikazati vizitatoru svoju »bulu«, kada dođe u Rim, zaveli su u bludnju spomenute. Kao što vidimo novigradski župnik-glagoljaš Juraj Baraković ima 54 godine u maju 1603., a to bi upravo odgovaralo dobi našega pjesnika, koji je rođen 1548. godine. Dalje, izjava njegova, da će svoju »bulu« prikazati vizitatoru kada dođe u Rim, kako stoji kod Horvata, dok po prijepisu te vizitacije od Luke Jelića, koja se nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu, a prema kojoj smo i naveli ono, što se odnosi na popa-glagoljaša Jurja Barakovića, stoji: kada dođe u Nin, mogla bi također dovesti u bludnju i zamijeniti ga s pjesnikom Jurjem Barakovićem, budući da je i ovaj tri puta odlazio u Rim, i to prvi put 1600., kada je bilo »sveto godišće«, kako pjeva u »Jaruli«, dok je za trećeg hodočašća 1628. i umro u Rimu. Antoljakov prigovor, da se u vizitaciji novigradski župnik-glagoljaš na jednom mjestu zove Georgius, dok u zagrade pored toga imena stavlja još i Ioannes, ne bi mijenjala ništa na stvari, jer u vizitaciji ima na više mjesta takvih zamjena s krsnim imenima, a što će biti pogreška samog pisara, kao što je i Barocovich umjesto Baracovich.

Najjači argumenat, da novigradski župnik Juraj Baraković i pjesnik Juraj Baraković nisu isto lice, jest taj, da

se u vrijeme Grisonijeve vizitacije pjesnik Juraj Baraković nalazi u Šibeniku, gdje boravi već od 1602. godine, kako se lijepo vidi iz Kolendićeve studije »Juraj Baraković i njegovi poznanici u Šibeniku«. Zbog čega je Baraković napustio Zadar i preselio se u Šibenik, nije nam poznato, ali da je postao svrzimantija, to svakako stoji. Kolendić u članku »O Barakoviću u Šibeniku« kaže, da se Baraković u Šibeniku »radi nekih greha — on je naime begao s Raba zbog jedne ženske — nije smeo ni prikazati kao sveštenik u dijecezi strogog episkopa Arigonija«, već da se »zadržavao samo po plemićkim i bogataškim kućama, naročito po zaseocima okoline Šibenika, dolazeći tako u dodir s mnogim uglednim osobama, kojih se poslije setio prilikom izdanja svoje *Vile*«.[20]) Baraković se štaviše, pošto je skinuo mantiju, i oženio u Šibeniku. To nam i on sam potvrđuje u »Vili Slovinci«:

Srića me oženi, da stanu uzdasi;
ako se ljubeni moj plamen ugasi,
neka se oglasi, da se združih z drugom,
da sveti opasi vežu me sa ljubom,
veruga verugom jeda se odriši,
ter da ovom drugom plač mi se utiši.[21])

I dalje:

Bolje mi ni nišće pokle se oženih,
nego me pritišće od tada već grih,
gorčije prosuzih i stupih na gore,
ufanje izgubih, da vila pomore.[22])

Ovim nije iscrpljeno sve, što se imalo reći o zadarskom pjesniku Jurju Barakoviću. Mnogo toga je još nepoznato iz njegova života, a da i ne govorimo o njegovim djelima, koja

su još za sada ostala nepoznata u našoj književnosti, ili se pak za njih zna samo po imenu. Očekivati je, da će s vremenom uspjeti i ta njegova djela pronaći, ako se budu sačuvala u nekoj biblioteci ili arhivu. Ona će nam još jače osvijetliti ličnost »simpatičnih patriotskih nazora«, pjesnika zadarsko-šibenskog kruga Jurja Barakovića.

SPLITSKI JEZIKOSLOVAC MATIJA ALBERTI

O splitskom jezikoslovcu Matiji Albertiju u našim enciklopedijama[1]) i priručnicima književnosti[2]) redovito se govori kao o crkvenom licu, naime arhiđakonu, a navode se i netočni podaci o njegovu životu, t.j. da je rođen 1555., a umro 1624. godine. Na ovom mjestu pokazat ćemo, kako je do tih netočnih podataka došlo, a zatim ćemo se osvrnuti na književni rad Albertija, koji se naročito istakao kao jezikoslovac.

Prvi, koji je naučno iskoristio Albertijev književni rad, jest Ardelio Della Bella, i to u djelu »Dizionario italiano, latino, illirico«, štampanom u Veneciji 1728. godine. U ovom Della Bellinu rječniku odmah sprijeda nalazi se »Catalogo degli Autori citati abreviatamente nel Dizionario, e de quali sono ancora le voci senza citazione«, gdje je, među ostalim autorima, na prvom mjestu spomenut Matija Alberti.[3]) U drugom pak izdanju Della Bellina rječnika, štampanom u Dubrovniku 1785. godine, što ga je priredio Petar Bašić, nalazi se nešto prošireni spomenuti katalog pod naslovom »Indice degli Autori Antichi, e moderni citati in questo Vocabolario colla spiegazione delle Abbreviature, onde sono indicati; e molte voci de' quali Autori si trovano anche senza le Citazioni«.[4]) I u ovom drugom izdanju opet na

prvom mjestu pod slovom A dolazi Matija Alberti: »Alb. Arcidiacono Alberti; o sia Offizio della SS. Vergine dell'Arcidiacono Alberti.«

Poslije della Belle je konte Rados Antonio Michieli Vitturi, izdajući djelo Matije Sovića »Riflessioni sull'ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia« u Veneciji 1787., dodao bilješku o Albertiju: »Mattheo Alberti Nobile di Spalato, era considerato per uno de' primi Letterati della Provincia ne' tempi suoi, perchè versatissimo nella Filosofia, e nelle Leggi Civili, e Canoniche. Abbandonò la Professione di Avvocato, che non molta lode esercitava, per applicarsi allo studio della Chimica. Stampò in Venezia nel 1616 in Lingua Illirica l'Uffizio della B. V. e de' Defonti, e finì di vivere l'anno 1624 in età di 69 anni, lasciando molto desiderio di se stesso.«[5])

Kao što vidimo, prvi je Della Bella proglasio Albertija arhiđakonom, a zatim je Michieli Vitturi iznio, da je ovaj umro 1624. u 69. godini. Za njima su se poveli i drugi autori. Tako su prema Della Belli smatrali Albertija arhiđakonom i Francesco Maria Appendini i Joakim Stulli. Appendini je to iznio 1803. u drugom dijelu svojih »Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei« (str. 251), a Stulli 1806. u drugoj svesci svoga opsežnog rječnika pod naslovom »Rjecsosloxje slovinsko-italiansko-latinsko« (str. 671), i to gdje je dodao »Kazalo Knjgocsinaca slovinskih, koiem sam se u ovoj radnji upotrebio.« Andrija Ciccarelli je 1811. u djelu »Opuscoli rigurdanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati« štampao »Synopsis virorum illustrium Spalatensium a Marco Dumaneo«, gdje je donesena biografija Matije Albertija skoro od riječi do riječi na latinskom jeziku, a prema naprijed navedenoj bilješci Michieli Vitturija.[6])

U početku druge polovine prošloga vijeka, naime 1856., Šime Ljubić također se povodi za dotadašnjim mišljenjem o Albertiju, da je bio arhiđakon i da je umro 1624. od 69 godina.[7]) To isto mišljenje zastupa Ljubić i 1869. godine.[8]) I sam Paul Jos. Šafarik u drugoj knjizi »Geschichte der südslawischen Literatur«, štampanoj u Pragu 1865., navodi prema Appendiniju, da je Alberti bio arhiđakon, a prema Ciccarelliju, da je umro 1624. od 69 godina.

Ovakvo ustaljeno mišljenje provlači se, kao što smo vidjeli, od jednog do drugog autora sve do današnjega dana. Jedino je prije rata 1934. godine Josip Jurić u članku »Pokušaj ‚Zbora za širenje vjere' god. 1627. da kod južnih Slavena uvede zajedničko pismo« pokušao osporiti »arciđakonat« Matije Albertija ustvrdivši, da »nema dokaza za Albertiev svećenički značaj«, nego da je Matija Alberti »bio laik« i da je »bio oženjen čovjek i imao sina Jurja«.[9])

Ne samo da Matija Alberti, kao što je pravilno uočio Jurić, nije bio arhiđakon, nego da on nije umro 1624. godine, kao što se to do danas tvrdilo, najbolje nam posvjedočuje osmrtnica u maticama umrlih grada Splita. U matici umrlih, gdje je zabilježena Albertijeva smrt, o tome ovako stoji: *A di 28 Agosto 1623. Il S(ign)or Dotor Mateo Alberti di anni 62 in circha passo da questa alla miglior vitta, et fu sepelito nella chiesa di Santa Maria di Paludi*«.[10])

Iz navedene osmrtnice lijepo se vidi, da je Matija Alberti bio svjetovnjak, jer da je bio arhiđakon, to bi bilo naznačeno, kao što je već bio slučaj, da se prigodom smrti svećeničkih lica to istakne. Pored toga, iz osmrtnice se jasno vidi, da je Matija Alberti umro 28. augusta 1623. od 62 godine, a to bi značilo, da je rođen negdje 1561. godine, a nikako da je umro 1624. od 69 godina, iz čega bi proizlazilo, da je rođen 1555. godine. Inače ostali podaci o životu i radu Matije Albertija, koje je iznio Rados Antonio Michieli Vitturi,

točni su, naime, da je Alberti, vlastelin splitski, bio cijenjen kao jedan od prvih književnika svoga doba u Dalmaciji, dobar poznavalac filozofije i građanskog i crkvenog prava, te da je napustio advokaturu, koju je s mnogo pohvale vršio, da bi se posvetio studiju kemije. I napokon, točno je, da je izdao u Veneciji »Oficij B. D. M.«, ali ne 1616., nego 1617. godine, čime ćemo se posebno pozabaviti.

Prije nego što prijeđemo na izlaganje književnog rada Matije Albertija, iznijet ćemo još nekoliko podataka o njegovu životu i radu prema pisanju Jerolima Kavanjina u djelu »Poviest vanđelska«. Kavanjin u petom pjevanju svoje velepjesni pjeva, između ostaloga, i o splitskoj porodici Alberti, pa nakon Ivana Albertija spominje Matiju u slijedećim strofama:

Za njim poslie slaviti 'e
Mate učnika rieči opirne,
s kima u crkvi suprotie
propovidi poluvirne
Dominiša probiskupa
pri svidožbom puka skupa.

Ti arćizaknom, svoiim bratom,
biće godin sto i više,
da prigodom i obratom
Asam paše, odlučiše
staviti papu i gospodu,
toka kraljstva da slobodu.

I da naši griesi niesu
sustavili misli prošle,
paša i umro u naj viešu
nie pogodbu, brz bi dosle
strane Europske s utišile,
ke pod turskim batom cvile.

Ovi i naše Gospoine
u slovinsku 'e obratio
rič oficij, i meu ine
knige 'e njega ostavio
nek pristojno, ne u tuje
da u naš jazik već se štuje.[11])

Iz navedenih Kavanjinovih stihova doznajemo, da je Matija Alberti skupa s »arćizaknom, svoim bratom« učestvovao u političkoj akciji oko oslobođenja kršćana ispod turske vlasti, pa su ova dvojica sa »prigodom i obratom Asam paše« nastojali »stavit papu i gospodu toka kraljstva da slobodu«, ali je »paša i umro u naj viešu nie pogodbu«, te tako nisu »dosle strane Europske s utišile, ke pod turskim batom cvile«.

Spomenuta akcija Matije Albertija odnosi se na preotimanje Klisa iz turskih ruku. Za djelovanja njegova brata Ivana, koji je od Turaka oteo Klis sa šakom senjskih Uskoka 7. aprila 1596., pa je u obrani Klisa i poginuo 27. maja iste godine, prema sačuvanim dokumentima, Matija se nalazio u opoziciji prema bratu.[12]) Iz jednoga suvremenog izvještaja, koji govori o Ivanovoj akciji oko zauzimanja Klisa, za Matiju se kaže da je »čovjek nemiran, ambiciozan i malo razborit«, te smatrajući, da mu njegov brat Ivan u obrani svojih razloga nanosi veliku krivicu, zamrzi ga.[13]) Štoviše, po dokumentima, Matija izlazi kao mletački konfident protiv rođenog brata, pa ga je dalmatinski providur Benedetto Moro zbog njegova držanja u kliškom pitanju preporučio bio mletačkoj vladi 13. juna 1596. godine.[14])

Međutim, stav Matije Albertija protiv njegova brata Ivana u kliškom pitanju proistječe odatle, što je Matija, izgleda, zastupao gledište, da se Klis osvoji uz pomoć papinu. Iz pisma mletačkog nuncija Grazianija, koji iz Vene-

cije 17. februara 1596. piše u Rim državnom tajniku kardinalu Cintiju Aldobrandiju, doznajemo, da je doveden u zatvor u Veneciju Matija Alberti zbog sumnje, da je uglavio ugovor s jednim rođakom hvarskog biskupa, da uvede Uskoke u klišku tvrđavu.[15])

Tek poslije smrti Ivanove Matija radi opet na preotimanju Klisa iz turskih ruku u zajednici s bratom Nikolom, splitskim arhiđakonom. Ovaj je 22. novembra 1596. u ime svoje i Matijino podnio predstavku kralju Rudolfu za osvajanje Klisa uz pomoć Senjana. U toj predstavci Nikola pred kraljem brani Matijino držanje prema Ivanu, a ujedno zahtijeva poslastice u ime svoje i Matijino na osvojene zemlje od Turaka u namjeravanoj akciji, a što im je kralj Rudolf i potvrdio.[16]) Nažalost, o čitavu tom pothvatu Matije i Nikole nije nam dalje ništa poznato.

Nadalje Kavanjin pjeva, da su »rieči opirne« Matije Albertija bile »u crkvi suprotie propovidi poluvirne« splitskog nadbiskupa i kasnijeg »heretika« Markantuna De Dominisa i to »pri svidožbom puka skupa«. Poznato je, da je Alberti bio ogorčeni protivnik nadbiskupa De Dominisa. Možda je to neprijateljstvo nastalo zbog toga, što je Markantun De Dominis postao 1596. senjskim biskupom mjesto brata Matijina arhiđakona Nikole Albertija, koji je tu biskupiju priželjkivao za sebe zbog zasluga svoga brata Ivana u borbi oko Klisa. Matija Alberti je, nakon odlaska Markantuna De Dominisa iz Splita, pred Andrijom Baduarijem, Tomom Contarenom i papskim nuncijem i inkvizitorom dao u Veneciji 24. novembra 1616. opsežnu izjavu protiv De Dominisa, u kojoj je sa svoje strane iznio, na koji je način pobijao neke navode iz De Dominisovih propovijedi održanih u splitskoj katedrali.[17])

Kao što smo već rekli, a i kako Kavanjin pjeva, Alberti je »naše Gospoine u slovinsku 'e obratio rič oficij«. Od te

njegove knjige šenaestinskog formata, koju je u svoje vrijeme bio opisao, ali ne potpuno, Ivan Milčetić,[18]) naslovni list glasi:

OFIÇIY / B. MARIE D. / Pià V. Pòuelinyem / dán skorò nà duór. / A Màtiém Albertì / Vlàstelinóm Split — / skim ì Vcite — / gliém, / Iz làtinskoga sàdá ù slo- / uinski yazik virnò / Prinesén. / S' tèstirom, ì s' Milosckyom. (Ispod ovoga naslova su tri dubrovačka grba, od kojih su dva sa strane manja i jednaka, a u sredini je veći i različit od ova dva. S desne strane velikog grba piše »Rike Docim teku«, a s lijeve »Slauan ti glas reku«. Ispod grbova stoji:) V Bnecih Pri Iuana Gueriglikva na 1617.

Albertijev »Oficij« je mala knjiga, veličine 11 × 6 cm, kao što bilježi Ivan Milčetić, dok je primjerak Gradskog muzeja u Splitu veličine 10 × 5,5 cm. Knjiga ima 24 lista nepag., zatim 533 str., samo što su str. 271—272 dva puta označene, pa bi prema tome bilo zapravo 535 str., i na kraju 3 lista nepaginirana. Kao što je naslovna strana ukrašena drvorezom, tako je i knjiga ilustrirana sa 23 drvoreza, od kojih su 3 jednaka u obliku vinjete uz tekst, a ostali na čitavoj strani. Od ovih su istovetni drvorezi na str. 46 i 162, 64 i 70.

Na prednjih 24 nepag. lista sadržano je: posveta Albertijeva »Prisfitloj i Priuzvišenoj Gospodi Dubrovaškoj i k' tomu, Poklon i priklono pozdravljenje« (l. 2a — 4b), predgovor »K' Čtivcu« (l. 5a — 7a), »Kazavac gdi se čto uzdarži u ovomu Oficiu« (l. 7b — 8a), »Iz Lista Prisvetoga našega Pape Pia V. Varhu govorenja Oficia B. Marie Divice (l. 8b), »Zarcalo Slov Nediljnih« (l. 9a — 10a), »Zarcalo od Epat, ke odgovaraju zlatomu čislu, ili broju« (l. 10b — 11a), »Zarcalo za nikoliko Lit Blagdanih Primišćatnih« od 1617—1640 (l. 11b — 12a), »Zarcalo u kome se Poznaje, kad se Misec Minjuje po pravom broju« od 1617—1632 (l. 12b — 13a), »Od

Epate i od Mine« (l. 13b — 14a), »Od Indikciuna« (l. 14ab), »Zarcalo od Indikciuna« (l. 14b), »Od lita i od njegovih kusov» (l. 14b — 15a), »Od kvatar« (l. 15a), »Od koliko je dan složen sfaki Misec« (l. 15a), »Koliko jest, Nonih, i Idih sfakoga Miseca« (l. 15ab), »Kada Počinje prišastće Gospodinovo« (l. 15b), »Ženitba kada se priča obarći po zapovidi S. Zbora Tridentinskoga« (l. 15b) zatim kalendar »U ki dan koga Miseca sfaki sfetac dohodi« (l. 16a — 21b), molitve »Uvižbanje karšćansko« (l. 22a — 23b), odobrenje crkvenih inkvizitora za štampanje datirano u Veneciji 3. oktobra 1616. godine (l. 24a), te na kraju drvorez, koji prikazuje rođenje Marijino (l. 24b).

Za našu kalendariografiju od naročita su interesa neki nazivi mjeseci, koje Alberti donosi u svom kalendaru (l. 16a — 21 b): Sičanj, Veljača, Ožujak ili Vlažak, Travanj ili Listonos, Sfibanj, Lipanj, Srpanj ili Ilinšćak, Kolovoz ili Gospodičnjak, Ruj, Listopad, Studeni i Prosinac.

Sam tekst »Oficij Blažene Marie« ide do str. 235, a zatim od 237 str. počinje »Oficij Martaški«, pa »Psalmi Graduali«, »Sedam Psalam Pokornih« i t. d., da završi na str. 383 »Oficij Svetoga Duha«. Iza ovoga na str. 384 dolazi »Zabavljenje sfakdanje«, pa na kraju str. 533 završava sa »Letanije Gospojine«. Na posljednja 3 nepag. lista nalaze se štamparske pogreške.

Iz posvete »Prisfitloj i Priuzvišenoj Gospodi Dubrovaškoj i k' tomu, Poklon i priklono pozdravljenje« (l. 2a — 4b) izbija veliko rodoljublje Matije Albertija, koji je ponosan na svoje »slovinstvo« i slobodarske tradicije Dubrovnika, kojemu i posvećuje svoju knjigu. U posveti piše: »Budući ja poispravil prisvitla i Milostiva Gospodo po činu Rimskoga Oficij Blažene Marije Divice u naš slovinski jazik, i ne smijući ga sama pustiti na daleč, da se ne ide tukući, obijući klance, sela, župe, Gradove i mnoge razlike strane i

kraljestva, kimi jest ta jazik vlašćići, da ga kogodir otrovnim sfoim nenavidnosti zubom griznuv, našad se bez vridna zapleća ne sustane, i na putu ne grine: *sedoh razmišljati na razlike strane svoga roda slovinskoga, ki nigda pod velikim Aleksandrom Sarbljaninom sfemu sfitu zakone davaše, pod čigova krila osinom ja bih ga mogal naufano odpraviti: i ne nahodeći po tolikomu prostoru različih stranah naših ljudih, ki današnji dan imaju sfoga jazika Gospodu nere prisfitli od starine i slovući Grad Dubrovnik; začto premako i plemeniti našega naroda Poljaci imaju sfoga roda kralja, s' česa imamo se čto veoma podičiti; dali oni u sfojem govorenju, lomeći i prigrizajući riči naše, mnil bi prem, da nisu od naših. Rekoh sam u sebi: Dubrovniče, ti si na prav venac i dika sfega našega jazika*... I tako nje Oficij u naš slovinski jazik po činu Rimskoga poispravljen, prav bi da pod vašim krilom, Gospodo čestita, bivši vi nje obetni častitelji i Slavne Slovinske Gospode čast i dika, meju Slovinske ljudi izide, navlaš ja ga na put poslav, ki nahodim, da se vi ne postidiste, u vaših pametovanja knjigah dati sfemu sfitu na znanje, da dil Gospode raspa Solinskoga naših starijih, meju vašoj se Gospodi broji. Primite dakle Gospodo plemenita, od Boga Visoko počtovana i nad inom Gospodom, osobitim blagoslovom Mira, obdarena: od vašega, ne ću reći zemljaka nere najmanjega sluge, ovu malu jabučicu, za bilig moga prema vami zorenja i službe: I scinim, obašad ju, najti ćete ju... da uz to čisto slovinski besidi, bez nikakove trohe, ni umišice tujih ričih, i naših pohvaljenih književnikov običaju. Primite ju za vašu dobrotu, pod vaše krilo, i budite joj, protiva nenavidećim ju šćit, zapleće, tvardjavina, i Grad obstojni. I mene dostojite se počtovati vašim povelinjem i zapovidju. I sam Bog Mira... produži vas do skončanja svita u vašemu Gospodstvu, za vičnu slavu i diku Sfega Našega Slovinskoga jazika«. Ovu posvetu »prisfitloj i preuzvi-

šenoj gospodi dubrovaškoj« potpisao je Alberti: »Iz Splita na 17. Sarpnja na lito Gospodinovo 1616. Vašega prisfitloga i preuzvišenoga Gospodstva. Poniženi sluga Matij Alberti. Vlastelin Splitski i Učitelj.«

S jezične strane za nas je važan stav Matije Albertija u pitanju pravopisa, koji on zastupa u ovoj knjizi. U predgovoru »K' Čtivcu« (l. 5a—7a) Alberti, između ostaloga, kaže: »I znaj dobri priatelju, da za moći Latinskimi slovi, kimi vidiš da je napisan ovi Oficij, izreći naše slovinske riči, dil uminih ih slovom naše bukvice, i ćurilice, a dil gdi ih se u latinskih ne nahodi, priložih ih, i za to Latinskom »c« ja se služim za izreći: cáru, cèlo, cìcindrà, còban, cúuati, clàn, crìscgnia, ctó. A ere latinskoga slova ni, kim se može izreći: çàrina, cèsár, cilò, còcán, cùcatì, çrikuà, cuílím priložih to slovo zakučito zdala, kako vidiš. Tim putom od slova latinskoga »s« služim se za izreći: sámaç, séno, sin, sonmà, sùsid, slít, smín, sníg, sknî, spî, srît, stinà, suè suìt. A ere latinskoga slova ni, kim se može izreći: scálàç, scést, scìlo, scoka, scúrà, sckyáp, priložih k' slovu »s« drugo slovo »c«, ka dva slova ovako zajedno pridružena »sc« imaju moć, izreći te zgar postavljene riči, kako vidiš. Takojer slovom latinskim »g« izgovaram: gasitì, brìge, gìném, gònim, guslà, gdì, glauà, gliúdí, gnié, grédà, guózd. A slovom »y« izgovaram: yàd, yèdán, yìzdim, yòsc, yùtróm. A tim putem hodih slideći stope naših starijih slovućih mužih, i način pisanja naše bukvice i ćurilice ku starmeći ne služih se slovi dvojcimi, kako vidim da bez sfake potribe niki skoro to čine: Začto prem ako sve jedna rič na kratko, ili na dugo izrečena, zlamenuje stvari u sfem meju sobom različne, dali ta razlikost i ne dvojeći slova, može se dvima brazgotinami zgara postavljenimi lako razabrati, kimi nahodim da se, i naši stariji počtovani muži služiše, i Latini i Garci imaju ih u običaju, i tako brazgotina varhu slova zgara postavljena

ka ide s'live ruke u zgora k' desnoj, na dugo se izgovara; kako po prilici Pás, na dugo se izgovara, i razumi se, kim se opašujemo. A ka ide s' live ruke nizdol k' desnoj, u kratko se izgovara, kako po prilica Pàs, u kratko se izgovara i razumi se šćene ko laje, dali težaka ne pomnjom nigdi, i nigdi upuzla je jedna brazgotina za drugu čto ćeš ti tvojom pametću razabrati. A znam da ćeš najti nikoliko ričih prem da čisto slovinskih, ke nisu sfuda, tako u običaju, a ja se njimi služih za ne odstupiti od ričih kimi se pridnji naši počtovani Bogoslovci služiše u Misalu i Breviariu slovinskomu. Budući da povelinjem starešine, ja sam ih do sada po činu Rimskih poispravil, i kad zapovide, dati će se, ovim istim činom govorenja na dvor. I za to ako proučivajući ga ne budeš razumil ku godir od tih ričih ne stidi se uprositi razumniih, hoće ti ih poviditi.«

Problemima latiničkog pravopisa Alberti se bavio i prije, pa je taj svoj stav, koji zastupa i u »Oficiju«, pismeno izrazio i u jednom pismu upućenom 29. novembra 1607. godine svome sugrađaninu isusovcu Aleksandru Komuloviću, a povodom izdanja njegova »Nauka karstjanskog«, štampanog kod Luigia Zanetti u Rimu 1603. godine. To pismo, objavljeno od Franje Fanceva,[19]) pisao je Alberti iz Trogira, gdje se bio uklonio iz Splita, vjerojatno nakon prepirke i svade sa splitskim nadbiskupom Markantunom De Dominisom, združivši se tada s trogirskim biskupom Marcijem Andreuccijem, bivšim videnskim kanonikom, s kojim je De Dominis došao u sukob, jer mu je morao od svojih dohodaka plaćati svake godine 500 dukata.[20])

Alberti u spomenutom pismu prigovora Komuloviću, što u svom »Nauku karstjanskom« upotrebljava:

1) Udvajanje slova, umjesto da za duge slogove bilježi ´ za kratke ` naglasak:

2) Što ne upotrebljava slovo »k«, pa odatle nejasnoće u skupinama sch (sk), scch (šć), cch (čk) i cchi (ći).

3) Da upotrebljava zamjenicu što, mjesto ča, pošto kao Dalmatinci trebamo nastojati, da nas i drugi slijede u boljemu.

4) Upotrebu konsonantske skupine št, umjesto šć.

5) Pojedinim riječima i izrazima, kao na pr. posfetiti mjesto sfetkovati, milošća mjesto ljubezan, tepenje mjesto bienje i t. d.

Iz navedenoga vidimo, kako Alberti brani i zastupa čakavštinu nasuprot prodiranju štokavštine u književna djela. Ali to je, kako kaže Vjekoslav Štefanić na jednom mjestu, bio »glas protesta koji je ostao ‚vapijući u pustinji', jer je štokavština s juga prodirala u najbolja književna djela«, a ujedno je označeno ovo razdoblje kao »sudbonosna prekretnica u povijesti našega književnog jezika« u borbi za štokavštinu, a protiv čakavštine u književnosti.[21])

Na kraju interesira nas pitanje ostalog književnog rada Matije Albertija. Kada je rimska Congregatio de propaganda fide pokušala 1627. da uvede zajedničko pismo kod Južnih Slavena, počela je prikupljati stare crkvenoslavenske knjige, glagolicom i ćirilicom štampane ili pisane, kako bi na osnovu tih knjiga izdala putem štampe nove, koje bi mogli upotrebljavati svi Južni Slaveni. Glavnu riječ kod toga vodio je u Dalmaciji zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadoro. Iz pisma splitskog nadbiskupa Sforze upućenog iz Splita 28. juna 1627. pomenutom nadbiskupu doznajemo, da je ovaj u pismu priložio i jednu informaciju Matije Albertija o jezičnom pitanju, koji je bio vrlo vješt našem jeziku »homo assai prattico in questa lingua«.[22])

Iz daljnje korespondencije raznih ličnosti sa zadarskim nadbiskupom Garzadorom saznajemo i o sudbini ostalih radova Matije Albertija. Tako iz pisma dominikanskog provincijala Ambrozija Lučića, upućenog iz Splita 24. augusta 1627. Garzadoru vidimo, da je ovaj stupio u vezu s Jurjem, sinom pok. Matije Albertija radi Misala i Brevijara, koje je Matija Alberti preveo. Lučić kaže, da je Alberti spomenute knjige preveo i napisao ilirskim pismom sv. Jeronima, a jednim dijelom latiničkim pismom, također ilirski (tradotto nel carattere Illirico, cioè di S. Girolamo, e una parte col carattere lattino, però in Illirico). U istom pismu Lučić nastavlja: »Našao sam još Navara prevedenog također na ilirski pismom sv. Jeronima, a bio je pregledan i odobren za štampu, ali zbog pomanjkanja novca nije štampan.« Sve ove knjige, kako kaže Lučić, spreman je Albertijev sin ustupiti Propagandi s tim, da mu se doznači jedno mjesto u »Ilirskom kolegiju« u Loretu. Na kraju dodaje Lučić, da je Alberti preveo i rječnik, koji bi bio kao naručen, da je štampao »anco il Dicionario tradotto, che certo sarebbe molto in proposito fosse stampato«.[23]) To isto javio je pismom od 25. augusta iste godine i Albertijev sin Juraj zadarskom nadbiskupu.[24]) Garzadoro se interesirao pismom 3. septembra kod Propagande, kako stoji stvar u pogledu preuzimanja ostavštine Albertijeve javljajući ujedno, da će Juraj lično donijeti u Rim Misal i Brevijar, a također i Rječnik i Navara, koje je preveo njegov otac.[25]) Na sjednici Propagande od 9. oktobra 1627. bilo je zaključeno, da se zamoli kardinal Borghese, protektor »Ilirskog kolegija« u Loretu, da rezervira jedno mjesto u tom kolegiju za Albertijeva sina.[26]) Daljnja sudbina Jurja Albertija, kao i ostavštine njegova oca, nije nam poznata.

Iz svega ovoga jasno se vidi, da je Matija Alberti ostavio u rukopisu prijevode Misala i Brevijara i Navara, kao i jedan Rječnik našega jezika. Za Misal i Brevijar sam Alberti u predgovoru »K' Čtivcu« svoga »Oficija« kaže, da su već tada bili spremljeni za štampu »budući da povelinjem

starišine, ja sam ih do sada po činu Rimskih poispravil, i kad zapovide, dati će se, ovim istim činom govorenja na dvor«.

Postavlja se pak pitanje: Kakav je to rukopis Navara? Juraj Alberti u pismu Garzadoru naziva ga »Navarov priručnik« (manuale del Nauara). Josip Jurić i Franjo Fancev misle, da bi to mogao biti »prijevod Navarrove gramatike«, dok Jovan Radonić smatra, da bi to bilo djelo Filipa od Novare iz XIII. vijeka »Les quatre âges de l'homme«.[27]) U stvari, to je prijevod djela španjolskog moralista i kanonista Martina de Azpilcueta (1493.—1586.?), koje je izašlo najprije na španjolskom 1557. u Salamanci, a zatim bilo prevedeno na latinski i štampano u Rimu 1588. pod naslovom »Manuale sive Enchiridion confessariorum et poentitentium«, dok je sam autor bio poznat pod imenom Navarrus ili Doctor Navarrus,[28]) kao što je već dobro primijetio i Vjekoslav Štefanić.[29]) Navarrov »Priručnik« je, kako piše Matija Alberti u naprijed spomenutom pismu Aleksandru Komoloviću, namjeravao izdati ćirilicom, ali se po nagovoru Komulovića prihvatio da izda najprije latiničko izdanje, ne odustajući od prvotne nammjere, da ga štampa i u našem ćirilskom pismu (ma però non restaro se il Signor iddio mi prestara vita et modo di farlo stampar da poi anco in quello nostro carattere A, Б, B).

I dok su spomenuta djela poglavito crkvenog karaktera, za našu lingvistiku je značajan Albertijev prijevod Rječnika, za kojega naprijed spomenuti Lučić kaže da bi bio kao naručen, da se štampao u ono doba. To je jedan od niza rječnika, koji do danas ostadoše neštampani, a i nepoznati našoj lingvistici. Vrijedno je napomenuti, da je to bio, poslije štampanog rječnika Šibenčanina Fausta Vrančića iz 1595., drugi poznati nam rječnik našega jezika iz toga doba, a prije latinsko-hrvatsko-talijanskog rječnika Hvaranina

Đura Vidalija, pisana za Propagandu 1628. godine, koji je također ostao u rukopisu.[30]) Vjerojatno se ovaj Albertijev rječnik, kao i ostala njegova rukopisna djela, nalaze u nekom arhivu ili biblioteci u Vatikanu, pa dok se ne pronađe, teško je izreći sud o značenju Matije Albertija na polju lingvistike.

Po svom književnom radu Matija Alberti ide u onaj period naše književnosti, koji se obično naziva katoličkom restauracijom ili obnovom. On štampa za naše ljude »Oficij B. Marie D.«, prevodi Navarrov »Priručnik«, te priređuje za štampu Misal i Brevijar. U svojim djelima zastupa i brani čakavštinu nasuprot štokavštini, zatim glagolicu i ćirilicu nastojeći, da se njegova djela štampaju bilo jednim ili drugim slovima. Uz to priređuje i »Rječnik« našega jezika, za kojim se osjećala potreba u to doba. I dok je, pod utjecajem katoličke restauracije, s jedne strane nepomirljiv protivnik protestantskih, kao i uopće »heretičkih«, shvaćanja i ideja, koje nalaze korijena i u njegovu rodnom Splitu, jer, kao što znamo, on javno ustaje protiv Markantuna De Dominisa, a u to doba pada i proces protiv »heretičkih« naziranja »protestanta« Splićanina Agostina Capogrossa,[31]) s druge pak strane simpatičan je njegov stav prema »slovinstvu«, kojim se neobično ponosi, a isto tako i njegov rad na političkom polju oko oslobođenja naših naroda ispod turske vlasti.

„SLAVA ŽENSKA“ JAKOVA ARMOLUŠIĆA

Postiranin Ivan Ivanišević (1608.—1665.), kao što je poznato, učio je pravo na univerzitetu u Padovi, gdje je bio imatrikuliran 23. jula 1628. godine.[1]) U Italiji su se, kako je već svojedobno iznio M. S. Lalević, vodile u književnosti žučljive rasprave za i protiv žena, pa se i »u vremenu njegova školovanja raspravljala ta tema i Ivaniševiću je svakako bila poznata«.[2]) Sasvim je razumljivo, da i Ivanišević nije ostao po strani tih rasprava, već se priklonio struji, koja je bila protiv žena, ili, kako bismo rekli današnjim rječnikom, antifeministima.

Po svom povratku sa školovanja u Italiji, Ivanišević je svoje nazore o ženama izrazio u pjesničkoj formi. U Veneciji je 1642. kod Marka Ginammija štampao zbirku svojih pjesama pod naslovom *»Kita cvitja razlikova«*.[3]) Pjesnik kao da je slutio, da će ta njegova zbirka pjesama izazvati nezadovoljstvo kod čitalaca, pa se u podužoj posveti *»Vele svitlomu, i Poštovanomu Gospodinu Visku Mikeloviću Vikariju, i Vlastelinu Braškomu, Meštru svomu kripostnomu i dobrohotnomu«* utječe stihovima:

Cvitje ko sam doni, šaljem Bratu momu,
Da tebi pokloni, nad svimi dragomu.
Koje prikažuju od sarca ti moga,
Jer te obslužuju za Bogom parvoga.

U straži tebi bud, od grada ga brani,
I tvojom odasvud kripostju obstrani.[4])

To, što bi moglo izazvati nezadovoljstvo kod čitalaca, a osobito kod žena, bio je samo jedan odlomak iz Ivaniševićeve zbirke, kojega naslov glasi: *»OD PRIVARE, I ZLE NARAVI XENSKE, CVIT SESTI. DAROVAN GOSP. BVDIMIRV BVDICHIU. Inako LVPV. Oboyega Zakona Naucitegliu Arkipopu, Kanoniku, i vlastelinu Huarskomu, Vridnom, i poglavitom priategliu svomu.«* »Cvit šesti« t.j. »Od privare i zle naravi ženske«, štampan u Ivaniševićevoj zbirci nakon posvete Budimiru Budiću, na str. 146—189, sastoji se od 88 strofa od po šest osmeračkih stihova, u kojima je Ivanišević u pjesničkoj formi iznio svoj stav prema ženi kao ljudskom biću, da na kraju završi stihovima:

Tko se ženskoj da oblasti
Grizice ga vazda grizu,
Vazda stoji u napasti,
Vazda ga je zlo na blizu,
Cin ča umi učiniti,
Nigdar neće ugoditi.
Dakle od žene ti nas brani
I učuvaj Gospodine;
Oružjem nas tvoim obstrani,
Da nas kako ne prikine,
I ti Divo, koja žena
Meu ženami jes blažena.[5])

Ni nepunu godinu poslije izlaska Ivaniševićeve »Kite cvitja razlikova« javio se s pjesničkim odgovorom na »Cvit šesti« posebnom knjižicom Jakov Armolušić. Naslovna strana ove Armolušićeve polemičke knjižice glasi:

SLAVA XENSCHA / I PROTIVNI ODGOVOR / GIACHOVA ARMOLVSICHIA / SCIBENCANINA / CVITV SESTOMU. /

(U sredini ispod naslova su dva stabla s brdima u pozadini, a zatim slijede stihovi:)

OVos' one chitte — pripravne zà xenè / Dassu slaue sitte — diçne, i posctenè, / Vasdagim xelenè — bitchie nasue strane / Od menne goyenè — stablo, list, i grane, / Ne chacho oni cuit — chi barzo u vene / Ne obiçan nasuit — prez vode studene. /

V Padui pò Giuliu Chriuelaru. / Stestirom od Starescin 1643.[6])

Da vidimo ukratko sadržaj ove Armolušićeve knjižice. Iza naslovne strane na prva tri lista (str. 3—8 nepag.) štampana je posvetna pjesma Šibenčanki Jerki Tihić pod naslovom: *»MNOGO PROSVITGLENOY I SVACHE IZVARSNE CIASTI I HVALE DOSTOYNOY PLEMENITOY VLADICI GOSPOI GIERCHI TETTINI Giachou Armoluscich Scibençanin.«* Odmah u početku Armolušić pjeva:

U pamet moj želji — pride slavan Pisnik
Tihića nie li — ki nima varsti vik,
Jimal bi Šibenik — čime se slaviti
Sfega vrimena prik — i svitu praviti,
Da budu staviti — njega pisni na dvor,
Nitkor zabavit — ne bi njegov zgovor.
Pisni mu te na dvor — po smarti ne daše,
Zeleni mu javor — cić toga poša (!) se.
Sad na vrime naše — zarcalo ste jere,
Od te vriže vaše — vi ste gospa Jere.
Vridni ste tri hćere — sfarh draga kamena,
Od dobre matere — kažući zlamena.
Vridnosti pramena — toga zlata čista,
Tihića jimena — čast i svoga mista.[7])

Taj »slavan pisnik« Tihić, od kojega potječe i šibenska vladika Jerka Tihić ili Tettini, kojoj Armolušić posvećuje svoju knjižicu »Slava ženska«, nije nitko drugi, nego šiben-

ski književnik Gverin Tihić, roden oko 1490., a umro valjda 1553. godine. Sve doskora o njemu se kao književniku nije ništa znalo. Iako po zanimanju notar, jer se notarskim poslovima bavio od 1513. pa do smrti u Šibeniku, uz prekide, kada radi od 1531. do 1535. u Zadru i od 1544. do 1546. na Rijeci, Tihić je u stihovima napisao tri djela, i to »Muku Isusovu«, »Skazanje o Muci Isusovoj« (dramsku reprezentaciju) i »Život sv. Jeronima«, o kojim djelima, osim broja stihova, nije ništa pobliže poznato. Tihićev prijepis iz 1533. »Lucidara« Honorija Augustodunensisa u hrvatskom prijevodu objavio je Stjepan Ivšić.[8]) Eto, dakle, o ovom Tihiću pjeva Armolušić, da kad bi se dale njegove »pisni na dvor, nitkor zabavit ne bi njegov zgovor«.

Za posvetnom pjesmom Jerki Tihić štampan je talijanski sonet štampara Crivellarija (str. 9 nepag.) u pohvalu žena *(Giulio Criuellari in lode delle Donne)*, a onda (str. 10 nepag.) odgovor Armolušićev Crivellariju od dvanaest stihova u tri strofe *(Hermolao al Signor Criuellari)*. Iz toga dolaze (str. 11—12 nepag.) dva talijanska soneta od Morellija u pohvalu autora *(Pietro Santi Morelli all'Autore)*.

Sam tekst Armolušićeve knjižice »Slava ženska« sastoji se od nekoliko pjesama. Na prvom mjestu je pjesma *»VZROCH SLOXENYA OVIH CHGNIG«* (str. 1—8) u kojoj pjesnik priča, kako je u gori zaspao, i kako je k njemu došla vila, koja mu veli:

Ne plaši se brajne Jako,
Ti s' od našij najmilijih,
Ti s' nam viran svakojako,
Daržimo te od najvridnijih.[9])

To je vila s Parnasa »glasonoša«, upućena od svoje starešice, da se potuži na novoga «pisnika« u Dalmaciji, kojega su vile okrunile javorovom krunom, a on im sramotu »za čast vrati«:

Parve knjige ke upisa,
Sad jih na dvor van izvodi,
Sfakih sramot tuj umiša,
Da jih s' u paklu ne nahodi.

Protiv ženskoj sfe naravi,
Ja mnju da bi pas opuzal,
Kako jisti karvnik pravi,
Nanizavši zlobe uzal.
. . . . . .

Cvitom šestim prozva knjige,
U kom cvitu ni mirisa,
Vele marži jest od rige,
Nima vonji ni grimisa.

Ne znam, zač ga skupi i veza,
Ne budući ugodnoga
Tot mirisa, neg smardeža,
Nit je od bilja kriposnoga.[10])

Sada tek dolazi pjesma »*SLAVA XENSCHA I PROTIVNI ODGOVOR GIACHOVA ARMOLVSICHIA SCIBENÇANINA CVITV SESTOMV*« (str. 9—28). Armolušić »Slavu žensku« započinje stihovima:

O neharni ti človiče,
Koji uzrok tebe ganu?
Da bolećiv dade ranu,
Ka osfeta sfak čas viče.

Nepravedno jer potvaraš,
Ženam čineć mnogo krivo,
Što gre s' desna kladaš livo,
U tomu se ludo varaš.[11])

Odmah zatim pjesnik prelazi na obranu Eve, koja nije kriva, što je jela zabranjenu jabuku, pa redom brani Dalilu, Juditu, Aristotelovu ženu, Irudicu i ostale žene Starog i Novog zavjeta. Za »Slavom ženskom« slijede pjesme: »*GOVERENGIE (!) OD DESET SIBIL SLAVNIH I MVDRIH PROROÇIC*« (str. 29—34), »*DEVET CHRIPOSNIC MNOGO SLAVNICH DIVIC CHE SV BILE NA SEM SVITV*« (str. 35—37), »*GOVORENGIE OD XEN AMAZON*« (str. 38—45). i »*RAZLICI I ÇVDNOVATI NAVCI XENSCHI*« (str. 46—68). U posljednjoj pjesmi Armolušić navodi primjer junačke žene pri turskom zauzeću Beograda:

Od Ugarske zemlje žena,
Kad Biograd Turci uzeše
Janjičara dva s' uspeše,
Od te žene oba ub'jena,
Njoj se tada ne oteše.
I od mnozih bi vijena,
Jednim mahom dva posiče,
Eškerice tad na lice.[12])

Na kraju dolazi kratka pjesma pod naslovom »*PISNICH GOUORI ONIM CHI BUDU STITTI*« (str. 68—69), a završava pjesmom »*GLIVBEZNIVO POSVISCHIENGIE I NAVCI*« *(str. 69—72)*, koja započinje stihovima:

Človiče um steci — ke ti drago varsti,
Od žen zlo ne reci — radi tvoje časti.
Zašto ćeš upasti — čića raspravljenja
U koje napasti — tvoga parjenja.
Toga govorenja — sfak na stran odluči,
A svoga rojenja — zle družbe razluči.[13])

Ovo bi uglavnom bio sadržaj Armolušićeve knjižice »Slava ženska«, pjesničkog odgovora na Ivaniševićev »Cvit šesti« t.j. »Od privare i zle naravi ženske«. O Armolušićevoj

poeziji Lalević je dao ovo mišljenje: »Armolušićeva pesma je bez naročite vrednosti. On, uglavnom, ide stopama Ivanišević evim i teži da ga tako, tačku po tačku, pobije. Ali u tome je imao manje sreće nego njegov protivnik, koji je bio i veštiji i učeniji.«[14])

O životu Jakova Armolušića, koji se inače u našoj historiji književnosti samo spominje kao pjesnički protivnik Ivaniševićev, gotovo ništa nije poznato. Prvi je Kukuljević iznio nešto podataka o Armolušiću. O njemu Kukuljević doslovno kaže: »O životu inače nepoznatoga pjesnika ne znamo drugo nego da je pripadao vlasteoskoj porodici šibenskoj, nazvanoj u latinskom i talijanskom jeziku Hermolaus i Ermolao. Jakov bijaše pitomac bogatoga vlastelina šibenskog Karla Vrančića. Njeki tvrdiše dapače, da mu je bio nezakonit sin, ili posinak. Taj inače tašti i ženam prijazni, kako sam veli, blizu starosti stojeći pjesnik dade odmah druge godine nakon izdanih Ivaniševićevih pjesama štampati svoju pjesmu . . .«[15])

Za dugi niz godina poslije Kukuljevića nije se nitko bavio Armolušićem. Tek između dva rata Krsto Stošić, na osnovu arhivskih podataka, o njemu piše: »Armolušić (Armaloa) Jakov, šiben. zvao se Jakovom Ranuci (knjiga vjenčanja 1590—1606 župnog ureda u Šibeniku gradu l. 251). Vjenčao se u februaru 1593. sa Magdalenom Nogulović i rodio im se sin Jere 1618, a Frane 1620.«[16]) Prema Stošićevim podacima, izgleda, da je Franjo Fancev zaključio, da je Armolušić rođen prije 1580., a da je umro iza 1643. godine.[17]) Podatke Fanceva koristio je i Slavko Ježić, koji za Armolušića kaže, da je rođen »oko 1580«, a umro »poslije 1643«.[18]) To bi uglavnom bilo sve, što se o Armolušiću do danas znalo.

Najprije da vidimo, kako stvarno stoji s arhivskim podacima koje spominje Stošić. U knjizi vjenčanja, koju na-

vodi Stošić, piše: »*1593 die ultimo februarij. Jacobus filius q(uondam) D. Ranutij Arbensis, contraxit matrimoniu(m) cu(m) Magdalena filia quo(n)da(m) Luce Nogulouich in parochia S. Marie Val Uiridijs post denu(n)tiationes presente me presbitere Joannj Toglich, testibus D. Nicolaus Dal Ben et D. Franciscus Semmunich alias Laudonich.*«[19]) Krštenje pak Armolušićeva sina Jeronima ovako je zabilježeno: »*Die XIII. 9(nove)bris 1618. Hieronymus filius d. Jacobi et Helene Hermolao coniugium baptizatus est p(er) me p(res)b(ite)ru(m) Jacobum Lucianouich, in Bap(tism)o D. Jacobi D. Michael filius D. Nicolai Chrisaucich et D(omin)a Catharina uxor D. Hieronymi Marinellis nobilis Arbensis fuerunt patrini et hoc ego ex licentia R(everen)di D. Parochi.*«[20]) Za drugog sina Franu stoji: »*Die XVI 9(novem)bris 1620. Franciscus filius D. Jacobi et Helene Hermolao coniugum baptizatus fuit per me p(res)b(ite)rum Petrum Iuiceum ex licentia R(everen)dissimi p(resbiter)i, D. excelens Franciscus Martinis, et D(omi)na Magdalena uxor D. Francisci Semonich fuerunt patrini.*«[21])

Iz navedenoga vidimo, da je Armolušić imao sinove Jeronima i Franu iz braka s nekom Jelom, a ne Magdalenom Nogulović. Iako Stošićeva tvrdnja, da se Armolušić zvao Ranuci nije dovoljno argumentirana, ipak nas je njegova napomena, nakon provjere u šibenskim maticama, uputila da se zainteresiramo za Armolušića u rapskim arhivalijama i maticama. Tako smo u matici krštenih u Rabu našli, da je 20. augusta 1596. krštena Marija kći organista Jakova Armolušića (Hermolais) i Magdalene »da Sebenicho«.[22]) U istoj matici krštenih našli smo zabilježena još dva krštenja Armolušićeve djece. Jedno iz 1606. bez oznake datuma, a drugo iz 1608. godine. Pod 1606. godinom zapisano je krštenje Armolušićeve vanbračne kćeri Katarine: »*Catarina fig(liuo)la d(el) mi(sser) Giac(om)o Ermolai organista*

p(ro)creata extra Leg(ittim)o m(at)rimonio c(on) di Elena da Sebenico sua serua fu batezata p(er) me p(rete) Batt(ist)a Dolce Can(oni)co, furno li suoi santoli il s(petabi)l s(igno)r Z. Batt(ist)a Chos et la s(igno)ra Elena Zaro.«[23]) S istom služavkom Jelenom iz Šibenika imao je Armolušić i kćerku Magdalenu 1608. godine: »*Adi 24 d(ett)o (t.j. 24. aprila 1608.). Madalena Figliuola di M(isser) Giacomo Armolao Organista extra Matrimonio nata con Elena da Sebenico sua serua, furno i suoi Santoli il Cl(ementissi)mo Marcha(n)toni Maripiero, et S(igno)ra Madalena figliuola del q(uondam) s(igno)r Bartolomio Concica, fu Baptizato p(er) me R(everend)o P(rete) Baptista Dolce.*«[24])

Ako povežemo sve dosadašnje izneseno, vidimo da je Armolušić bio rodom iz Raba i da nije »pripadao vlasteoskoj porodici šibenskoj, nazvanoj u latinskom i talijanskom jeziku Hermoalus i Ermolao«, kako kaže Kukuljević, nego je pripadao rapskoj porodici Armolušića. Samo smo primijetili u rapskim maticama, da se ostali neki članovi navode kao plemići, dok je naš pjesnik, izgleda, pripadao pučkoj porodici Armolušića na Rabu. Iz rapskih matica doznajemo, da je Armolušić po profesiji bio orguljaš (organista), te da je živio prilično raspojasanim životom, kada se upuštao u ljubavne odnose sa svojom služavkom, s kojom je imao dvoje vanbračne djece: Katarinu i Magdalenu. Kada mu je umrla žena Magdalena, za koju Stošić drži da je bila Magdalena Nogulović, Armolušić je uzeo za ženu svoju služavku Jelenu, s kojom je kasnije imao, kako smo vidjeli, sinove Jeronima i Franu.

U Šibeniku je naš pjesnik bio član Bratovštine ili Skule sv. Barbare (*La Scuola dei Bombardieri di Santa Barbara*), za koju je Bratovštinu uredio 30. januara 1593. Julije Guerini pravilnik (Mariegola).[25]) Od ove šibenske bratovštine sačuvale su nam se neke knjige prihoda i rashoda, pa smo

u dvjema od njih našli zabilježeno i ime Jakova Armolušića u vremenu od 1615. do 1623. i od 1629. do 1637. U prvoj od spomenutih knjiga, koja obuhvata vremensko razdoblje od 1615. do 1623, našli smo, da je na dan sv. Barbare, 4. decembra, Armolušić plaćao za svijeće i sprovode umrlih bratima (per la luminaria et mortori) 1615. jednu liru, 1616. šesnaest soldina, a 1617. i 1618. po osamnaest soldina, i to 1615. sucu Bratovštine Andriji Teribile, 1616. Stjepanu de Coradis, 1617. Pavlu Tomićiću, a 1618. Pavlu Cappiju. Samo za sprovode 1619. platio je Armolušić jednu liru i četrnaest soldina. U godini 1622. morao je naš pjesnik platiti razne kazne zbog propusta, koje je učinio kao bratim. Tako je 2. augusta platio kao kaznu jednu liru, jer nije bio prisutan velikoj obljetnici (al inuersario grande); 3. aprila i 7. augusta po dvanaest soldina, jer nije došao na bratimsku misu (per non venir alla nostra mesa), a 1. i 7. augusta također po dvanaest soldina, jer nije došao na izvlačenje (il tiro), valjda biranje, novih sudaca Bratovštine. Iduće 1623. god. Armolušić 2. augusta plaća kaznu od jedne lire i četrnaest soldina, jer opet nije prisustvovao velikoj obljetnici, a 4. decembra na dan sv. Barbare platio je redovitu taksu za svijeće i sprovode umrlih bratima u toj godini, koja je iznosila jednu liru.[26])

U drugoj knjizi rashoda i prihoda Bratovštine sv. Barbare u Šibeniku, koja obuhvata vremensko razdoblje od 1629. do 1637. godine, zabilježeno je 4. maja 1629., da je Jakov Armolušić, kako proistječe iz stare knjige računa *(m. Jacomo Armolao nostro fratelo bombardier come apar il libro uechio et diedar come nel sudetto libro)* platio tri lire i dvanaest soldina. Po jednu liru i četiri soldina plaća pjesnik za svijeće ili rasvjetu, i to 1629., kada je on sam bio sudac Bratovštine (per luminaria a se stesso per eser Giudice); 1631. Antunu Perojviću, a 1632. Marku Monticellu,

dok dalje od 1634. do 1637. nije označeno, kojemu sucu je plaćao. Za 1633. godinu nije ubilježeno plaćanje. Pored toga u knjizi je još zabilježeno, da je Armolušić 30. marta 1637. platio dvanaest soldina u počast, sigurno rođenja ili krštenja, sina Petra Pršuta (per obsequio del fiol di miser Piero Parsuto).[27]) Kao što vidimo, Armolušić je u Bratovštini sv. Barbare u Šibeniku uzimao vidnog učešća, pa je štoviše 1629. bio biran i u njenoj upravi kao sudac.

Preostaje nam još da utvrdimo, makar i približno, kada je rođen i umro naš pjesnik. Već smo naprijed rekli, da je Fancev iznio, da je rođen prije, a Ježić oko 1580. godine, dok obojica tvrde, budući da mu je knjižica »Ženska slava« štampana 1643., da je umro poslije te godine. Sam Armolušić u svojoj knjižici kaže, da je »blizu već starosti«.[28]) Ako uzmemo u obzir to, što on sam o sebi kaže, kao i to, da mu se kći Marija iz braka s Magdalenom iz Šibenika rodila 1596., ne ćemo pogriješiti, ako reknemo, da se Armolušić rodio oko 1575. godine. Kako u šibenskim maticama umrlih nismo našli ubilježen datum pjesnikove smrti, a dobro je poznato da je u Šibeniku vladala strahovita kuga 1649. godine, pa umrle od kuge nisu ni upisivali u matice umrlih, te da su se mnoge obitelji, kako kaže Jelka Perić, za vrijeme kuge »iskorijenile, a mnoge su kuće opustile«,[29]) to možemo uzeti bez sumnje, da je Jakov Armolušić umro od kuge 1649. godine u Šibeniku.

IVAN MERŠIĆ PAŽANIN

U Sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku, prema mišljenju Dra. Petra Kolendića, vjerojatno je postojala »jedna zasebna književna škola«.[1]) Iako o ovoj školi ili, bolje rečeno, književnoj grupi nemamo sigurnijih vijesti, ipak se među tim književnicima ističe nekoliko markantnijih imena, a među kojima i Ivana Meršića Pažanina.

Sve doskora o Ivanu Meršiću Pažaninu nismo gotovo ništa ili vrlo malo znali. O njemu su dali dosta oskudne podatke P. J. Šafarik,[2]) I. Kukuljević Sakcinski[3]) i Š. Ljubić na osnovu onoga što je o njemu iznio F. M. Appendini,[4]) koji se opet vjerojatno poslužio podacima iz štampanih kataloga Bartola Occhija, starog i zaslužnog mletačkog knjižara, koji je u prvoj polovini XVIII. vijeka štampao i prodavao knjige na našem jeziku. Iz štampanih kataloga Bartola Occhija, o čemu je pisao Nikola Žic, proizlazi, da je Ivan Meršić Pažanin štampao dva kanconjera u Veneciji, i to: »*Pisni od Gliubavi*« i »*Sloghe Gliubvene*«, koji su se prodavali uz cijenu od 12 solada.[5]) Iako je Kukuljević u »Bibliografiji hrvatskoj«[6]) naveo jedan kanconjer pod naslovom »Pisni od ljubavi«, štampan u Veneciji kod Ginammija 1647. godine, ipak nam nije jasno, na koji je kanconjer Kukuljević mislio, jer nam nije dao točnijih podataka.

Zahvaljujući istraživanjima Dra. Petra Kolendića,[7]) mi danas znamo točno, koja su to dva kanconjera Ivana Meršića Pažanina. Naslovi tih dvaju kanconjera ili, bolje rečeno, zbirki ljubavnih pjesama, glase:

1. SLOGHE / GLIVBVENE / GOSPODINA /GIVANA / MERSSICHIA PAXANINA. / IN VENETIA, M. DCXLVII. / Presso Marco Ginammi. / Con Licenza de' Superiori, et Priuilegio.

2. MATIGNADE, / TOYEST PISNI / Gliuuene za piuati u gusle suoyem / Diuoykam. / GOPODINA GIVANA / Merssichia Paxanina. / IN VENETIA, M. DCXLVII. / Presso Marco Ginammi. / Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio.

Kao što se vidi iz naslova, obje zbirke pjesama štampane su 1647. godine kod istog štampara u Veneciji, naime Marka Ginammija. Veličine su »džepnog formata«, kako kaže Kolendić, samo što prva zbirka »Sloge ljubvene« ima 80 pjesama na 88 strana, dok druga »Mantinjade« ima 106 pjesama na 120 strana. Obje su zbirke ljubavni izlivi našega pjesnika u dvanaestercima i osmercima, konzervativno petrarkistički, pisani po ugledu na ostale pjesnike siecenta »kad se klečati i moljakati zvalo ljubiti, — kako kaže Kolendić — kad su se u parfimisanim poslanicama elegantnim damama upravljali litanijski epiteti: izvore lepote i dobrote, kulo sreće, sude poštovanja, mirisni cvete, zbog čega smo u nedoumici, da s nategom pogađamo, jesu li te pesme namenjene, Bože prosti, Devici na nebu ili kojoj nestašnoj gradskoj koketi s kovrčastim solufima, dekoltiranim grudima, da i ramena provirkuju, i s krinolinima od skupocena brokata.[8])

Slično tome i naš pjesnik Meršić uzdiše i pati za svojim idolom ljepote — koja se, izgleda, zvala Ruža[9]) — vjerojatno ženom kakva senilna ili lakomislena muža, zadarskog

plemića ili kakva drugog velikodostojnika ondašnjega zadarskog društva. O tome nas uvjerava i sonet, za koji pjesnik izričito kaže da ga je ispjevao u Zadru. On glasi:

Pisnik ka N. G. u Zadru složi ovu pisan, i druzih unaprida, iz ljubavi, a to budući opitan od nje, u ljubav svoju.

Duša t'ma evo je, vira i toj ljubav,
Da verno, gospoje, dvorim tebe uprav,
I da volju martav i pogreben biti,
Neg ta tvoj lip gizdav obraz ne ljubiti.

To ko usaditi hti je v' sercu momu,
Da ne mogu biti živ k danku bilomu,
Milost sluzi tvomu rač dakle udilit,
Suze privernomu i tuge utažit.

A ja će se pravit sve dni služica tvoj
Skupno s tobom umrit, pribili žilju moj,
Bog te htij produžit, ruzaru slatki svoj.

U jedan podpis lista ali ti knjige,
On ki ti to piše viruj mu, gospoje,
Da željno uzdiše rad ljubavi tvoje.[10])

Iz ovoga zaključujemo, da je Ivan Meršić Pažanin proveo veći dio svoga života u Zadru, iako je neko vrijeme bio u Bakru, gdje je uoči Božića 1613. godine uputio dvije pjesničke poslanice bakarskom kapetanu Ivanu Budačkom. On se također kretao i po Rijeci i Kastvu, gdje je na molbu kastavskih redovnika napisao nekoliko božićnih »koleda«, koje, po sudu Dra. F. Fanceva, predstavljaju »najstarije poznate hrvatske božićne kolede«.[11])

Pobliže o životu ovoga paškog »petrarkista« naši priručnici historije književnosti ne navode gotovo ništa. O nje-

mu do sada nismo znali ni kada je rođen, a isto tako ni kada je umro. Fancev pretpostavlja, da je ovaj trubadur rođen koju godinu prije 1590. godine.[12]) U maticama krštenih paške župe za našeg pjesnika je zabilježeno: *»2 Iunii 1586. Ego Vitus Bunturelich baptizavi Ioannem filium Antonii Cassich dicti Marzich. Compares fuerunt Nicolaus Cosule et Maria Ioannis Marganich.«*[13] Da se ovo krštenje zaista odnosi na našega pjesnika, iako se on naziva u svojim zbirkama Meršić, bez svake je sumnje, jer su Maržići prirodna grana vlasteoske porodice Kašića, koja se javlja u Pagu već od XVI. vijeka, kao što nam svjedoči istraživanje Lucijana Marčića.[14]) Prema tome, kao godina rođenja pjesnika Ivana Meršića Pažanina može se slobodno uzeti 1586.

U štampanim katalozima Bartola Occhija Meršić se naziva »vojvodom«. Sudeći po tome, on je bio u vojničkoj službi, gdje je napredovao do »vojvodske« t.j. kapetanske časti. O njegovoj vojničkoj službi svjedoče nam i njegovi stihovi navedeni od Fanceva, u kojima se pominje mač, koji je Meršić stalno nosio uza se:

Evo ti me tilo i m o j m a č na volju,
hod' poraz' nemilo, ispun' tvoju volju...

ili

Srce tfe kuntentaj, m o j ću ti m a č dati,
smrt mi njime podaj, men t' njim usmarti.[15])

O njegovoj smrti u maticama umrlih paške župe stoji zapisano: *»Die 19 Septembris 1652 obiit Capitaneus Ionnes Marzich.«*[16]) Iz ovoga vidimo, da je Meršić umro kao kapetan t.j. »vojvoda« u starosti od 66 godina, dok je pet godina prije smrti štampao spomenute dvije zbirke pjesama.

Pored štampanih zbirki pjesama od Ivana Meršića Pažanina potječe i rukopis *»Pjesme ljuvene i žitja svetaca«*, koji se čuvaju u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu (sign. II a 10,83). Iz ovoga rukopisa objavio je Fancev pjesničku

poslanicu bakarskom kapetanu Ivanu Budačkom za Božić 1613. godine, zatim čestitku tom kapetanu prigodom rođenja sina mu Miklavša i nekoliko prigodnih koleda za redovnike u Kastvu.[17]) Ali osim pjesama u rukopisnom zborniku Akademije, već 1888. upozorio je Vatroslav Jagić na neke rukopisne pjesme Meršićeve pod naslovom *»Spremiscte spievagna sacinaka i piesni slovinskieh«*, koja se nalazila kod prof. N. S. Tihonravova. U ovom rukopisnom zborniku, gdje su pjesme po redu numerirane, pod br. 11 dolazi pjesma *»Tuscegnie i klestvo u nemilos i neharnos sfuoie gospe«* od devet strofa s potpisom *»G. Givan Marsich Paxanin»*. Dalje pod br. 21 dolaze pjesme *»Cetar Dalmatinke ucignene od g. Giuana Mersichia Paxanina«* od kojih je prva pjesma *»Kasciva gliubovnik da mre sa pogledom i lisczom sfuoie gospe«*, druga pod br. 22 *»U pohvalu G. N.«*, treća pod br. 23 *»Gliubav u scegliah sadruscena s nepokoim i bogliesnim«* i četvrta pod br. 24 *»U pohvalu g. N. i J.«* Sve ove četiri pjesme ispjevane su u makaronskom stilu, naime svaki je stih ispjevan od polovine talijanskim jezikom.[18]) Kamo je svršio ovaj Tihonravov zbornik i da li se do danas uopće sačuvao, nije nam ništa poznato.

Pored ovoga do sada iznesenog, Fancev je iznio mišljenje, da bi, pored spomenutih štampanih zbirki Ivana Meršića Pažanina postojala još jedna pod naslovom *»Pisni od ljubavi«*, koja se navodi u štampanim katalozima Bartola Occhija, a »koje će — kako kaže Fancev — svakako od spomenutih »Sloga ljubvenih« biti različne«.[19]) Kao dokaz za to svoje mišljenje Fancev navodi Appendinija,[20]) koji da je Meršićevu »ljubavnu poeziju poznavao« i da je u ovoj našao i nekoliko burlesknih pjesama «le quali non sono senza merito«, a da »Sloge ljubvene« upravo »ovih nemaju«.[21])

Raspravljajući pitanje štampane knjižice iz XVII. vijeka *»Skazovanje od čudnovate rati, ka je bila pod Maltom, a*

za njom nasliduje rat od Klisa«, koja je doživjela nekoliko izdanja, Fancev je za pjesan u toj knjižici *»Boj ili vazetje od Klisa«* izrazio mišljenje, da bi ovo »bila treća — pored g. 1647 izdanih ‚Sloga ljubvenih' i ‚Mantinjada, to jest pisni ljuvenih' — danas poznata knjižica, što ih je vojvoda Ivan Meršić dao štampom na svijetlo, a sve tri kod mletačkoga štampara Marka Ginammi«.[22]) Međutim, ovo mišljenje Fanceva ne može se prihvatiti, jer je na spomenutoj knjižici »Skazovanje od čudnovate rati i t. d.« označeno, da je dana na svjetlost od Ivana Zadranina, a kako, kao što smo vidjeli, Ivan Meršić u svim svojim djelima ističe svoje porijeklo i potpisuje se sa »Pažanin«, to prema tome nema nikakve veze s drugim Ivanom, koji se potpisuje kao »Zadranin«.[23])

Svakako, vrijedno bi bilo nastaviti istraživanje pjesničkoga rada Ivana Meršića Pažanina, koji se u svojim ljubavnim pjesmama, kako kaže Kolendić, privolio ranijoj otrcanoj i bezbojnoj struji puzanja i moljakanja, koje je vjerojatno »poganički XVI. vek ostavio s pobrkanim pojmovima morala, ili je, možda, tu uticaj konservativnih simpatija kakvog auktoriteta one akademije, koju naslućujem«.[24])

KNJIŽEVNA DJELATNOST BUDVANINA KRSTE IVANOVIĆA

Budvanin Krsto Ivanović, poznati pisac libreta za opere iz seicenta, uglavnom je razvijao svoju književnu djelatnost na talijanskom jeziku, i to većinom u Veneciji. Premda o njemu postoji prilično opširna literatura, ipak o njemu u skoro svim biografijama na našem jeziku ima dosta netočnosti, koje se vuku više od stotinu godina.

Nijedna naša biografija Krste Ivanovića ne donosi točno doba, u kojemu je živio. Tako je još 1856. godine Šime Ljubić za njega rekao, da se bavio pjesništvom na početku 1600. godine.[1]) U dosta opširnom prikazu života i rada Krste Ivanovića iznio je Dragan Plamenac, da se Ivanović »rodio oko god. 1630«, a da je »umro negdje početkom 18. vijeka«.[2]) U najnovije doba Don Anton Milošević piše, da se Ivanović rodio »u Budvi oko godine 1625«, a da je umro »početkom 18 vijeka«,[3]) dok je Ivan Mužić zadržao mišljenje, koje već iznio Plamenac.[4])

Već je Ljubić upozorio, da se u crkvi sv. Mojsija u Veneciji poviše pobočnih vrata nalazi Ivanovićeva bista od mramora s natpisom, u kojemu se govori o njegovim zaslugama.[5]) Poslije Ljubića o tome je pisao i Srećko Vulović,[6]) a zatim Plamenac i Milošević. Plamenac o tome još kaže:

»Tačan sadržaj napisa na spomeniku Ljubić ne spominje; možda bi se iz njega mogla saznati godina smrti našega pjesnika.«[7]) U stvari u crkvi sv. Mojsija u Veneciji imamo ne samo Ivanovićevu bistu od mramora s natpisom, u kojemu se govori o njegovim zaslugama, kao što kaže Ljubić, nego je Ivanović tu zaista pokopan u grobu, koji je on sebi za života dao napraviti.

O Ivanovićevoj grobnici, tom raskošnom baroknom spomeniku, izrađenom 1684. godine od Marka Beltrame, a postavljenom kraj ulaza lijevih pobočnih vrata, još iste godine, kada je spomenik bio završen, pisao je Angiello Porzio u brošurici pod naslovom »*Dilucidazione del Deposito Ivanovich in S. Moisè di Venezia*«.[8]) Ivanovićeva grobnica je i kasnije često spominjana u literaturi, kao na pr. u djelu »Cronaca Veneta Sacra e Profana«,[9]) dok se kasnije Nikola Coleti kod opisivanja crkve sv. Mojsija posebno na nju osvrnuo.[10]) Fotografiju Ivanovićeve grobnice u crkvi sv. Mojsija u Veneciji donio je Arnolfo Bacotich, koji je o Ivanoviću posebno pisao.[11]) Budući da su natpisi sa grobnice Ivanovića važni za utvrđivanje podataka o njegovu životu, to ćemo ih donijeti u cijelosti na ovom mjestu. Na samoj nadgrobnoj ploči stoji:

D O M
CONSCIVS MORTIS, NESCIVS HORE
NE PREVENIATVR, PREVENIT
HANC VRNAM SVO CINERE PARANDO
CHRISTOPHORVS IVANOVICH
I. V. D.
CANONICVS DIVI MARCI
MDCLXXXIV.

Izmedu riječi »Canonicus« i »Divi Marci« je grb porodice Ivanovića, koji prikazuje zmiju, ovitu oko stabla, kako

guta jednu ljudsku priliku. Iznad samoga groba je raskošan nadgrobni spomenik, na kojemu se nalazi ovaj natpis:

DIVINOR, IN BENEFICIOR,
CUSTOS
TEMPORIS AC MORTIS
VINDEX
AETERNITATIS MEMOR
NON SIBI SED DEO
VIVENS
CHRISTIPHOR IVANOVICH
EX HORIS INAVUM.

Ispod toga urezana je rimskim brojkama godina MDCXIIC, dok se nešto niže, ispod anđelčića, nalazi poprsje Ivanovićevo, ispod kojega je urezano: *AET. AN. LXX.* Kao što je pravilno zaključio Bacotich,[12]) ove godine ukazivale bi, da je Ivanović umro 1688. u sedamdesetoj godini života, te je prema tome rođen negdje 1618. godine. Iz samoga natpisa na nadgrobnoj ploči doznajemo još i to, da je Krsto Ivanović bio doktor obaju prava, a ujedno i kanonik sv. Marka u Veneciji.

U predgovoru (L'Autore A chi Legge) svojih pjesama, štampanih u Veneciji 1675. godine, Ivanović kaže, da je za vrijeme Kandijskog rata prešao u Italiju, jer se pod klimom Epira, koji je bio u ratu, a isto tako u njegovom rodenom jeziku, koji je različit od toskanskoga, njegova muza nije mogla razviti. O tome Ivanović doslovno piše:

»Sotto Clima Epirotico, oue al lampo dell'Armi, meglio, ch'al lume della Lucerna di Cleante si rischiarano gl'Ingegni, trassi i miei Natali, e benche sia il mio natiuo Idioma tutto diuerso dal Toscano, la Fortuna, che mi portò in Italia, a cagione della passata Guerra col Turco, mi fece attento all'Accademie più fiorite, e nell'ore oziose all'esercizio della

mia debole Musa, tratto da quel Diuin furore, di cui disse Ouidio Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.«[13])

U istoj zbirci pjesama štampana je i Ivanovićeva pjesma »Il Trionfo navale a' Dardanelli«, posvećena Girolamu Marcellu, koja u posveti nosi datum: Venezia li 1. Aprile 1657.[14]) Na osnovu ovoga Bacotich zaključuje, da se Ivanović preselio iz Budve u Veneciju 1656., dakle, u svojoj tridesetosmoj godini života.[15])

U Veneciji, a i po ostalim gradovima Italije, Ivanović je razvio znatnu književnu djelatnost. Već u svojoj knjizi pjesama, iako je još 1663. Francesco Sansovino spomenuo neka njegova djela,[16]) Ivanović donosi popis svojih libreta za opere, drame, koje su bile prikazivane u raznim kazalištima u Evropi i objavljene putem štampe *(Drami dell'Autore rappresentati in Musica ne' Teatri più famosi dell'Europa col mezzo delle Stampe):*

1663. L'Amor Guerriero, nel Teatro Grimano à Venezia con la Musica di Don Pietro Andrea Zini.

1665. La Circe nel Teatro Cesareo à Vienna per celebrar il Natale à Cesare Leopoldo, con la Musica del sudetto Sig. Zini.

1669. Il Coriolano nel Teatro Farnese à Piacenza per celebrar il Natale d'Odoardo Principino, con la Musica del Sig. Francesco Caualli.

1673. La Costanza Trionfante aggiustata all'vso di Venezia, e rappresentata con generosita Accademia nel Teatro di s. Moisè, con la Musica del Dottore Gio: Domenico Partenio.

1674. Lisimaco nel Teatro Grimano, con la Musica del Sig. Gio: Maria Pagliardi da Firenze.[17])

Kao što vidimo, Ivanović je napisao pet melodrama, koje su doživjele više izdanja. Potpunu bibliografiju donio

je Bacotich,[18]) koji je uz to iznio i ono, što je o njima pisao i Lione Allacci u svom djelu »Drammaturgia, Accresciuta e continuata fino all'anno MDCCLV«.[19]) Iz Bacoticheva popisa vidimo, da je Ivanovićeva melodrama *»L'Amor Guerriero«* bila štampana ponovno 1675. u Bologni (per l'Erede di Vittorio Benacci) i da se s muzikom Zinija izvodila u teatru Formigliari u Bologni. Isto tako je i melodrama *»La Circe«* ponovno štampana 1679. u Veneciji (presso Francesco Nicolini) i da se s muzikom Domenika Freschija davala u Teatru di Sant'Angelo.

Pored ovih pet melodrama Ivanović je napisao i jednu serenatu *»La Felicità Regnante«*, posvećenu mletačkom duždu Luigi Contariniju, kada je od njega bio imenovan kanonikom kaptola sv. Marka u Veneciji. Ova Ivanovićeva serenata bila je izvedena 4. septembra 1681. pod vedrim nebom u dvorištu kanoničke kurije, a bila je štampana posebno i u drugom dijelu njegova djela *»Minerva al Tavolino«*.

Već smo spomenuli, da je Ivanović 1675. izdao u Veneciji (apresso *Gio:* Battista Catani) zbirku svojih pjesama, ispjevanih na talijanskom jeziku pod naslovom *»Poesie«*. Djelo »Minerva al Tavolino«, gdje je pored korespondencije s raznim suvremenicima dao i neku vrstu kronike mletačkog teatra, kojega je razvoj, kako kaže Ivanović na jednom mjestu u tom djelu, pratio još od 1664. godine, doživjelo je dva izdanja. Naslov prvog izdanja iz 1681. godine donio je Bacotich uz ostala Ivanovićeva djela, dok drugo izanje, koje je štampano 1688. godine i ne spominje. Naslovna strana toga drugog izdanja glasi:

MINERVA / AL TAVOLINO, / Lettere diuerse di Proposta, e Risposta / à varij Personaggi, sparse d'alcuni / componimenti in Prosa, & in Verso: / CON MEMORIE TEATRALI / DI VENEZIA. / DI / CHRISTOFORO IVANOVICH, / Canonico della Basilica Ducale. / Seconda Impres-

sione. / AL MAESTOSO TRINO / Di Principi nati / AL-I.'ALTEZZA SERENISSIMA / DI / RANVCCIO SECONDO / FARNESE, / Duca di Parma, e Piacenza, &c. / VENEZIA, MDCCLXXXVIII. / Apresso Nicolò Pezzana. / Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio.

Kao što se vidi iz samoga naslova, ovo nije nikakav drugi dio djela »Minerva al Tavolino«, kao što je držao Plamenac, smatrajući izdanje iz 1681. godine kao prvi dio spomenutog djela.[20])

Pitanje, da li je Krsto Ivanović pisac djela *»Život od Olive, hćere Julijana Cesara«*, provlači se kroz našu književnu historiju počevši od Kukuljevića[21]) i Ljubića,[22]) pa sve do Miloševića i Mužića. Skoro svi naši pisci uvjereni su, da je Ivanović autor toga djela, a to svoje mišljenje temelje na stihovima iz djela Jerolima Kavanjina »Bogastvo i uboštvo«, koji o Ivanoviću pjeva:

Ivanović pop don Krste,
mudar pojnik i uzorit,
koga hvalu toke vrste
talianske piesni, dvorit
bi od mnozieh, al što 'e veće
znan, ga Oliva k nebu meće.[23])

Kavanjinove stihove naveo je u istom smislu svojedobno i Pavle Popović kao dokaz, da je spomenuto pjesničko djelo »doista napisao pomenuti Ivanović«, pobijajući ujedno tvrdnju Antuna Šimčika, koji je prije toga bio iznio, da Ivanović nije napisao »Olivu«, nego neki nepoznati pisac.[24]) Popović je, zaključujući po tome, što su Kukuljeviću bili poznati Kavanjinovi stihovi, te je u svojoj »Bibliografiji« prvi pridao »Olivu« Ivanoviću, rekao: »Kukuljević je, vidi se, znao za ove stihove i po njima sasvim pravilno uočio svoju tvrdnju o Ivanoviću.«[25]) Pripovijest u stihovima »Život od Olive, hćere Julijana Cesara« obrađuje motiv o djevojci bez ruku, koji je poznat još iz srednjega vijeka.[26]) Jedna od tih verzija, poznata pod imenom kraljice Olive, došla je do nas iz talijanske književnosti. U Italiji je ta pjesnička pripovijest pod naslovom *»Historia de la Regina Oliva«* ili *»La historia di Santa Oliva«* bila omiljelo štivo XVI. i XVII. vijeka. Iz XVI. vijeka poznata su nam dva izdanja ove pripovijesti, jedno štampano bez oznake godine u Modeni, a drugo 1579. u Sieni. U XVII. vijeku imamo, pored mletačkog izdanja iz 1616., još dva bez oznake godine štampanja, od kojih je prvo štampano u Firenci »alla Scala di Badia«, a drugo u Bassanu »per Gio. Antonio Remondini«.

Kod nas je prvi preveo ovu pjesničku pripovijest Trogiranin Ivan Lulić 1615. vjerojatno prema izdanju iz 1579. godine u Sieni. Poslije Lulićeva prijevoda, koji je ostao u rukopisu, a tek u najnovije doba obavljena od Dra. Tome Matića,[27]) štampana je preradba ove pripovijesti od nepoznata nam autora 1698. godine u Veneciji, a zatim opet u Veneciji kod Bartola Occhija 1702. i 1722. godine. Pored mletačkih izdanja, »Život od Olive« štampan je 1841. u Dubrovniku, a zatim 1851. i 1889. godine u Splitu. Uz ove čakavske preradbe imamo i ikavsko-štokavsku od Osječanina Antuna Josipa Knezovića, štampanu 1761. godine u Pešti.[28])

Mletačka izdanja »Života od Olive« iz 1698., 1702., i 1722. godine ne mogu se nikako pridati autorstvu Krste Ivanovića, a niti se on nije »baveći u Mlecima pobrinuo za njihovo priređivanje ili može biti sam kod toga posla učestvovao«, kao što misli Matić,[29]) jer je Ivanović umro deset godina prije prvoga poznatog nam mletačkog izdanja. Preostaje nam, dakle, da objasnimo, što znače Kavanjinove riječi za Ivanovića *»... dvorit bi od mnozieh, al što 'e veće znan, ga Oliva k nebu meće«*.

O tome je već pisao 1937. godine Arnolfo Bacotich[30]) u svom članku o Krsti Ivanoviću, gdje je uvjerljivo iznio, da se spomenuti Kavanjinovi stihovi odnose ne na štampanu knjižicu »Život od Olive«, već na Gian Paola Olivu, generala jezuitskog reda (4. X. 1600. — 26. XI. 1681), koji je stupio u taj red 1616. i postigao vrlo visoke časti u hijerarhiji rimokatoličke crkve.[31]) S Gian Paolom Olivom Krsto Ivanović je bio u živom dopisivanju, kako se može vidjeti iz njegove zbirke pjesama »Poesie«, a isto tako i iz knjige »Minerva al Tavolino«. Oliva je visoko cijenio Ivanovićevu poeziju, te kada mu je ovaj 15. juna 1675. poslao svoju zbirku pjesama, Oliva mu je zahvalio 13. jula iste godine javljajući mu, da »neće biti pisma u njegovoj čuvenoj knjizi, koje neće obesmrtiti njegov duh«, a osobito ističe dva Ivanovićeva soneta o razmišljanju o vječnosti, naime »Riflessione sull'eternità« i »Eternità della gloria, e delle pene«.[32])

Kao što vidimo, činjenice, da je Ivanović umro deset godina prije prvoga mletačkog izdanja »Života od Olive«, a zatim, da se Kavanjinovi stihovi odnose na jezuitskog generala Gian Paola Olivu, s kojim je Ivanović bio u dopisivanju, jasno ukazuju na to, da Krsto Ivanović nema nikakve veze sa knjižicom »Život od Olive, hćere Julijana Cesara«.

Na kraju još nešto o jednom rukopisnom djelu Ivanovićevu. Radi se, naime, o rukopisnom djelu *»Cronaca di Budva«*, kojoj je također tobože autor jedan Krsto Ivanović. Dragan Plamenac o tome piše: »Ali je svakako vjerovatno, da je naš Krsto identičan sa hroničarom istoga imena i prezimena, koji se Budvi odužio jednom »Hronikom budvanskom« koje se rukopis negda nalazio u »Jugoslavenskoj knjižnici« Ivana Kukuljevića. U sumarnom popisu ove velike biblioteke, koji je izašao štampom g. 1867. (str. 9, br. 57), ova se hronika bilježi kao »scritta circa l'anno 1640«. Ako je naš

Krsto, kako se upućuje, zaista budvanski hroničar Kukuljevićeve biblioteke, morat će se ova godina, od Kukuljevića i onako samo aproksimativno zabilježena, pomaknuti za kojih deset, petnaest godina naprijed«.[33])

U vezi s tim Arnolfo Bacotich iznio je mišljenje, da u pogledu Krste Ivanovića vlada još neka konfuzija, jer da su postojala dva Krsta Ivanovića »obojica kanonici i obojica rođena u Budvi u Dalmaciji«. Dalje Bacotich piše: »Jedan od dvojice Kristofora je naš, pjesnik, autor već spomenutih drama, serenate i dva djela više puta citirana, dok je drugi Kristofor, kanonik i javni sudac (!) u Budvi, koji je ostavio u rukopisu »Kroniku anala Budve«, od koje postoje razne kopije. Jedan Kristofor zatim, možda sudac, bio je upućen kao poklisar najvjernije budvanske općine kod Senata u Veneciji, kao što se čita u »Statutu« grada Budve. Možda je dužnost da predstavlja grad Budvu bila povjerena naprotiv našem Kristoforu, koji je već bio nastanjen u Veneciji.«[34]) Isto tako i Giuseppe Praga izrazio je nedavno također mišljenje, da kroničar Krsto Ivanović »vjerojatno nije identičan sa istoimenim pjesnikom i kazališnim piscem koji je živio u Veneciji u XVII. vijeku«. Istodobno Praga navodi spomenutu »Kroniku«, pa kaže: »Cronica degli annali di Budua, ms. redatto nel 1650; un esemplare in copia del sec. XIX nell'Archivio di Stato di Zara, segn. XC 6.«[35])

Kopija »Kronike« u Državnom arhivu u Zadru, koju spominje Praga, na etiketi nosi naslov: *»1650. Cronica Degli Annali di Budua, di Don Christophoro Ivanovich. Nobile, Canonico, e Publico Precettore di Budua.«*[36]) Ovu je »Kroniku« 1898. bio poslao Petru Kasandriću Pavao Mikula pok. Nikole iz Budve, da je štampa u zadarskom listu «Rassegna Dalmata«, kojemu je urednikom bio Kasandrić.

Pregledavajući spomenutu »Kroniku«, došli smo do zaključka, da ju je on bez sumnje napisao, dok je još boravio

u Budvi, budući da je napisana 1650. godine, a on se, kako smo već rekli, preselio iz Budve u Italiju negdje 1656. Vjerojatno je Bacotich ono »javni učitelj« (publico precettore) iz naslova rukopisa zamijenio u »javni sudac« (publico pretore), pa tako dobio dva Krsta Ivanovića, a pogotovo kada je u budvanskom »Statutu« našao spomenuto pod godinom 1677. ime Christophoro Ivanovich. To mjesto u budvanskom »Statutu« glasi: *»1677. Javne odluke izražene u dukalu o pismu i kapitulima prikazane mnogo poštovanom vijeću od doktora Kristofora Ivanovića i Ivana Solimana poklisara najvjernije općine Budve.«*[37]) Medutim, kao što i sam Bacotich dopušta, sasvim je razumljivo, da mu je budvanska općina, imajući u vidu upravo pjesnika Krsta Ivanovića, koji je tada živio u Veneciji i stekao slavu na književnom polju, a uz to bio doktor obaju prava, povjerila da zastupa interese svoga rodnog grada kod Mletačke republike. Dok se ne dokaže protivno, ostajemo pri tvrdnji, da je budvanski kroničar i pjesnik Krsto Ivanović jedna te ista osoba.

„OPRAVDANJE DOBRIH ŽENA“ MARKA ARNERIĆA

I poslije sto i šezdeset godina nakon izlaska zbirke pjesama Ivana Ivaniševića *»Kita cvitja razlikova«* (1642.), javio se i drugi jedan pjesnički protivnik, poslije Armolušića i njegove *»Slave ženske«* (1643.), koji je ustao protiv Ivaniševićeva stava po pitanju žena, naime protiv *»Cvita šestog«* t.j. »Od privare i zle naravi ženske« u »Kiti cvitja razlikova«. To je bio Ivaniševićev zemljak Bračanin Marko Arnerić. Naslovna strana njegove knjižice (vel. 18×12 cm) od svega 40 str. glasi:

OPRAVDANJE / DOBRII XENNA / MARKA ARNERICHIA / Vlastelina Braçkoga. / ÇOVIK STABLO, XENA GRANA. / U MLECZI 1802.

Na str. 3—4 Arnerić je u uvodnoj riječi pod naslovom »STIOCZU« iznio razlog i svrhu izdavanja svoje knjižice, gdje kaže:

»Jadne Žene rasarđene od mnozi pisaoca, koji protiva njim zlo govore, izčući da ljudi začmu maržnju na njih, jer ih osvadjuju krivnice od svi zloća, i nevaljale za nijedno dobro dilo.

Kad bi to istinito bilo, valjalo bi parvo reći, da nije Bog za dobro učinio Ženu, kada pače on š njome (h)oti nadariti Čovika davši mu je za družbu, učinivši nju od rebra

čoviškoga, za neka nju ljubi kakono dil kipa svoga; a one paka imale bi plakati svoju nesriću da ih Bog učini Ženama, a ne Čovikom.

Za opravdati daklen bidne Žene, postavljam ti Štioče prid oči najprvo jednu Pismu, koja ij osvađuje, a za njome Tužbu Žensku, i Pisan drugu, ku najposli ja učinih na smilovanje, koja ih obranjuje za neka ti možeš razmisliti i suditi po pravici, jeda tako bidne Žene budu prid svima opravdane. Da si mi zdravo.«

I kao što kaže u navedenom predgovoru, Arnerić na prvom mjestu na str. 5—22 štampa famozne Ivaniševićeve stihove »Cvita šestog« a pod naslovom: *»OD PRIVARE, I zle naravi Xenske P I S M A Gospodina I v a n a I v a n i s s e v i c h i a obojega Zakona Nauçiteglia, Vlastelina Braçkoga«*. Odmah iza toga na str. 23—26 slijedi *»TUXBA XENSKA. PISMA Marka Arnerichia.«* Ta Arnerićeva »Tužba ženska« sastoji se od 20 strofa od po 4 osmeračka stiha, a koje početak glasi:

Mnoge žene men se tuže
I žalosne puno jesu
Da ij muži psuju, i ruže,
Da zloćudne one sve su.

Ova pisma, ka se štije
Protiv ženam učinjena,
Ka ij ruži, ka ij bije,
Od daleka još vrimena.

Da se od ove ljudi uče
Nenavidit bidne žene,
I da svejer na njih buče,
Premda vridne i poštene.

Što će učinit bidne mati,
Koje ćere porađaju,
Kako će ih moć udati,
Kad ih tako rasklađaju?[1])

Nastavljajući, Arnerić se pita: »Koj(i) razlog čovik ima ženske zloće odkrivati, od kij dobro svako prima, a pak svoje pokrivati?« (str. 25), pa završava svoju »Tužbu žensku« iznašajući zašto se poduhvatio obrane žena:

Pak u skupu sve me mole
Da ja pišen pravdu njihu,
Jer njih psosti puno bole
Kada nisu one u grihu.

A jedna me pak siluje,
Ka je mati moje žene
Da ij nikor ne miluje
Tužeći se i na mene.

Razlog ženski ja poznajen,
Dužan jesam reć pravicu:
Pismi sada odgovor dajen,
Da svak znade nje krivicu.[2])

Kao što se vidi iz naprijed navedenih stihova, Arnerićeva »Tužba ženska« je samo kao neka vrsta uvoda pred pjesmom, koja nosi naslov: *»OPRAVDANJE DOBRIH XENA'. Çoviek stablo, Xena Grana. PISMA.«* Ova druga Arnerićeva pjesma, štampana na str. 27—34, ima 37 strofa od po 6 osmeračkih stihova. Već u samom naslovu očito se vidi, koji je najjači argumenat Arnerićeve odbrane žena. To se očituje i u početnim strofama:

Ko govori suproć Ženam,
Da se one sve zle ćudi;
Nije istina, jerbo ja znam
Da mi moja puno prudi:
Zloće nejma ona imati,
Koju imah ja odabrati.

Na osvađenja ka njim činu,
Njih braniti nitkor ne bi;
Ne poznadem njih krivinu,
Kad ju ne dan samom sebi;
U čoviku jerbo stoji,
Da mu žena svej nastoji.

Čovik stablo jest od voća
A žena je grana njega,
Ako u voću ima zloća,
Ko je krivnik kod ovega?
Kaku kripost stablo ima
On nju daje granam svima.[3])

Na kraju ove pjesme Arnerić se žestoko obara protiv onih, koji su javno putem štampe pisali protiv žena, a najviše protiv Ivaniševića, pa završava:

Ivanišević najveće
Protiv ženam on je reka,
Dal oživit veće neće,
Nit je zato on raj steka.
Sad bi poznal svu krivicu,
I ženam bi dal pravicu.

Ljudi što sam do sad reka
Nemojte se na zlo uzesti,

Sve sam s mišlju mojom steka
Za na dobro svih uvesti,
I za branit bidne žene,
Koje vidim rasardjene.

Žene drage ne brin' te se,
Ja ne iščem plaće vaše,
Već od mene spomen'te se
Govoreći Očenaše:
Poklen umrem, za ove trude,
Da mi pokoj vičnji bude.[4])

Ovim naravski nije iscrpen sadržaj Arnerićeve knjižice. On je na kraju dodao još dvije pjesme, koje nemaju nikakve veze sa glavnim sadržajem. Na str. 35—38 štampana je Arnerićeva pjesma, koja nosi naslov: »*NA SMRT GOSPODINA OPATA Don Ivana Marka Kovaçichia Vlastelina Olmiskoga, i Pastira od Dusca u Braççu, mistu Kastilu Postire. RAZBOR U XALOSTI.*« Za nas je od osobitog interesa početak ove Arnerićeve tužbalice povodom smrti Don Ivana Marka Kovačića, koji glasi:

U često na svoj dom s mora sam prihodil.
Po svitu sam pošal, i brod sam ja vodil,
Stezaše me ljubav od moje rodbine,
A Postira misto cića nje svitline.
Svitlost u njem biše: latko mi bi doći,
Jer luku nahodjah u dne i u noći.
Svića, ka goraše, po njoj bih ja došal,
Ka bi mi svitlila kuda god bi prošal.
Varh luke sad dojdoh, ne znadih ulisti,
Jer sviću ne najdoh, to me iznesvisti.[5])

Iz navedenog se lijepo vidi, da je Marko Arnerić brod »vodil« t.j. da je bio pomorac. Nadalje doznajemo, da je

postirsku luku lako pronalazio »u dne i noći«, jer mu je svijetlila »svića«, koju bi užigao Don Ivan Marko Kovačić, preteča svjetioničara na otoku Braču. U nastavku Arnerić pjeva:

A sad smart nemila nam ga je uzela,
Može l'duša tako bit vesela.
Nemilo ga uze zdrava bez nemoći,
Padši niza skale, ubi se u noći.
Tako dospi nami drago, kog imasmo,
Šesti dan augusta mi ga zakopasmo.[6])

Iza tužbalice Kovačiću, štampana je na str. 39—40 prigodna pjesma pod naslovom: »*Mnogo Posctovanom Gospodinu D. Ossibbu Lukinovichiu Vlastelinu Brackomu Pastiru Duscá u Postirih i Priategliu momu.*« Pjesmu je Arnerić ispjevao prigodom postavljenja Don Josipa Lukinovića za župnika postirskog, kao što se vidi iz slijedećih stihova:

Suncu ja prikladan tebe Don Osibe,
U Boga te prosih za naše potribe;
Da ti Pastir budeš od našega mista,
Da po tebi duša svaka bude čista;
I činiš nas skladno u Mistu živiti,
Da se jedan s drugim bude svej ljubiti.[7])

Ovim bi iscrpili sadržaj Arnerićeve knjižice »Opravdanje dobrih žena«. Već je 1856. Šime Ljubić iznio, da je Marko Arnerić s Brača, kapetan broda, kojega on pogrešno naziva Arnarić, izdao 1800. na svijetlo knjižicu »*Canzone sacre illiriche*«.[8]) Vjerojatno je po njemu Ivan Kukuljević Sakcinski u svojoj »Bibliografiji« donio, da je Arnerić, pored djela »Opravdanje dobrih žena«, štampanog u Veneciji 1802., izdao 1800. također u Veneciji »*Sv. pjesmice*«.[9]) Pišući

o Arneriću, Franjo Fancev se dotakao i Arnerićeva djela »Sv. pjesmice«, kako ga Kukuljević navodi, po je izrazio sumnju u postojanje »Sv. pjesmica«, pošto ih »obradivači spomenute Bibliografije nisu vidjeli, jer im ne navode ni format ni opseg«.[10])

Sigurno je Šime Ljubić ono »canzoni sacre illiriche«, a po njemu Kukuljević »Sv. pjesmice«, stvorio prema jednoj obavijesti Andrije Ciccarellija. Već 1803. Ciccarelli piše, da je plemeniti gospodin kapetan Marko Arnerić 1800. godine dao na svijetlo djelce *(Opuscoletto)* u kojemu je jedna pjesma u anakreontskom stihu za dan Božića, jedna himna u čast sv. Ivana Krstitelja i jedan pokajnički psalam uzet iz raznih mjesta sv. Pisma *(una Canzone in verso Anacreontico per il di del Santo Natale; un Inno ad onore di San Giovanni Battista; ed un Salmo penitenziale tratto da varj luoghi delle divine Scritture).*[11])

Sve donedavno o ovoj Arnerićevoj knjižici nismo ništa znali, dok nije Hrvoje Morović na nju upozorio[12]) prema primjerku, koji je nabavila Gradska biblioteka u Splitu. Naslovna strana ove Arnerićeve knjižice glasi:

PISMA / OD PORODJENJA GOSPODINOVA, / I / DRUGA POKORNA, / OLLITI / ISPOVID I MOLITVA GRISNIKA / PRID GOSPODINOM; / I DRUGA MOLITVA S. IVANU KARSTITEGLIU. / PRIPOSTOVANOMU GOSPODINU OPATU / D.n IVANNU MARKU KOVAÇICHIA, / GOSPODIÇICHIU OD OLMISSA, / i Pastiru od Dusca u Braçu Mistu / Kastillu Postira. / TYPIS JACOBI CONSTANTINI. / MDCCC.

Knjižica (vel. 18×11 cm) ima svega 22 strane. Sam naslov nalazi se na trećoj strani, dok ispred naslovne strane fali jedan list. Na str. 5—8 pod naslovom »*Postovani moj Redovniçe i Pastiru gliubeznivi*« dolazi Arnerićeva posveta Don Ivanu Marku Kovačiću, kojega je, kao što smo vidjeli,

povodom smrti oplakao. Od str. 9—13 dolazi u osmercima »*PISMA Kojase ima pivati na Boxich I BOXICHIENE SVETKOVINE ZA RAZMISGLIATI PORODJENIE ISSUSOVO*«, koja se sastoji od 27 strofa od po četiri stiha. Za ovom pjesmom na str. 14—19 dolazi psalam »*ISPOVID ILI MOLITVA GRISNIKA PRID GOSPODINOM*« u prozi sastavljen od 37 lamentacija. Na kraju je na str. 20—22 pjesma u osmercima »*MOLITVA SVETOMU IVANNU*« od 10 strofa od po četiri stiha, gdje se prva strofa ponavlja iza svake iduće.

Uz opisani primjerak iz Gradske biblioteke u Splitu privezana je i spomenuta Arnerićeva knjižica »Opravdanje dobrih žena«. S obzirom na istrgnuti list Morović piše: »Sva je prilika, da je na istrgnutom listu, pred naslovnom stranicom 'Pjesme od porođenja Gospodinova...' stajao skupni naslov za obje Arnerićeve knjižice, koji navode Ljubić i Kukuljević.«[13]) Da se na istrgnutom listu nalazio kakav naslov, i to upravo »Sv. pjesmice», sumnjamo, jer preostali list i to posljednji, koliko smo mogli provjeriti, pripada uveznim listovima, pa je sigurno takav bio i onaj sprijeda istrgnuti. Ni sam Andrija Ciccarelli ne navodi za knjižicu Arnerićevu »Pisma od porođenja Gospodinova...« nikakva posebna naslova, a da je takav naslov postojao, sigurno bi ga Ciccarelli bio naveo.

Nas prvenstveno interesira doba, kada je živio i djelovao Marko Arnerić. Poznato je, da su Arnerići iz Dola. To se prezime javlja dosta rano u župskim maticama Dola i Postira.[14]) Neki Dimitar Arnerić bio je zbog pomaganja Klišana u borbi protiv Turaka 3. februara 1583. ucijenjen od Venecije sa 200 dukata.[15]) U popisu bračkih plemićkih porodica od 1657. godine spominje se i porodica Arnerić,[16]) dok u župskoj crkvi u Postirima nalazi se grob »generala« Arnerića.[17])

Prvi je Šime Ljubić, izgleda, napisao o Arneriću kako »Kavanjin (IX. 15) spominje kao opata i pramancira hvarskog, opravdatelja žena, i da je od svih štovan *cieća zlatna progovora*«.[18]) Za Ljubićem su se poveli kasnije Franjo Fancev[19]) i Jakša Ravlić[20]) tvrdeći, da je Marko Arnerić bio suvremenik Jerolima Kavanjina (1643.—1714.). Ti Kavanjinovi stihovi, u kojima se spominje hvarski opat i primancir Arnerić, glase:

U Grad Hvara vidim Zene
i opata i primancira,
Arnirića naših žene
plod kriposni kih zamira
svak sred crkve i sred dvora
čića zlatna progovora.[21])

Ovaj hvarski opat i primancir Arnerić nema nikakve veze s našim pjesnikom Markom Arnerićem, a sve ono, što je iznio Ljubić, a zatim Fancev i Ravlić, samo je nagađanje u nedostatku drugih dokumenata. Svakako je simptomatično to, da su i Ljubić i Fancev i Ravlić učinili Arnerića starijim za skoro čitavih stotinu godina. Iako je Ljubić u svom »Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia« pravilno rekao za Arnerića da je bio »capitano di nave«, ipak je kasnije u »Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske«, prema Kavanjinu, stvorio od njega »opata i pramancira«.

U posveti Don Ivanu Marku Kovačiću u knjižici »Pisma od porođenja Gospodinova...« Arnerić piše: »*Poznajući ja kolika je tvoja dobrota, i koliko ti ljubiš Ovce od tvoga stada; za sve da ti njih učiš, i umio si naučiti za triest godina Nauk karstianski, i sva Otaistva od naše Svete Vire...*«, Povodom smrti toga istoga Kovačića Arnerić je spjevao

tužbalicu, koju je štampao u svojoj knjižici »Opravdanje dobrih žena«. Taj Don Ivan Marko Kovačić, kojemu Arnerić posvećuje knjižicu »Pisma od porodenja Gospodinova...« i kojemu je spjevao tužbalicu povodom smrti i štampao u knjižici »Opravdanje dobrih žena«, bio je postirski župnik u vremenu od 1769. do 1802., koje godine je i umro.[22])

Nadalje Andrija Ciccarelli piše, da su 1805. u Škripu na Braču nađena dva rimska kamena natpisa, od kojih je jedan prenio u Postira tamošnji župnik Don Josip Lukinović.[23]) To je upravo onaj Don Josip Lukinović o kojemu, kako smo vidjeli, pjeva Arnerić u knjižici »Opravdanje dobrih žena«. U popisu predbrojnika na djelo F. M. Appendinija »Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro«, štampano u Dubrovniku 1811. na prvom mjestu sa otoka Brača dolazi već spomenuti Don Josip Lukinović, a na trećem naš pjesnik, samo što mu je prezime pogrešno štampano sa Arncvich mjesto Arnerich.[24]) Sve ovo govori protiv teze, da je Marko Arnerić bio suvremenik Jerolima Kavanjina. On je živio čitavih stotinu godina poslije njega.

Za Marka Arnerića našli smo pak, da je rođen 22. marta 1750. godine u Splitu, a njegova krštenica glasi: »*Adi 28 Marzo 1750. Marco Figl(iuol)o di P(a)ron Zuanne Arnerich da Dol, e di sua Cons(ort)e Franina nato li 22 corr(ent)e et oggi batezzato da Me Dr. Cesare Can(oni)co Silovich Arcip(ret)e. Compare fù il Nob(ile) Sign(o)r Gio: Batt(ist)a Ivelio, assistente il N(obil)e Sig(no)r Spiridion Cerineo.*«[25])

Kao što mu je otac bio »paron« broda, tako se i naš Marko posvetio pomorstvu kako sam pjeva, da »po svitu sam pošal, i brod sam ja vodil«. Pred kraj života povukao se i mirno živio kao posjednik u Postirama, gdje je i umro kao udovac 5. juna 1829. godine. Njegova smrt zabilježena je u knjizi umrlih postirske župe »Registro de' Morti dall'Anno 1825 sino 1837. Postire. Volume III°« i to pod godi-

nom 1829., a pod rednim brojem 6. Ostali podaci o Markovoj smrti u ovoj knjizi umrlih glase: »*Anni di Età: 80. Religione: Cattolico. Condizione: Possidente vedovo. Patria e domicilio: Cast. Postire. Indicazione dei genitori: Giovanni Arnerich e Francesca Puizich. Data e luogo della morte: 5. Giugno 1829. in Casa propria. Data e luogo della visita: 5. Giugno 1829. La visita fu fatta dove mori. Data e luogo della tumulazione: 6. Giugno nel nuovo Cimitero 1829. Ultima mallatia e motivo della morte: Da febbre nervina.*« Rubrika »Annotazioni« (Bilješke) ostala je prazna, dok je podatke o umrlom Marku Arneriću unio župnik, koji se potpisao: Francesco Gospodnetich Parroco.[26])

U historiji naše književnosti Marko Arnerić ostat će i dalje poznat kao pjesnički polemičar i protivnik Ivaniševićev, za kojim daleko zaostaje. Njegovi stihovi, rimovani osmerci, koji često puta imaju i po devet stihova, otkrivaju nam Arnerića kao prilično slaba versifikatora.

SPLITSKI PUČKI PJESNIK IVAN JAKAŠA

Objavljujući zbirku narodnih pjesama sakupljenih u Splitu, Dujam Srećko Karaman u njenu predgovoru kaže, da je nadodao i »njekoliko pjesama dvaju preminulih varošana, prostih i neukih težaka, naime: Ivana Jakaše i Mate Kovačića, što se po Spljetu pjevale i što se još i dandanas kadšto pjevaju«.[1]) Prema podacima Karamana, u njegovoj zbirci narodnih pjesama, kao sigurno, bile bi ove Jakašine pjesme:

1. *Pjesma od kolere god. 1836.*,
2. *Pjesma od grada god. 1843.*,
3. *Pjesma o razasuću grada Solina i utemeljenju Spljeta*,
4. *Don Anti Lovriću.*[2])

Pored toga Karaman piše, da bi »Pjesma o Andriji Periši, ubijenu godine 1834. na Dobromu«,[3]) koju je našao u rukopisu, pisanom od Mate Kovačića, a za koju ne može uztvrditi da li je on sastavio ili od drugoga prepisao«, također »mogla bi lako biti od I. Jakaše«.[4])

U Arheološkom muzeju u Splitu nalazi se još nekoliko Jakašinih pjesama. Od tih se ističu dvije bez naslova, jedna koja počinje stihovima *»A kralju cesare, sad se puk tvoj tare«*, a druga *»Na svitu ovome ne jima pravice«*. Da su ove dvije pjesme od Ivana Jakaše, iako su bez potpisa, vidi se po tome, što su pisane istim rukopisom kao i pjesme od 16

strofa pod naslovom *»U pofalu Dostojnomu Gosp. Fra Jerolimu, D. Andrii Allujevichu pripovidavcu splitskomu 1846.«*, a koja na kraju nosi potpis *«Jakasa«*. Pomenute dvije pjesme značajne su zbog toga, što kroz Jakašine stihove otvoreno izbija revolucionarni gnjev malog puka baš u vrijeme, kada je u prvoj polovini XIX. vijeka svemoćno vladao u Austriji knez Metternich (1773.—1859.), koji je nemilosrdno gušio svaki liberalni pokret. Prva pjesma, gdje je revolucionarna oštrica uperena protiv austrijskog cara i njegova kancelara Metternicha, nema ni punih 12 strofa, glasi:

A kralju cesare,
sad se puk tvoj tare,
puk arđavo živе
a krv se prolije.

Zašto tvoja vridnost
puku ne da milost,
ti se smiluj puku,
nek ne tarpi muku.

Puku je sad dosti
od tvoje tamlosti,
na uboštvo doša,
već nima ni groša.

Uzdiše od plača
cić tvoga arača,
oćeš od nji plaću,
tareš tvoju braću.

Veće si ga sadra,
puk od arđe pada,
odart je do kosti
i ni tebi dosti.

Od martva čovika
je li to prilika,
oćeš da ti plati,
zato narod pati.

Bog ga je stvorijo,
da bi ga falijo
na priliku svoju,
da se kralja boju.

Ti si nam za suca
a tvarda si sarca,
ti sve zlo diluješ
a puk ne miluješ.

Pogledaj na nebo:
nije sve dni vedro.
Voliš puke gubit
a dušmane ljubit.

Aj, slušaš vitnike,
globiš podložnike
tvoga Meternika
našeg nevernika.

Meternik je tebi
blago skupi sebi,
mnogo odni jaspri,
još mu nije dosti.

Puno kralju arčiš
težake aračiš...

Kao što se u ovoj pjesmi Jakaša okomio na cara i Metternicha, u drugoj pjesmi ustao je neposredno protiv prepokornih slugu toga istog cara, protiv glavara:

Na svitu ovome
ne jima pravice,
glavari su braćo
puka izdajice,

jer se oni boju
i pravicu reći,
boju se gospode
misle blago steći.

Samo da jim dadu
i kafu popiti,
odmah sve nastoju
za puk utopiti.

Puk oni ne maru
ni malo braniti,
nego ga nastoju
u zlo utopiti.

Težaka veliki
ne mogu podniti,
koji bidan trudi
i zimi i liti.

Težaci od truda
velika prèdaju,
i ista gospoda
krivo ji gledaju.

Karaman u bilješci pod »Pjesmom o razasuću grada Solina i utemeljenju Spljeta« piše: »Izpjevao prosti težak Ivan Jakaša. Rodio se je u Spljetu na Dobrom god. 1795, a umro

na 17 listopada 1882. Naučio čitati i pisati u malo dana od ondašnjeg kapelana Gospe od Pojišana, njekog Don Ante. Znao je na izust Pjesmaricu Kačića, a čitao je često i Gundulićeva Osmana. Njega je poznavao i naš Ante Kuzmanić, te mu je tiskao god. 1844 u 'Zori Dalmatinskoj', kojoj je bio urednikom: 'Pjesma od grada god. 1843'; (vid. na str. 114).«[5]) Provjeravajući Karamanove navode u maticama krštenih grada Splita, našli smo, da je Ivan Jakaša rođen 1798., a ne 1795. godine kako bilježi Karaman. Njegova krštenica glasi: *»Adi 18 Novembre 1798. Zuanne Pietro figlio di Giacomo Giacassa, e di Maddalena sua leg(itti)ma Consorte nato li 11 del corr(en)te, ed oggi battezzato dal R(everen)do D. Girolamo Miacich Par(roc)o del Borgo Luçaz. Compare fu Antonio Rossi.«*[6]) Osim toga Jakaša nije umro 17., nego 19. oktobra 1882. godine.[7])

A sada još da vidimo, kako stoji s ostalim Jakašinim pjesmama. Koliko je nama poznato, Jakaša je za života objavio svega dvije pjesme. Jednu u »Zori Dalmatinskoj«, a drugu posebno. Pjesmu objavljenu u »Zori Dalmatinskoj«, kao što smo vidjeli, spominje i Karaman, koji je u svojoj zbirci istu pjesmu i preštampao, samo što Jakašina pjesma u »Zori Dalmatinskoj« ima ovakav naslov: *»Pisma verhu grada Cerkavice i strahovitoga trusa, sloxena po Ivanu Jakaxi Splitjaninu texaku.«*[8]) Posebno je pak objavio podužu pjesmu povodom bitke kod Solferina 1859. godine, a štampao ju je u Zadru iste godine kod Battare pod naslovom *»Pisma od xlosnoga (!) boja u Talij«*.[9])

Što se pak tiče »Pjesme o razasuću grada Solina i utemeljenju Spljeta«, za koju Karaman, kao što smo vidjeli, također smatra da ju je ispjevao Ivan Jakaša, stvar stoji sasvim drukčije. Već su odavno Petar Kasandrić i Tomo Matić osporili Jakaši autorstvo te pjesme. Kasandrić je odbacio Karamanovo mišljenje, jer se »temelji jedino na

činjenici, da je Karaman našao tu pjesmu u rukopisnoj knjizi, koja se čuva u kući Jakašinoj, i u kojoj su mnoge druge Jakašine pjesme«, i da je vjerojatno Jakaša »prepisao pjesmu iz drugog kakvog rukopisa, a da nije nadodao, čija je«.[10]) Matić je svoj zaključak izveo na osnovu toga, jer u istoj pjesmi, koja se neznatno razlikuje od Karamanove, a objavljena u Bulićevu »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku« pod naslovom »Uzdasi i plač starca Milovana i t. d.«, stoji, da je »Pisan pivana godišća Gospodinova 1790«, čime se već »pobija ispravnost bilješke D. S. Karamana, da je tu pjesmu o Splitu i Solinu spjevao splitski težak Ivan Jakaša«,[11]) jer je ovaj rođen osam godina poslije nego što je pjesma nastala. Prema našim istraživanjima autor bi bio fra Andrija Dorotić (1761.—1837.), pa se na tome ne bismo posebno zadržavali, jer smo o tome na drugom mjestu opširnije pisali.[12])

Kao što vidimo, malo je Jakašinih pjesama objavljeno, da bi se o njemu mogao dati jasan i određen sud. Svakako će trebati posebno istražiti pjesničku djelatnost ovoga splitskog pučkog pjesnika i njegove okoline, a to osobito zato, što ime Jakašino i njegovo pjesničko djelovanje ide upravo u doba Narodnog preporoda u Dalmaciji.

ILIJA BEARA I „PRVENAC"

U »Bilješkama jednog pisca« Simo Matavulj nam je dao na nekoliko strana izvrstan portret Ilije Beare, cetinjskog profesora sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga vijeka. Nimalo se ne čudimo, da je Matavulj uspio baš u slikanju Beare, poznatog pod nadimkom »Stari«, koji je za njega »svjetski čovjek«, upravo »neobičan čovjek, kakva bi teško našao i u njekoj velikoj varoši, a nekmoli na malom Cetinju«,[1]) kad uzmemo u obzir činjenicu, da je Matavulj drugovao sa »Starim«, uz izvjestan prekid, od najranije mladosti pa sve do smrti Bearine na Cetinju 26. decembra 1887. godine.[2])

Ilija Beara je, kako je to lijepo uočio na jednom mjestu Vido Latković, »uticao baš na Matavulja-pripovedača«, te se Matavulj »nije mogao oteti uticaju toga čoveka 'neobična uma i velike duše'«.[3]) Ipak, sve ono, što je Matavulj iznio u »Bilješkama jednog pisca« o mladim danima Ilije Beare za vrijeme školovanja u Zadru, ne pruža nam mogućnost da sagledamo aktivnost Bearinu u pokretu srpske omladine na Primorju šezdesetih godina prošloga vijeka. S obzirom na oskudnost podataka u našoj historiji književnosti o srpskom omladinskom pokretu na Primorju, kojemu je vrlo aktivan član bio i Ilija Beara, osobito svojom saradnjom u omladinskom listu »Prvenac«, a na čijim se izvo-

rima, vjerojatno, napajao i sam Sima Matavulj, donosimo o tome nekoliko podataka.

Beara je rođen 1842. godine u Zelovu, malom i siromašnom selu dalmatinske Zagore, kraj Splita. Kad mu je bilo šesnaest godina, otac Jakov dovede ga u Šibenik, da uči osnovnu školu, jer mu se, kako kaže Matavulj, tek tada bila »otvorila volja za školu«. U Šibeniku je još od Napoleonova doba postojala »rišćanska (konfesionalna srpska) škola«, poznata pod imenom Bovanova škola. Ovo je bio jedan od najglavnijih uzroka, zbog čega je Beara dospio u Šibenik, a ne u Split, kako ističe Matavulj. Skupa s Bearom dospio je u Šibenik, da uči osnovnu školu, i Ilija Šušak, pa ih je »striko« Jakov namjestio kod udovice Šime (Simeune), majke Matavulja, koji je te školske 1858./59. godine bio već u drugom razredu osnovne škole.

Sjećajući se drugovanja u osnovnoj školi u Šibeniku s Bearom i Šuškom, Matavulj nam iznosi živopisnu sliku u »Bilješkama jednog pisca«, koju su pružala »dva krupna seljačka momka, koji su se neprestano čudili gradskim čudima«, a sami učitelji bili su na stotinu čuda s djecom »zbog komedija kojima došljaci davahu povoda«. Međutim, Beara i Šušak ubrzo se »prilagodiše svemu i svačemu i postadoše primjerni đaci u učenju i vladanju, ponaosob u strahu božjem«. O njihovu školovanju Matavulj piše: »Veliki Ilija (t.j. Beara) u svemu pak nadmaši manjega (t.j. Šuška): večerom se dva puta duže Bogu molio i pri svijeći učio; u 'prkeljanju' (talijanskom govoru) mnogo je brže napredovao; u pravoslavnim kućama bješe najmiliji gost; učiteljima bješe više pomoćnik nego đak, — nije, dakle, čudo što je druge godine bio primljen u treći razred. Kao što ispričah, njemački smo jezik učili kod Radoslava, a Beara poče sam učiti i latinski i čitati sve što mu je do ruku dolazilo. Iz

Šibenika otidoše u Zadar, gdje obojica budu primljeni u pravoslavnu seminariju.«

U Zadar je Beara prešao u jesen 1861. godine, jer ga školske 1861./62. godine nalazimo u prvom razredu gimnazije, koju će redovito završiti 1868./69. školske godine. Po svršetku gimnazije prijeći će u prvi razred Pravoslavnog bogoslovskog zavoda. Za vrijeme gimnazijskog školovanja Beare omladinski pokret zauzima široke razmjere među srpskom omladinom, obuhvatajući i ovu na Primorju. Beara se nalazio u petom razredu gimnazije, kada dolazi do osnivanja omladinskog društva u pravoslavnoj seminariji u u Zadru pod imenom *»Prvenac«*, a istodobno i do pokretanja rukopisnog lista ćirilicom pod istim imenom kao društvenog glasila. U istom razredu s Bearom bili su: Dimitrije Anđus, Stefan Kalinić, Grigorije Skočić i Lazar Tomanović.

Jovan Skerlić, pišući o srpskom omladinskom pokretu, kaže, da je društvo »Prvenac« osnovano 1866., a za cilj da je imalo: »1. kupljenje priloga za fond ujedinjene omladine Srbske i upisivanje joj članova. 2. da razturuje po primorju dobre srbske knjige.«[4]) U stvari, društvo je osnovano godinu dana prije, naime 1865. potkraj novembra ili u početku decembra, jer je prvi broj rukopisnog lista izašao već 7. decembra 1865. pod naslovom *»Prvenac — List za upražnjenije«*.[5]) Kao urednik potpisan je Hristofor Kovačić, a pomoćnik Vladimir Subota.

U drugom broju »Prvenca« izašao je poziv uredništva, da »ustanovitelji« prisustvuju sjednici — 14. decembra 1865. — radi donošenja pravila za izdavanje lista. Na sjednicu su pozvani učenici od V. do VII. razreda gimnazije, dok su drugi, niži razredi, mogli »prisustvovati«. Zbog »izvjesnih uzroka» sjednica je održana dva dana kasnije, 16. decembra, pa je list donio u br. 5 od 2. januara 1866. *»Pravila po koima*

se ima vladati Uredništvo Prvenca«. Pravila su se sastojala iz slijedećih točaka:

»1. Uredništvo ima se držati starog pravopisa; a drugi sodjelatelji kog pravopisa žele.

2. Sadržaj »Prvenca« ima biti književni, crkovni i ljetopis semenarski; druge stvari Uredništvo moći će staviti, ali pod svoju odgovornost. Ako što Urednik uvrsti što bi vredalo drugoga, za kazan, ako se neopravda, ima biti globljen od marende.

3. Izbor Urednika i Pomoćnika sljediće svakog mjeseca: Pomoćnik prvog mjeseca, drugog ima biti Urednik.

4. Mora izlaziti svake nedjelje u podne.

5. Biblioteka ima sominstravati kartu.

6. Uredništvo ima pravo ukinuti duge kritike i prepirke između dvoice, i svoju presudu dati.

7. Ustanovitelji imaju pravo sazvati članove, kad bi se našlo za dobro, koi paragraf izmijeniti ili pristaviti«.

Navedena pravila potpisana su od šesnaestorice »članova«, i to: Subota Vladimir, Nakićenović Jovan, Anđus Dimitrije, Bjegović Spiridon, Šušak Ilija, Brkanović Stanislav, Tomanović Lazar, Novaković Todor, Kovačić Hristofor, Margetić Stefan, Kalinić Stefan, Beara Ilija, Skočić Grigorije, Kordić Vladimir, Martinović Stefan i Martinović Petar.

Prva redovita sjednica društva održana je 19. januara 1866. u seminarskoj biblioteci, pod predsjedanjem Ilije Beare, koji je izabran na prijedlog Brkanovića kao »najstarii po godinama«. Beara je ujedno bio i prvim predsjednikom društva, ali je na sjednici, održanoj 26. januara iste godine, predao ostavku, pa je mjesto njega izabran Lazar Tomanović. Sjednice društva bile su prilično burne, a na njima su raspravljana različita društvena pitanja, suradnja u listu i drugo.

Beara se prvi put javlja u »Prvencu« jednim polemičkim člankom, i to u br. 13 od 15. aprila 1866., a pod naslovom *»Nekolike Todoru Novakoviću na njegovu primjetbu o srbskom pravopisu i zaslugama Vuka S. Karadžića«.* Bearin člančić je odgovor na Novakovićevu kritiku, koji je u prethodnom broju lista ustao protiv pisanja u dopisu pod naslovom *»Putovanje Marka i Tadije od Skradina do Zadra«,* izašlom u br. 7 od 16. januara, kojega je autor bio Ilija Šušak. U svom članku Šušak je usporedio Vuka Karadžića zbog njegovih reformi s Vukom Brankovićem. Novaković u svojoj kritici ističe, »da se svaki Srbin i Srpstvo ponosi ovakovim mužem uprav Nestorom naše književnosti«. Ulazeći u polemiku, Beara u svojoj kritici zastupa stari pravopis i poručuje Novakoviću: »O zaslugama Vukovim i ja i ti ne možemo mnogo govoriti, jer nam nisu poznati podpuno koraci Vukovi kako javni tako i tajni«. U istom broju odgovorio je Novakoviću i Ilija Šušak. Na oba ova članka uzvratio je Novaković u br. 14 člankom *»Odgovor g. g. I. Beari i I. Šušku«,* gdje je ponovno istakao misli iznesene u predašnjem svom članku. Beara nije ni ovoga puta ostao dužan Novakoviću, već je odmah u idućem broju odgovorio člankom *»Samo još jednu g. Todoru Novakoviću«.* O istom pitanju napisao je Beara i druga dva svoja članćića, jedan u br. 16, a drugi u br. 2 drugog godišta »Prvenca« od 30. novembra 1866. godine.

Spomenuta polemika izazvala je izjašnjavanje *»Ko je za koji pravopis?«* u br. 14 od 30. aprila 1866. godine. Zastupnici starog pravopisa, na čelu sa Bearom, daju ovu izjavu: »Osnivajući se na prve naše spisatelje, za tim na sve cvjetajuće književnosti, koje svjedoče da pravopis ne smeta napredovati jednoj književnosti; a pritom znajući da našoj naš ne samo ne smeta, nego da pomaže, ako će i malo; pri svršetku poznajući prve razprostranitelje nekog

novog pravopisa, ostajemo istome najžešći protivnici: Beara Ilija, Subota Vladimir, Bjegović Spiridon, Martinović Petar, Tomanović A. Lazar, Margetić Stefan, Šušak Ilija, Martinović Stefan, Anđus Dimitrije, Kalinić Stefan.« Protivna stranka pod upitom »Zašto pišemo novim pravopisom?« izjasnila se ovim riječima: »Ogledamo se na spisatelje.« Kao pobornici novog pravopisa potpisani su: Jovan Nakićenović, Risto Kovačić, Todor Novaković i Stefan Mrđen.

Beara se više puta u »Prvencu« upuštao u jezična razmatranja. U br. 12 drugoga godišta od 1. juna 1867., a u članku *»Kako smo sa srbskim rječnikom«*, konstatirajući, da naši ljudi vrlo slabo poznaju svoj materinji jezik, piše:

»Na veliku žalost i sramotu naroda srbskog vrlo je malo ljudi koi poznaju jezik svoj; ili baš da rečem pravo nema ga koi poznaje skozi jezik srbski. Tome su uzroci evo ovi:

Prvo što su ljudi učene ruke, ili bolje rekuć gradske, ponajviše tudinci mrzili sve što je narodno, niti su se brinuli o njemu. Narod je bio od nji zabačen.

Drugo što je naše sveštenstvo tvrdo se držalo, premda je s narodom spojeno, crkvenog slavenskog jezika; (i ne znajući ga dobro) a kasnije i ruskoga. I dan današnji pišu mnogi književnici Bog ih zna kako. Oni drže da uglađivaju jezik kad umeću tuđe rječi, i kad srbske razređuju po latinskom ili njemačkom slogu. Oni vele da neće govedarski pisati bez da malo začine! No ovome se nije čuditi. Što na svijetu nije bilo šta li neće biti.«

Osvrćući se na leksikografski materijal Vukova »Rječnika«, Beara zaključuje: »Kad pogledaš na veličinu Vukova rječnika učini ti se da ćeš naći mnogo materijala. A kad zaviriš u nj doista ćeš viditi da si se prevario.«

U članku *»Mladež i omladina«* u br. 1 trećega godišta od 1. decembra 1867. Beara se zalaže za riječ »mladež«, jer je »poznata po svem narodu kao starinska, i koja još živi«.

Pored spomenutih članaka imamo u »Prvencu« i nekoliko Bearinih članaka iz filozofije. Već u prvom godištu u br. 14 od 30. aprila 1866. izašao je njegov člančić *»Je li pošteno sve što je koristno, a koristno što je pošteno«*. Razmatrajući ovaj problem, Beara zaključuje:

»Pošteno je ono, što odobrava zakon naravni i moralni i nepokvarena svjest, i po tome što priznaju svi ljudi zdravoga razuma za tako.

Koristno je pak ono sve što doprinosi napredku, sebičnom (posebnom, individualnom — D. B.) i općem.

Iz ovoga se vidi, da su ova dva svojstva zajedno skopčana, da jednog bez drugoga biti ne može. Kako može biti koristno što ne odobrava zakon naravni i moralni i nepokvarena svjest i što ne drže svi ljudi zdravoga razuma za tako? Kako li može biti pošteno što ne doprinosi napredku moralnom, sebičnom i općem?«

U člancima pod naslovom *»I due estremi si toccano«* u br. 1 i 8 trećega godišta 1867./68. i br. 1 četvrtog godišta 1868./69. Beara je brojnim primjerima iz života i historije nastojao dokazati dodirne crte dvaju ekstrema. Vido Latković je na jednom mjestu iznio, da je Beara »kao mlad čovjek« surađivao u »Srbsko-Dalmatinskom Magazinu«.[8]) Koliko nam je poznato, jedna jedina njegova stvarca štampana je u »Srbsko-Dalmatinskom Magazinu« za 1868. godinu, i to pod naslovom *»a... ali...«* (str. 126—128), a potpisana inicijalima I. B. s oznakom, da je preuzeta iz »Prvenca«. To su u stvari Bearine misli iz njegovih članaka »I due estremi si toccano«.

U nekoliko članaka u »Prvencu« Beara je iznio svoje misli o seminarskom životu. Kao prvi članak u tom pogledu bio bi *»Odnošenije u kakvom stojati moraju pitomci seminarije jedan pram drugom«* u br. 5 od 15. januara 1867., a iste godine u trećem godištu u br. 2 članak »Djaci i kućno

tečenje«. Posebnu pažnju zaslužuje članak »*Nekolike o odnosu domaćem i seminarskom*« u br. 9 trećeg godišta (1868.), kojim je bio ispunjen čitav svezak. U članku Beara zastupa kućni odgoj protiv seminarskog, jer je seminarija »latinska« ustanova, a »srbski mladić da se odgaja, po mogućstvu u svojoj porodici, ili u prijateljstvu pod nadzorom starešina idući obično u školu«.

Listajući »Prvenac«, nalazimo i etnografskih članaka, koje je Beara napisao. U br. 10 od 30. marta 1867. pod naslovom »*Nešto iz narodni običaja*« raspravlja »kako Srbi pozdravljaju pri susretu, odlazku i dolazku«. Podovod predavanja Laze Tomanovića »*O krsnom imenu*«, održanom na Svetosavskoj besjedi »Prvenca« 1868. godine, osvrnuo se Beara u dva maha u »Prvencu«. Predavanje Tomanovićevo izašlo je djelomično u br. 5 i 6 »Prvenca« iste godine, a potpuno u »Srbsko-Dalmatinskom Magazinu« za 1868. godinu. Beara se, izgleda, već u br. 4 »Prvenca«[7]) osvrnuo na Tomanovićevo predavanje. Iz Tomanovićeva odgovora u br. 5 od 1. februara 1868. pod naslovom »*Brat I. Beara . . .*« vidimo, da je Beara zamjerio Tomanoviću jezičnu stranu, a zatim što Tomanović kaže, da u Cetini nije našao »ono oduševljenje za svoim krsnim imenom, što druge Srbe grije, što više, da su se krsna imena sasvim zabacila«, u čemu ga Beara uvjerava sasvim protivno njegovu mišljenju. U istom broju, na obranu Tomanovićevu Beara je odgovorio člankom »*Opet nešto o mom Drugu Lazi Tomanoviću*«, pobijajući ponovno njegove prigovore. U ovom odgovoru Beara na jednom mjestu kaže: »Ne gube se tako narodni običai. Da bude gubio ovako narod srbski svoje običaje kad bi ga bilo nestalo?!« Polemika je završena u br. 6 od 15. februara 1868. kratkim odgovorom Tomanovićevim »*Opet Brat Beara*«, kojim se brani od njegovih prigovora iz prethodnog broja.

Ovim bismo završili pregled suradnje Ilije Beare u omladinskom listu »Prvenac«, kojega je posljednji broj izašao 15. maja 1869. godine. Posljednji urednik »Prvenca« bio je Ilija Šušak.

Suradnja Bearina u »Prvencu« potvrđuje Matavuljeve riječi, da Beara »izvrstan latinista i talijanista, znalac veliki istorije i matematike, bješe i inače prava riznica znanja, prava živa enciklopedija, kojoj se svak obraćao, a ne uzalud«. Svaki njegov članak bio je začinjen talijanskim i latinskim citatima. Nije stoga ni čudo, što Zadrani, kao što kaže Matavulj, nazivahu Bearu »el profešor« i »el prete grego filožofo«. Interesantna je slika, koju daje Matavulj za vrijeme njegova školovanja u Zadru u »Bilješkama jednog pisca«:

»Kao da ga sad gledam gdje švrlja po zadarskim ulicama, sa zaturenim popovskim šeširom, sa rukama na krstima, ponjekad, bogami, i sa debelom cigarom u ustima. Bio je strastan pušač. U zavodu bi obično sjedio na svom krevetu, podvijenih nogu, pušeći iz čibuka, a omladina se načeta oko njega i sluša ga i zadirkuje. Sam je sebe nazivao 'Starijem', pa, naravno, drukčim imenom nije ga niko ni zvao. Česti su mu uzvici bili: 'Slušajte vi starca, pa se nećete kajati'; 'Vrag je Starac, ne podvali ti njemu!'; 'Hoće starac, ja!'.«[8])

Kada je Matavulj stupio u prvi razred Učiteljske škole u Arbanasima kraj Zadra, školske 1868./69. godine, zatekao je svoje drugove iz osnovne škole Bearu u osmom, a Šuška u sedmom razredu gimnazije. Šušak nije tada »bio u Rusiji«, kao što kaže Matavulj,[9]) nego je po svršetku gimnazije našao »puta do slovenofilskog društva, koje mu pomože da svrši fakultet i da dobije profesuru«. Za vrijeme školovanja u Zadru kod Beare se pojaviše prvi znaci epilepsije. Matavulj piše, da »u petom ili šestom razredu, grješnik, od silnog naprezanja, bješe šenuo pameću«, te da je bolest «tra-

jala više mjeseci«. Međutim, ova tvrdnja Matavuljeva, izgleda, nije točna, jer je Beara redovito završio gimnaziju, a osim toga je bio redoviti član i saradnik »Prvenca« od V. (školske 1865./66. godine) pa do VIII. razreda gimnazije (školske 1868./69. godine), kada je »Prvenac« prestao izlaziti. Školske 1871./72. godine Beara je završio III. razred Bogoslovije i tada se, vjerojatno, razbolio, jer ga ne nalazimo kao redovita đaka u IV. razredu Bogoslovije.[10])

Iz Zadra je Beara prispio na Cetinje, gdje je bio postavljen za nastavnika Bogoslovije, a kad je u jesen 1880. bila otvorena »Knjaževska realna gimnazija«[11]) Beara je prešao na nju, pa ga je kao nastavnika gimnazije 1881. i zatekao Sima Matavulj. O ovom razdoblju Bearina života, t.j. od rastanka u Zadru do ponovnog viđenja na Cetinju, Matavulj priča:

»Na dalje nauke već mu se nije išlo, a još manje je voljan bio da se zapopi, te otide u Crnu Goru, gdje ga postaviše za profesora bogoslovije. Tada se odade učenju agronomije i pčelarstva; malo po malo samouk postade stručnjak i oduševljen učitelj napredne zemljoradnje i pčelarstva; dadoše mu parče zemlje, od koje načini rasadnik svakojakog voća, povrća, bostana i korisna bilja, zapati pčele i nabavi đerzonke košnice, — stade izlijetati u unutrašnjost i poučavati narod, a već glavari, koji su dolazili u prijestolnicu (t.j. Cetinje — D. B.) nemađahu mira od njega. Zbog toga Stari veoma omili prostim Crnogorcima. Kad se ukide bogoslovija a nju zamijeni gimnazija, Stari uze da predaje latinski jezik; nastojao je, dabogme, da se uvede i privreda kao obavezan predmet, ali kako nije u tome uspio, trudio se da đacima primjerom i pripovijedanjem omili poljski rad.«[12])

Na Cetinju, kao profesor gimnazije, proživio je Beara sve do svoje smrti 26. decembra 1887. godine. Njegov mlađi

drug i prijatelj iz zadarske Semińarije, a tada urednik »Srpskog lista« Sava Bjelanović, odmah u drugom izdanju lista, u br. 50 od 30. decembra 1887. (11. januara 1888.), donio je vijest o Bearinoj smrti na Cetinju: »Poslije prvog izdanja opet nam stiže nemila vijest, da je profesor Ilija Beara na Cetinju umro od svoje ruke. Pokojnik je vrlo dobro kod nas poznat. Dalmatinac je, rodom iz Imocke krajine. Učio je gimnaziju i bogosloviju u Zadru. Bio je darovit đak. S njegove iskrenosti i čistog karaktera uvažavali su ga i ljubili svi njegovi drugovi, svi koji su ga poznavali. Tu je ljubav brzo stekao i na Cetinju, gdje je profesor od nekoliko godina. Gospodar, knez Nikola, lijepo ga je pazio. Beara bio je uvijek naklonjen umovanju i draga mu je bila samoća. Od neko doba obuzela ga je bila velika sjeta i čama. Naš i njegov prijatelj D-r Tomanović našao ga je prošle jeseni na Cetinju u tom žalosnom stanju. Uzalud su prijatelji nastojali razveseliti ga i uzalud su ga čuvali. Kako nam javljaju, izmakao se njihovoj pažnji i ubio se.« U istom listu, Bearin školski drug i prijatelj Laza Tomanović, u prvom broju 1888. godine napisao je topao nekrolog o svom književnom protivniku iz đačkih dana, kada su vodili žestoke polemike u omladinskom listu »Prvencu».

ELEONORA DUSE I ZADARSKO KAZALIŠTE

Eleonora Duse, kći putujućih »komedijaša«, kako su u ono doba nazivali glumce, ugledala je svjetlost u Vigevanu u jednoj sobici gostionice »Zlatnog topa« (Cannon d'Oro) dana 3. oktobra 1858. godine, a ne, kako mnogi tvrde, 1859., kako je bilo urezano na njenu grobu. Već od svoga rođenja mala Eleonora Duse zajedno sa svojim roditeljima putuje iz pokrajine u pokrajinu, iz mjesta u mjesto, iz gostionice u gostionicu. Pozornica, putnička kola i siromašne gostioničke sobe bila su mjesta, u kojima je Eleonora provela najljepše godine svoga djetinjstva, tjerana iz jednog kraja u drugi.

Rijetki su bili časovi njene sreće, u kojima je mogla da osjeti toplinu domaćeg ognjišta, ali i ti su bili začinjeni gorčinom i razočaranjem. Jedan od njenih biografa iznosi jednu epizodu, kako je mala Eleonora Duse bila primljena u jednoj čistoj i ugrijanoj kućici, u jednom gradu Piemonta. On o tome priča:

»Vlasnici kuće su toliko zavoljeli u onim danima malu Eleonoru, da su joj darovali jednu lutku, jednu od onih lijepih lutaka, koje su se onda upotrebljavale. Eleonora ju nije više ostavljala, nije se više udaljavala od nje, spavala je s njom i imala ju je još na srcu, kada joj jednog jutra majka javi, da se mora izaći iz onoga raja i putovati; djevojčica

počne plakati, ražalosti se, morali su je silom otrgnuti, ali na koncu se umiri, kao da je razumjela, da se ne može izbjegnuti toj sudbini. Konačno se uputi, odjednom ozbiljna i mirna, s lutkom sakrivenom ispod malog vunenog ogrtača. Kada je bila na dnu stepenica, nestane je. Našli su je gore, kako brižno zatvara vrata primaće sobe.

— Što si učinila, Nora?

— Ostavila sam svoju lutku u sobi, da bar ona bude sretna!«[1])

Lutajući zajedno s družinom svojih roditelja, mala Eleonora Duse prokrstarila je Veneto, Lombardiju, Piemont, Romagnu i Istru. Čitav vrtlog života jedne bijedne kazališne družine, koja ima da se bori s birokratskim formalnostima i molbama na ondašnje vlasti, da sprema pokuse na brzinu, da dijeli pozive i programe, da strepi od straha pred zviždanjem publike, i, nakon uspjeha jedne večeri, da se brine, hoće li i iduće večeri biti dobar inkas, ostaje duboko utisnut u sjećanju Eleonore Duse, koja i sama u svojoj petoj godini života mora stupiti na kazališne daske. To se dešava u Dalmaciji, u Zadru 1863. godine, gdje je u mjesecu aprilu prispjela *»Dramatska talijanska družina (Drammatica Compagnia Italiana) vođena od Enrica Duse i Giuseppa Lagunaz, a upravljana od umjetnika Luigia Aliprandi«.*

Na plakatu štampanom u Veneciji u štampariji G. Longo mogla je zadarska publika pročitati ovu objavu:

»Prikazujući se Duse i Lagunaz po prvi put u ovom glasovitom glavnom gradu, u njihovom svojstvu kao glavni glumci, laskaju sebi da će dobiti svu uviđavnost ove publike koja se uvijek pokazala kao mecena glumačke umjetnosti.

Repertoar će biti u glavnom od talijanskih autora, sadašnjih, i to: Cicconi, Giacometti, Castelvecchio, Ferrari, Del Testa, čija će zadnja djela biti prikazana sa najvećom točnošću.

Svi umjetnici žele da pridobiju naklonost i simpatiju toga pučanstva i slavnog garnizona, zbog toga će se natjecati u isticanju izvježbanosti, marom i ljubavlju prema umjetnosti koju oni zastupaju«.[2])

Na istom plakatu štampana su imena umjetničkog osoblja družine Duse-Lagunaz. Žensko osoblje bilo je: Celestina Paladini, Luigia Brambilla, Carolina Gianuzzi, Assunta Paladini, Angelica Duse, Giovanna da Re, Eleonora Duse, Luigia Lagunaz, Laura Brambilla i Marietta Poloni. Muško pak osoblje sastojalo se od: Luigia Aliprandi, Enrica Duse, Nicolo Gianuzzi, Giuseppe Lagunaz, Alessandro Duse, Antonio Boscarini, Giovanni Grassi, Domenico Zannini, Teodoro Cavallini, Antonio Brambilla, Giovanni Cedran, Carlo Scotti, Luigi Doro i Marco Bartoli. Na plakatu, uz Alessandra i majku Angelicu kao i strica i kuma Enrica, susrećemo po prvi put ime i petogodišnje Eleonore Duse, koja, kao što piše Giuseppe Sabalich, »premda kći glavnog glumca, nije izvodila nego male uloge u skladu sa njenim mladim godinama«.[3])

U ugovoru, sklopljenim sa zadarskim kazalištem, a koji nosi datum »Venecija, 5. marta 1863.«, bilo je predvideno: »40 predstava, sa običnim poklonom od 350 fjorina. Ulaznica 25 solda, pretplata 5 fjorina, sjedala 15 solda. Večernji izdaci 27 fjorina. Tri večeri prvim glumcima; jedna za Javnu dobrotvornost«.[4]) Iz spiska predstava davanih u Zadru, koje navodi Sabalich, družina Duse-Lagunaz u vremenu od 6 aprila do 28. maja 1863. godine izvela je 41 premijeru i 5 repriza.

Ondašnji zadarski kazališni kritičar Edoardo Paluello u podlisku lista »Osservatore Dalmato« (br. 83—34) od 27. maja, osvrnuo se u kratkim crtama na izvedbu pojedinih glumaca. Od porodice Duse kritičar je spomenuo samo Enrica riječima: »Gosp. Enrico Duse, ljubavnik, pokazao je

inteligencije i osjećaja, ali prisiljen da stalno obraća uho šaptaču i da prosjači od njega riječ, njegova se radnja odvija sasvim drugačije od spontane i prirodne«. Članak se završava isticanjem filantropske geste ove družine, koja je čitavi utržak novca sa predstave »Maria Giovanna« od D'Ennery i Maillanda dala u korist obitelji postradalog zidara Giacoma Perlotti, koji je pao sa zgrade »Casino« na »Gospodskom trgu«.

Iako se u programu pominje petogodišnja Eleonora Duse, ipak ne znamo, u kojim je ulogama ona igrala »u skladu sa njenim mladim godinama«, kao što kaže Sabalich. Svi njeni kasniji biografi navode, da je po prvi put nastupila u jednoj preradbi »Jadnika« od Victora Hugoa, i to baš u Zadru. Biograf Dusin E. A. Reinhardt piše o tome ovo:

»Eleonora Duse nema još četiri godine, kada nalazimo njezino ime prvi put na jednom kazališnom programu. To se dešava kada družina upravljana od strica i kuma Enrica Duse, a skupa sa glumcem Lagunaz, prikazuje u Zadru dramsku preradbu J a d n i k a od Victora Hugoa, u kojoj je Eleonora mala 'Cosette'. U sceni s okrutnom maćehom 'Thenadier' prisiljavaju je da plače, a mala pita onda s jezom, kako može onaj svijet iz gledališta imati veselje u gledanju kako jedna djevojčica plače«.[5])

Prijateljica Eleonore Duse, koja je također napisala njenu biografiju, Olga Resnevic-Signorelli o njenu prvom nastupu piše savim drukčije:

»Njen 'debut' uslijedio je u Chioggiji, kad su joj bile četiri godine, i to u ulozi Cosette u 'Jadnicima' Victora Hugoa. Općinstvo nije joj zadavalo straha; sjedilo je dolje u mračnoj dvorani; s onu stranu niza turobnih petrolejskih svjetiljaka.

Otac ju je držao na rukama i govorio joj riječi, koje je imala ponoviti. Zatim su je u toku drame neki grubi mladići

istrgli iz očevih ruku i zlostavljali je, da bi je naveli na plač, udarali su je jako po nogama. I za jedan trenutak boji se Cosette, lišce se razvlači, a suze koje naviru, guše joj riječi u grlu. Jedna skunda tišine...

'Ne plači, ne boj se... ti znaš da je to samo igra', tješi je majka.

Zatim joj poklanjaju slatkiše i cvijeće, hvale je i miluju. Ali osljećaj straha još joj steže grlo, i dijete ne može shvatiti, zašto se u šali čini zlo, i zašto odrasli smatraju zabavnom bol male djevojčice.

Kad je Eleonori bilo šest godina, njeno je ime već stajalo u Zadru na kazališnom programu«.[6]).

Medutim, na kraju knjige, gdje se nalaze »Uloge Eleonore Duse«, Olga Resnevic-Signorelli spominje kao prvu »sa četiri godine u Zadru, dječju ulogu Cosette u dramatizaciji romana 'Les Misérables' od Victora Hugo«.[7])

U jednoj od posljednjih biografija Eleonore Duse od Narda Leonelli u djelu *»Attori tragici attori comici«* o njenom prvom nastupu piše:

»I bijaše baš u Dalmaciji da je mala Nora debutirala: bila je godina 1862. i družina Duse prikazivala je u kazalištu u Zadru dramatsku preradbu 'Jadnika', u kojoj je morala plakati jedna djevojčica Cosette. 'Cosette' je bila Eleonora Duse. O ovom početku spominje se jedna anegdota, koja označuje refleksivni karakter Eleonore: prisiljena da plače, u prizoru s okrutnom maćehom, ona zapita kasnije, začudena, kako je moguće, da se gledalište može zabavljati gledajući, kako trpi jedna djevojčica. Ono malo istinskih suza — isplakanih 'za šalu', kako joj rekoše onda, da je umire — ne bijahu nego preludijum; ubrzo joj je život izvukao toliko plača, da joj oči postadoše nepresušnima«.[8])

Ipak iz svega ovoga može se zaključiti, da je Eleonora Duse po prvi put nastupila 1863. godine u Zadru, premda

se njeni biografi ne slažu u godinama. Iako nam je poznata uloga, u kojoj je prvi put nastupila, t.j. kao »Cosette« u »Jadnicima« od Hugoa, ipak nismo mogli ustanoviti prema popisu, koji je iznio Giuseppe Sabalich, datum izvođenja toga komada, kao i to, čija je bila to priredba. Pretpostavljamo i to, da Sabalich nije u svom djelu naveo sve komade, koje je davala družina Duse-Lagunaz, a medu ovima i preradbu »Jadnika« od Hugoa, jer u samom djelu ima dosta praznina i propusta.

Iz Zadra je mala Eleonora Duse krenula na daljnje lutanje, koje je praćeno patnjama i poniženjima. Majka joj teško oboljela. U mjestima, gdje se družina duže zadržavala, polazi u školu, ali se njene školske drugarice klone nje, nazivajući je posprdno »komedijaška kćer«. S godinama Eleonora dobiva i važnije uloge, kao što je 1872. godine igrala glavnu ulogu u komadu »Nahoče sv. Marije« (Trovatella di Santa Maria) od Giacomettija, koju je već bila interpretirala u Saluzzu. Za vrijeme prikazivanja drame, u drugom činu, stigne joj porazna vijest, da joj je majka umrla. Otac i kći, ostavši sada sami, nastavljaju lutanje. Godine 1873. pobira Eleonora Duse prve zaslužne lovorike u Areni Verone u ulozi »Julije« u Shakespearovoj tragediji. Eleonora sada mijenja družine. Naprije je kod družine Benincasa, da poslije kratkog vremena prijeđe u družinu Luigija Pezzana, odakle 1875. godine prijeđe kod Icilia Brunetti, gdje ostaje do 1876. godine. Iduće pak godine prelazi kao »druga glumica« u *»Dramatičku družinu (La Drammatica Compagnia) Ettora Dondini, Piamonta i Drago, upravljanu od Ettora Dondini«.*

Eleonora Duse s družinom Dondini-Piamonti-Drago, poslije gostovanja u Splitu, dolazi po drugi put u Zadar, gdje je družina gostovala u vremenu od 10. do 29. maja 1877. godine u »Novom kazalištu« (Teatro Nuovo di Zara). Giu-

seppe Sabalich ne spominje gostovanje družine Dondini-Piamonti-Drago, premda je spomenuo gostovanje potkraj aprila i u početku maja iste godine »Romanske družine« (La Compagnia Romana) pod vodstvom maestra Becherini.[9])

Repertoar Družine Dondini-Piamonti-Drago za vrijeme gostovanja u Zadru bio je ovaj:

10. maja P. Ferrari: Samoubojstvo,
11. „ C. Marenco: Mišolovka od zlata,
12. „ A. Henniquin: Ružičasti domino,
13. „ W. Shakespeare: Otelo,
14. „ E. Legouvé: Adriana Lecouvreur,
15. „ A. Dumac otac: Kean,
16. „ J. Bayard: Ercole III. vojvoda od Ferrare,
? : Jedan maskirani ples,
17. „ C. Goldoni: Pamela neudata,
18. „ W. Shakespeare: Hamlet,
19. „ P. Ferrari: Glumica sobarica,
C. Rusconi: Jedan poslovni čovjek,
20. „ C. Marenco: Pia de' Tolomei,
? : Ne upuštajte se u intimnosti sa služavkama,
21. „ G. Giordano: Strogost i slabost,
? : Početnik,
22. „ A. Henniquin: Ružičasti domino,
23. „ A. Duval: Zaljubljeni Shakespeare,
E. Scribe: Kanonikovica,
24. „ G. Giacosa: Muž ljubavnik svoje žene,
L. Thiboust - E. Labiche: Jonatan sluga dvaju gospodara,
26. „ W. Shakespeare: Hamlet,
? „ ? : Ljubavnik i kralj,
? „ A. Dumas otac: Muž udovice,

28. „ *V. Hugo: Lucrezia Borgia,*
? : *Jedan sobar na šetnji.*

Ovaj repertoar rekonstruirali smo prema zadarskim novinama ondašnjega vremena »Il Dalmata« i »Il Costituzionale«; zatim prema nekim kazališnim programima i rukopisnoj knjizi pod naslovom *»Elenco degli spettacoli datisi al Teatro Nuovo di Zara 1865—1907«* u Naučnoj biblioteci u Zadru.

Cjelokupni inkas, prema spomenutoj rukopisnoj knjizi u Naučnoj biblioteci u Zadru, za vrijeme gostovanja družine Dondini-Piamonti-Drago bio je 2.212 fjorina, što je predstavljalo znatnu svotu za ono doba. O uspjehu pojedinih predstava bilo je mnogo više govora u zadarskim listovima, nego kad je 1863. godine gostovala Družina Duse-Lagunaz. Bilo je govora ne samo o izvođenju pojedinih komada, već i o samim izvođenim djelima, da bi se publika što bolje upoznala s njima. Tom prilikom novine su donijele ove prikaze: *»Il marito amante della moglie«* od Natala Piasevola;[10]) zatim dva različita članka pod istim naslovom *»Rivista drammatica«* od Giuseppe Sabalicha potpisana sa »Ecco delle Scene«;[11]) dva prikaza Shakespeara, jedan pod naslovom *»Qualcosa su Shakespeare e sul suo Otello«*,[12]) a drugi *»L'Amleto«* od Antonia Simonellija potpisani s inicijalima A. S.[13]) te prikaz *»Il marito amante della moglie. Commedia in tre atti in versi di Giuseppe Giacosa«* od Lorenza Benevenija, a potpisan sa »Italo«.[14])

U podlisku lista »Il Costituzionale« u br. 12 od 20. maja Giuseppe Sabalich, u pomenutom članku *»Rivista drammatica«*, prikazujući zadarskim čitaocima družinu Dondini-Piamonti-Drago, ističe, da njeni članovi »g. Drago, gđa Piamonti, g. Dondini, kao i gđica Duse, i g.g. Ponthenier, Moreno i Pagani mogu se hvastati sa individualnostima takvog obima, da mogu biti nazvani čašću talijanskog kazališta«.

Prikazujući dalje u istom članku prve predstave *»Mišolovka od zlata«* i *»Ružičasti domino«* u kojima je u jednoj od ovih igrala i Eleonora Duse, završava riječima:

»Istakli su se Dondini, Drago i Piamonti, kojoj pristaje čini nam se izvanredno takova vrsta radova: gđica Duse i Moreno upotpunili su sliku sa mnogo živahnosti i dostojanstva; a publika, nakon što je uplela u komediju vrlo sugestivne izljeve razdraganosti — premda u malom broju — obasula je aplauzima«.

Znatnija uloga Eleonore Duse bila je u Shakespearovu *»Otelu«*, gdje je igrala *»Emiliju«*, ženu Jagovu. O čitavoj tragediji Shakespeara i o njenu uspjehu, kao i o Oleonori Duse, Sabalich u nastavku navedenoga članka daje nam izvještaj u ovom kratkom pasusu:

»'Otelo' — jedno između glavnih djela Shakespearea — sakupilo je u kazalištu u nedjelju (13. maja — D. B.) brojnu masu publike. Ja, nakon onog što kaže o predmetu moj prijatelj saradnik, neću da dodajem nego to, da je publika, koja je došla u kazalište da prosudi Draga u njegovom pravom elementu, izašla puna oduševljenja uzdignutoga do stepena, koji je nadmašio svako predočeno očekivanje. Nakon što ga je pozvala na binu jedno dvanaestak puta, govoreći samo o onima sa spuštenom zavjesom, pridržao je da ga opet aplaudiraju u slijedećim tragedijama — radovima njegove naročite kreacije i osobite ljubavi. Gđa Piamonti i gđica Duse vrlo dobre; Pagani dobar«.

Nešto više rekao je Sabalich o Eleonori Duse, koja je u drami *»Kean«* od Aleksandra Dumasa oca igrala *»miss Annu«*. O tome piše:

»Jedna mlada glumica, kojoj se otvaraju novi horizonti prikazala nam se te večeri simpatična Duse. Ona je učinila od ljupke uloge 'miss Anne' nježnu kreaciju — bogatstvo interpretacije, prikazujući nam sramežljivu i zaljubljenu

djevojku pod jednim istinskim, poetičnim i strastvenim utiskom«.

Međutim, da se vratimo na Shakespearovu dramu »Otelo« i pogledamo sud o Eleonori Duse kao *Emiliji* ženi Jagovoj, koji je iznio Antonio Simonelli u istom listu »Il Costituzionale« u br. 13 od 27. maja, »prijatelj saradnik« Sabalicha, kako ga ovaj naziva. Simonelli je u detalje analizirao pojedine uloge, kao i izvedbu pojedinih glumaca. O ulozi Eleonore Duse, nakon što je govorio o Desdemoni, koju je igrala I. Piamonti, piše:

»Jedan drugi karakter, koji se diskretno ističe u četvrtom činu, jeste Emilija žena Jagova, i skoro društvena dama Desdemone. Emilija je jedna smjesa, i bilo bi teško htjeti joj nametnuti drugi epitet. U njoj se susreću ljubav, poštenje, i pokvarenost u isto vrijeme, to jest razlikujemo: ako predašnje njene okolnosti, koje u ostalom nemaju nikakve veze sa tragedijom, premda izgledaju da su varnica, koja je uzrokovala požar, koje je mržnja Jagova prema Otelu, ako dakle ove predašnje okolnosti namjeravaju da nam je pokažu malo čestitom, čak možda i bludnicom, — djelo od nje negirano — ipak nije pokvarenih osjećaja, i o tome nam daje dokaza. Takvi su bili njen napadaj na muževe, da se vidi sumnja o poštenju Desdemone, njeno odbijanje i njena pogođenost, kada Otelo, koji misli da je ona sukrivka njegove izdaje, htjeo bi joj naplatiti sa jednom kesom zlata, i napokon njeno očitovanje u pogledu gubljenja jedne maramice darovane Desdemoni od crnca, čine kulminacionu točku optužbe Jagove. Gospođica Duse pokazala se inteligentnom glumicom u interpretaciji svih ovih točaka, i ponovo potvrdila na taj način dobro mišljenje što smo o njoj bili stvorili«.

Eleonora Duse, koliko smo mogli doći do podataka, osim već spomenutih komada, igrala je još u ovima: kao *»Jelena«* u komediji J. Bayarda »Ercole III. vojvoda od Ferrare«;

»Vojvotkinja« u francuskoj komediji »Jedan maskirani ples«; *»Jedna glumica«* u »Hamletu« od Shakespeara; *»Grofica Gianetta«* u komediji P. Ferrara »Glumica sobarica«; *»Jedna seljakinja«* u tragediji C. Marenca *»Pia de' Tolomei«; »Matilda«* u komediji »Strogost i slabost« od G. Giordana i nepoznatu nam ulogu u francuskoj lakrdiji »Jedan sobar na šetnji«.

U drugom svom članku u listu »Il Costituzionale« u br. 13 od 27. maja, pod istim naslovom *»Rivista drammatica«*, Giuseppe Sabalich pišući o komediji Giordana »Strogost i slabost« kaže, između ostaloga, ovo:

»Ona je učinila (t.j. komedija — D.B.) da se naša publika rastopi od smijeha, naročito zahvaljujući vrijednom Dondinu, koliko i g. Dragu, uvijek bezprijekornom, koji u zajednici s vrijednom i simpatičnom gđicom Duse i g.g. Ponthenier, Pagani i Bianco, uspio je da učini vrlo ugodnom«.

Iz svega dosadašnjeg izlaganja može se jasno vidjeti, da je glavna ličnost družine, o kojoj se najviše tada govorilo i pisalo u Zadru, bio Adolfo Drago. Uglavnom su se isticali njegovi uspjesi. Sekundarni glumci i glumice, kao što je bila u to doba i Eleonora Duse, tek su ponekada dobivali priznanje za svoju glumu. Dvadeset godina kasnije t.j. 1897.) u članku »Eleonora Duse pred 20 godina«, koji je bio štampan u zagrebačkom časopisu »Vienac«, Dinko Politeo iznosi svoje uspomene prigodom gostovanja družine Dondini-Piamonti-Drago 1877. godine u Zadru, te kaže:

»Eleonora Duse bila je 'amorosa' u društvu Adolfa Draga. O njoj su već onda pripovijedali, da je nervozna, hirovita, ekscentrična. Sjećam se dobro, da mi je tako o njoj govorio sam Drago. S njom je putovao njezin otac, te je i samim svojim kolegama bila prilično nepristupačna. Tko ju je pomnjivo pratio na pozornici, mogao je lako opaziti kao

neko nezadovoljstvo, kao neku tugu na njezinu licu. Ali ta tuga imala je nešto privlačivo u sebi. Bila je kao neka estetička bol. Danas bih rekao, da je Duse osjećala već onda u sebi iskru i da se u onim sporednim ulogama nije nalazila na svom mjestu. Fizične njene crte nisu bile takove, da bismo ju mogli nazvati krasnom u materijalnom smislu ove riječi; ali je ipak krasna bila te ako nije ugađala oku, govorila je duši svojim velikim crnim okom i izrazom svoga dugoga i tužnoga lica. Vitka i mršava, crne kose, ramena ponešto visokih, naglaska kao obavita nekom melankolijom, kad je predstavljala, bila je obično bez mimike, a govorila je gotovo monotono bez deklamacije i bez znatnih promjena glasa. Svu svoju forcu stavljala je u modulaciju riječi, u naglasak, u obličje, i već onda je uspijevala. Vidjela se u njoj kao klica onoga verizma, s kojega je kasnije morala da postane velika. U čednim svojim ulogama nije se sa ličnostima istovjetovala, nego je svakoj ličnosti davala nešto od same sebe; to je i kasnije ostalo oznaka njezine umjetnosti, po tom se onda ona pače bitno razlikovala od Sare Bernhardt«.[15])

O glumi Eleonore Duse nastavlja Dinko Politeo, iznoseći svoje utiske s predstave *»Kean«* ovim riječima:

»Jedna njezina uloga tako mi je ostala u pameti, da je nisam nikada zaboravio, a to je uloga Ane Damby u 'Keanu'. Koliko sam Ana Damby kasnije vidio, nijedna me nije zadovoljila, jer sam uvijek Dusu imao pred očima; pa ja ju i sada vidim, kad Keanu izlaže svoju namjeru, da se posveti kazalištu, pa kad mu pripovijeda dojmove, što no je u sebi osjetila, pribivajući prvim predstavama Romea, Otella i Hamleta. Kad ju Kean pita, tko je predstavljao Romea, pa poslije tko je predstavljao Otella itd., poznato je, da mu ona ne odgovara, već nastavlja svoje kazivanje. Nu prije nego li bi nastavila, imala je Duse svaki put poslije Keanova pi-

tanja jednu kratku stanku. Ta stanka bila je sve; bila je rječitija od svakoga odgovora; bila je sebi kao čitava jedna lirska pjesma. Onakovu stanku Kean je morao da shvati. U ulozi Ane Damby oko Duse nije više bilo ubajano, nego živo i vatreno; njezina riječ nije više bila nehajna, nego puna duše i života. Tako je — meni je kao da ju još vidim — ispovijedajući Keanu svoje dojmove, stajala nepomična kao kakva grčka statua. Čini mi se kao da su nabori njezine odjeće naličili na nabor pepla; ali koliko toploga daha u onom naglasku! Koliko povjesti u onom obličju i u onom oku! Prizor u ostalom, koji me se je najviše dojmio, to je onaj (ne varam li se u drugom činu) kad se prvi put susrela sa Keanom u njegovoj kući, da mu kaže svoje namjere, da od njega traži pomoći i savjeta, kako bi se kazalištu posvetila. Ispod crna vela, njezine vlasi bile su kao neka aureola; njezino oko kao da joj je rasvjetljivalo lice najčarnijom duševnom ljepotom. 'Amorosa' sporednih uloga, obično zanemarivana i neopažena, bila je u onom času velika umjetnica. Odakle to? U onaj je čas Duse po svoj prilici govorila iz dna svoje duše; riječi Anine bile su riječi njezina srca, bile su odsjev njezinih snova. Duse je bez sumnje onaj čas sanjala o svojoj budućoj veličini i o svojim budućim lovor-vijencima. Njezina osnova, njezin san, što ga je ispovijedila Keanu riječima svoje uloge, sve se to obistini«.[16])

Iz Zadra nastavila je Eleonora Duse lutanje po različitim kazalištima, da na kraju ipak dođe do potpunoga priznanja, završivši stazu svojih uspjeha smrću poslije velike turneje po Sjedinjenim Američkim Državama u Pittsburgu 21. aprila 1924. godine. Zadar, iako u ono doba malen provincijski grad, imao je čast da bude dva puta počašćen nastupima Eleonore Duse. Prvi njen nastup na kazališnim daskama kao petogodišnje djevojčice 1863. godine ostao je samo u maglovitom sjećanju, dok je njen drugi nastup kao devet-

naestogodišnje djevojke 1877. godine bio već jače obilježen i odano joj priznanje kudikamo značajnije nego u drugim gradovima, gdje su je, kao što kaže njen biograf Nardo Leonelli, smatrali kao posve »ukočenu i oholu«.[17])

POHARA VISOVAČKOG SAMOSTANA STVARNI DOGAĐAJ U MATAVULJEVU ROMANU „BAKONJA FRA-BRNE“

U romanu *»Bakonja fra-Brne«* jedna od značajnih epizoda je bez sumnje pohara samostana na Visovcu. Tu je Matavulj dao savršeni opis previjanog Bukovčanca Bukara, koji je došao tobože da služi u samostanu, a onda, poslije nego što je dobro razvidio samostanske prilike, porobio samostan. Dok su, po romanu, fratri pomišljali na svakoga drugog, da bi mogao porobiti samostan, jedino su Bukara smetnuli s uma. Tek kada je došao arambaša s pandurima, stvar se potpuno razjasnila. To je okriće prenerazilo sve, kada su doznali, tko je stvarno porobio samostan. U prvoj redakciji »Bakonje fra-Brne«, koja je štampana 1888. godine u časopisu *»Stražilovo«* pod naslovom *»Kako je Pjevalica izliječio fra-Brnu«*, kada je arambaši opisan Bukar, ovaj je odmah po opisu otkrio, da je to bio Todorina Dragčević iz Golubića. To mjesto u prvoj redakciji, koje je kasnije Matavulj ponešto izmijenio, glasi:

»— Todorina! na moju dušu. Todorina!.. Niko drugi do Todorina glavom! viče arambaša, pljeskajući dlanom o stegno.

— On!.. On!.. On!.. viču panduri.

— Kakav Todorina?.. Koji Todorina?.. Šta je taj Todorina?...

— Todorina Dragčević iz Golubića!.. Najveći ajinin, što ga je ikad zemlja dala!.. Desna ruka Radekina... O, oca mu očeva, čudna srca!.. On se pripodobiti, da je smeten, i doći da služi!...

— Ajmote momci, ajmote živo, jer nemamo već rašta gubiti vrijeme! reče glavar.

— Jevo ima još ovo! reći će Bakonja, izvadivši arbiju iz kružata... Ovo sam naša' u greblju...

— Arbija Bukarova! povikaše sluge u glas.

— Da, naša' sam je, ka' što reko', u greblju, kuda su izlazili, i odma' sam je pozna' ali nisam tija govoriti do zgode.

Doniješe i onu išaranu lulu.

— Ovo je ajačka lula! rekoše namah panduri... Zbogom ostavajte, zbogom!...

Pođoše.

. . . . . .

Neka zamisli, ko može, kako je to otkriće prenerazilo svaku duhatu dušu u kući sv. Frane i u svijeh sedam njegovijeh župa.

— Bukar pripredeni ajinin... Bukar desna ruka Radekina!! Bukar, koji nas je za nos vuka' misec dana!!!

— E, e, to je samo rišćanin kadar učiniti! reče jednom Bakonja... Ja, kad se dobro promislim, ja bi' skinuja kapu pred Bukarom!... Jašto, jašto! Srce je to, pamet je to, lukavstvo je to, oca mu očina!...«[1])

Kao što vidimo, Bukar je Bukovčanac. I ne samo to, Bukar je stvarno postojao u doba Matavuljeva đakovanja u manastiru Krupi, odakle je unio više lica u roman »Bakonja fra-Brne«, kao što i sam na jednom mjestu »Bilježaka jednog pisca« piše: »Najglavnije je to, što je mnogo lica u

fra-Brni — Srdarina, Bukar, Stipan Kotaranin, Pjevalica — porijeklom iz manastira Krupe i njegove okoline.«[2]) Ako je već Bukar istinsko lice, kao i mnoga druga, onda se bez sumnje morala jedna od glavnih epizoda u romanu, naime pohara samostana na Visovcu, također realno odigrati. Matavulj je gradu za svoje pripovijetke i romane većinom uzimao na osnovu zapaženih pojava u neposrednoj okolini, u kojoj se kretao. Dok su pojedini književni historici kao na pr. Marko Car, Milan Savić i Vido Latković, ukazali na stvarno postojanje izvjesnih lica i realnost zbivanja u nekim njegovim pripovijetkama, dotle je u tom pogledu njegovo najznačajnije djelo »Bakonja bra-Brne« ostao potpuno neistraženo polje. To nije nimalo čudno, ako uzmemo u obzir činjenicu, da je Matavulj pokušao, kao što sam kaže u jednom pismu Jovanu Grčiću, da obuhvati «cio život dalmatinski, sve staleže i narod obiju vjera«,[3]) a za razumijevanje romana, potrebno je dobro poznavanje prilika i događaja druge polovine prošloga vijeka u Dalmaciji. Istražujući prilike ondašnjeg doba, otkrili smo, da je pohara samostana na Visovcu, izvršena godinu dana prije objavljivanja prve redakcije «Bakonje fra-Brne« u novosadskom »Stražilovu«, pružila Matavulju materijal za njenu obradu u romanu.

Stvarna pohara visovačkog samostana desila se u oktobru 1887. godine i animirala je ne samo, kao što kaže Matavulj, »svaku duhatu dušu u kući sv. Frane«, već je bila predmetom interesiranja čitave javnosti, čemu je dalmatinska štampa posvetila također izuzetnu pažnju. Zadarski »Narodni list« u dopisu od 4. oktobra 1887. iz Skradina javlja o tome: »Nazad dva dana pokradjen je manastir Visovac na Krci, i odnešeno bi 11.800 fiorina u zlatu i u bankama osim ostalih dokumenata. — Sud istražuje, da ude u trag lopovima«.[4]) Tek u maju iduće godine uspjeli su »oružnici« iz Drniša, kako piše »Narodni list«, da »u noći od 7 na 8 teku-

čega (mjeseca maja — D. B.) uhite napokon i predadu u ruke suda zločince, koji su u noći od 28—29 rujna 1887 bili pokrali manastir u Visovcu«.[5])

Detaljniji opis visovačke pohare donio je »Narodni list« prema izvještaju svoga dopisnika iz Drniša od 28. maja 1888. godine, pošto su kradljivci bili pohvatani. Kako je od interesa taj dopis, donosimo ga u cjelini:

»Lanjske godine koncem rujna lupeži pokradoše samostan Visovac na Krci pograbivši sve što su tamošnji redovnici od više godina prišteđivali da doskoče nuždnim potrebam samostana. Uprav lani redovnici onog samostana s obližnjim župnicim pripadajućim istom samostanu ušli bili u dogovore, da bi iz zašteđevina i uz pripomoć drugih redovnika razvalili staru zgradu od juga, koja prieti ruševinom, te podigli novu manju ali ukusniju. Kao da su znali lupeži za nakanu redovnika, ometoše jim posao. Netom se je saznalo za krađu odmah starešina samostana dojavio stvar c. k. žandarmeriji i sudu u Drnišu, koji su se svojski postarali i zauzeli eda bi iznašli zlikovce, i zbilja nekoliko ih staviše i u tamnicu, koji kašnje biahu pušteni na slobodu, jer nebilo proti njima tvrdih dokaza. Od kad je počinjena krađa do danas c. k. oružništvo neumornim radom nastoji bilo noćju bilo dnevom da postigne svoj cilj uz umno i veoma vješto vođenje istrage c. k. prislušnika Vidaka. I zbilja nakon sedam mjeseci pođe jim za rukom ući u trag lupežim, kod kojih se našlo nepobitnih dokaza, dapače istih novaca pokrađenih. I tako cienimo da će se do malo svemu ući u trag«.[6])

Sama krađa u visovačkom samostanu nije bila neki naročit događaj u Dalmaciji toga doba. Otmice, silovanja, ubijstva, krađe i t. d., ispunjavaju čitave stranice tadašnjih novina. Tako se »Narodni list« od 29. maja 1889. u dopisu iz »Kotara Zadarskih« žali da »zločinci vavjek u ovim kotarim niču, a šta bi bilo da nije kolonaša (žandara — D. B).[7])

Iz istog lista te godine doznajemo, da su kradljivci 7. jula provalili u župničku kuću u Perušiću za vrijeme izbivanja župnika fra Ante Mlinara, koji se »nalazio u Lepurim da obavlja službu božju«, te su ukrali »svotu od 2.300 fiorina, od kojih 1.400 fiorina pripadahu župniku Mlinaru, a 900 fiorina crkvi«.[8]) Iduće 1890. godine, kako javlja isti »Narodni list«, u noći između 13. i 14. decembra »nepoznati zlikovci provališe vrata crkve sv. Jurja u Starigradu te odnesoše iz iste, škrabicu milostinja, kano i na istoj nalazeći se srebreni križ«.[9]) Ove krađe desile su se u vremenu od pohare na Visovcu do suđenja krivcima u toj pohari pred porotničkim sudom u Zadru. Učesnici u visovačkoj pohari izvedeni su pred sud u februaru 1891. godine, a u početku decembra prošle godine izabran je na franjevačkom zboru u Splitu za visovačkog gvardijana onaj isti fra Ante Mlinar, kojega su također kradljivci poharali u Perušiću te 1890. godine.

Rasprava pred porotničkim sudom u Zadru proti visovačkim kradljivcima, da ih tako nazovemo, započela je 3., a završila je 15. februara 1891. godine. Porotničkom sudu predsjedao je savjetnik Ivelja, državno odvjetništvo zastupao je pristav Roli, građansku stranu Dr. Zilioto, a optužene su branili Dr. Baljak, Nikolić, Bakotić i Giljanović. Pred otpuženičku klupu za sudjelovanje u pohari visovačkog samostana bili su izvedeni: Ante Šimić, Stjepan Malenica, Jozo Šimić i Ivan Samodol iz Brištana; Ante Sunko i Nikola Vranjković iz Siritovca; Brne Štrkalj iz Pokrovnika; Marko Skelin iz Drinovaca i Roko Bakotić iz Drniša; dok su za prekršaj paragrafa 477 kaznenog zakona bili optuženi: Jakov Skelin iz Drinovaca, Marko Čakić, Paško Samodol i Filip Kišić iz Brištana i Ante Vukasović iz Drniša. Dakle, ukupno četrnaest osoba. Presuda zadarskog porotničkog suda pala je 15. februara 1891. godine. »Narodni list« o tome piše:

»U prošlu nedjelju, dne 15 tekućega, proglašena je osuda u poznatom orobljenju Visovačkog samostana. Riešeni su od obtužbe: Brne Štrkalj, iz Pokrovnika i Jakov Skelin iz Miljevaca, a osuđeni su: Marko Skelin Jakovljev, na 8 godina težke tamnice su dva posta u mračnoj sobi svake godine, Ivan Samodol na 8 i po su dva posta, Stipe Malenica, svi ovi iz Miljevaca, na 8 godina težke tamnice su dva godišnja posta i danom mračnog zatvora; Josip Šimić iz Miljevaca na 9 godina tamnice; Nikola Vranjković, i Ante Sunko iz Miljevaca na 7 i po godina tamnice; Ante Šimić iz Miljevaca na 7 godina; Roko Bakotić iz Primoštena nastanjen u Drnišu, na 150 fiorina globe, na povratak nađenog novca fiorina 572 i na parničke troškove od fiorina 458; Vukasović Ante iz Drniša na globu od fiorina 200 i na gubitak nađenih novaca; Marko Čakić iz Kričaka na 7 mjeseci tamnice za krivo svjedočanstvo; Filip Kišić i Paško Samodol iz Miljevaca na 4 mjeseca tamnice, također za krivo svjedočanstvo. Proti osudi uložio je priziv sam Vukasović. Porotnici su mal da ne jednoglasno riešili postavljena njim pitanja; samo glede pitanja o Bakotiću jeli sukrivac krađe ili ne, 7 porotnika glasovalo za jest, a 5 za ne. Usljed toga postavljeno je eventuano pitanje po paragrafu 477, a tomu se svi porotnički glasovi složiše, osim jednoga«.[10])

Ostala dalmatinska štampa posvetila je kudikamo manje pažnje pohari visovačkog samostana nego »Narodni list«. Jedino je povodom presude zadarski »Srpski glas« donio nešto više o tome. Komentirajući taj događaj »Srpski glas«, između ostaloga, piše:

»Rasprava je trajala trinajst dana, pa i ako nije bila zanimljiva za radoznali svijet, jere se na žalost ovake tužbe za krade svaki dan pretresaju, ipak je važnija od običnijih i s toga još bolje iznosi na vidik stanje javne sigurnosti u njekijem našijem krajevima. Krađa je izvršena po noći i novci su odnešeni sa drugoga tavana ovoga manastira, osamljena, na jednom uskom ostrovu na rijeci Krci. Porotnici htjeli su ići na lice mjesta, da razgledaju položaj, i u tom smislu istakli su svoj predlog, ali ga sudbeni dvor nije prihvatio«.[11])

Jedino, što nam je poznato o visovačkoj kradi 1887. godine, koja je dala povoda Matavulju da je obradi u romanu »Bakonja fra-Brne«, jesu novinske bilješke i izvještaji. Cjelokupni procesni materijal uništen je, zapravo pokupljen s ostalim starim sudskim spisima 1945. godine iz bombardirane zgrade zadarskog »Tribunala« i otpremljen za stari papir uprkos protestu, koji sam tada uložio kao upravitelj Narodne biblioteke (»Paravia«) u Zadru. Nešto više svijetla na visovačku poharu baca pričanje jednog suvremenika. Taj suvremenik, fra Dominik Labor, piše u svom pismu 27. jula 1950. fra Stanku Petrovu, čijoj dobroti zahvaljujemo na prijepisu toga pisma:

»Provala i krađa u Visovcu, koliko se sjećam, počinjena je zimi 1887. To ćete lako naći i na Visovcu.

O pojedinostima navedene krađe mogu Vam ispripovijediti što sam čuo od jednog krivca, koji je u toj krađi sudjelovao i tamnovanje preživio.

Lupeži su svi bili s Miljevaca osim jednoga (Brne Šuško) iz Pokrovnika. Vođa čete zvao se Markić Skelin. Krivci su bili osuđeni na sudu u Zadru i osuđeni na tamnovanje u Istriji. Koliko je koji bio osuđen, ne znam.

Kad sam bio u Visovcu g. 1899, izašao je iz zatvora jedan lupež, koji je jedini od svojih drugova ostao na životu. Bio je s Miljevaca, a zvali su ga »Taneta«. Taneta je u svoje vrijeme bio čuvar konja i goveda u Visocu. Da li je bio čuvar i u vrijeme provale i krađe, ne znam.

Kad se je Taneta povratio iz Istrije, sjećam se, zovnuli su ga na Visovac i ispitivali o krađi. Bio sam i ja prisutan.

Taneta je pričao:

Lupeži su imali dogovor i vijećali su gdje će poći u krađu: ili u Vrpoljac, ili na Unešić ili u Visovac. Na koncu su se složili da podu u Visovac.

Četa lupeža — njih 7 na broju — krenula je s Roškoga slapa put Visovca ladom (Skelinovom) i iskrcala se najprije na Kuželju. Tu su se skrili u ševar i čekali dok fratrima zvoni na večeru. Znali su da je to vrijeme najzgodnije. Zatim su se u zgodno vrijeme prevezli na Visovac i na 2—3 mjesta postavili oružane straže.

Škrinja ili kasa, u kojoj su bili novci i zlatni predmeti nalazila se je u sobi na II katu u »Babuši« do sakristije. Lupeži su uzeli ljestve (skale), kojih je bilo dosta u Visovcu, a služile su za branje maslina i druge potrebe. Ljestve su prislonili uza zid, unišli kroz prozor u sobu, gdje je bila škrinja s novcem. Tad su škrinju iznijeli van kroz prozor i preko ljestava, ukrcali je na ladu i okrenuli put Roškoga slapa. To se sve zbilo, dok su fratri bili na večeri. Bilo je i ružno vrijeme, jer je bilo o Božiću.

Kad su lupeži, vozeći se ladom, došli izmedu »Greda« po prilici kod sv. Josipa, kako pripovijeda Taneta, htjeli su vidjeti što se sve nalazi u škrinji. Iskrcali su se, dakle s Miljevačke strane, prostrli kabanice, razvrnuli poklopac i novac i zlato istresli na kabanice. Dok su jedni otvarali škrinju, drugi su držali upaljene male svijeće (petrolejke). Kad li u jedan mah sve su se svijeće pogasile, i naravno, tko je bio okretniji, taj je više ugrabio, dok nijesu opet upalili svijeće.

Poslije su škrinju napunili kamenjem i bacili u dubanac. Zlato su prodavali trgovcima u Kistanjima i jednom u Drnišu«.

Kao što vidimo, po svemu izgleda, da je ulogu Bukara u »Bakonji fra-Brni« u stvarnosti odigrao Taneta. Iz te čete Skelinove, koja je poharala visovački samostan, Brne Šuško,

koji je na visovačkom procesu oslobođen, a inače 15 godina odležao u tamnici za druga nedjela, umro je 1916. godine, kao posljednji hajduk šibenske okolice.[12])

Preostaje da reknemo nekoliko riječi o tome, kako je ovaj stvarni događaj poslužio Matavulju kao poticaj, da na svoj način obradi čuvenu visovačku poharu, koja tek u izvjesnim pojedinostima vrlo malo odstupa od realnog događaja. Poznato je, da je Matavulj zimi 1887. morao napustiti Zaječar i da je preko Knjaževca, Niša i Beograda došao u Novi Sad. Tu je dobio od knjižara Arse Pajevića osamdeset forinti za prvu zbirku svojih pripovijedaka i pedeset od Matice Srpske za neke druge svoje literarne radove, pa se, proputovavši preko Budimpešte, Zagreba i Šibenika vratio natrag u Crnu Goru. U Šibeniku se Matavulj zadržao pet dana u početku druge polovine februara 1888. godine, kao što doznajemo iz jedne bilješke bečkog Informacionog biroa.[13]) Tu je u Šibeniku, izgleda, Matavulj saznao za visovačku poharu od svoga prijatelja Jove Pokrajca iz Razvada kod Promine, kojemu je, zbog blizine visovačkog samostana, taj događaj bio poznat. Na osnovu Pokrajčeva pričanja, i vlastitog sjećanja na Bukara iz Golubića kod manastira Krupe iz mladih dana, kada je i sam bio manastirski »pustođak«, Matavulj je književno oblikovao visovačku poharu, koja čini jedinstvenu realističku cjelinu u sklopu čitavog romana »Bakonja fra-Brne«.

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ I ANTE PETRAVIĆ

Književne veze Silvija Strahimira Kranjčevića s Dalmacijom datiraju vrlo rano. Poznato je, da je pjesnik već 1883. godine, pred polazak na studij teologije u Rim na Germanski kolegij, napisao rukovet autobiografskih pjesama »*Ja pregaram*«, u kojima ispovijeda, kako se odriče dragane i svega ostaloga, da bi kao svećenik poslužio za dobro svoje domovine. Te njegove prvence prepisao je njegov otac Špiro i poslao ih splitskom časopisu »Nada«, gdje su i štampane.[1] Međutim, Kranjčević oko polovine iduće godine, nezadovoljan svećeničkim pozivom, napušta studij teologije i odlazi preko Zadra u Zagreb, da uči perparandiju, odričući se objavljene zamisli da kao crnorizac služi narodu.

Osim ove rukoveti, Kranjčević je još četiri pjesme štampao u dalmatinskim časopisima. U Šimićevoj »Iskri«, koja je izlazila u Zadru, godine 1893. štampao je pjesmu »*Proljetna želja*«, ispjevanu u Livnu, gdje je tada bio učitelj.[2] U Tresićevu »Novom vieku« 1897. objavljuje pjesmu, posvećenu svojoj ženi pod naslovom »*Eli*«,[3] dok u istom časopisu, koji se iduće (1898.) godine štampa u Zagrebu, a ne više u Splitu, satiričku pjesmu »*Propali genij*«.[4] U »Lovoru« pak štampao je pjesmu »*Na golu sjedjah kamenu . . .*«.[5]

Za događaje u Dalmaciji vezane su i tri njegove pjesme štampane u zagrebačkom »Vijencu«, od kojih su dvije objavljene i u zadarskom »Narodnom listu». Prva je *»Hrvatskoj braći iz Dalmacije 25. kolovoza 1891«*, posvećena dolasku Dalmatinaca na jubilarnu gospodarsku izložbu u Zagrebu.[6]) Zadarski »Narodni list«, objavljujući tu pjesmu ispod naslova *»Hrvatskoj braći iz Dalmacije«*, donosi podnaslov *»Proslov kod večernje predstave u hrvatskom kazalištu u Zagrebu na 25 kolovoza 1891«*.[7]) Druga pjesma *»Na grudi prošlosti«* pod naslovom nosi posvetu: *»Prikazano proslavi starinarskoga društva u Kninu dne 24. kolovoza 1893«*.[8]) U trećoj pjesmi *»Hrvatskom narodu o otkrivanju spomenika velikomu Nikoli Tommaseu u rođenom mu Šibeniku«* ističe Kranjčević svoje rodoljublje, kao i u prethodne dvije, pjevajući tom prigodom:

»O, rode moj!
Ti slavenska si krvca i svak se rado ciepi,
Neistrošenim sokom da svoje žile kriepi;
I Roman tu i German u svoju slavu piše
Imena, što im mlieko na slavske grudi diše,
I mnogi genij ne bi ni zasinuo krasno,
Da slavsku majku nije sasno!«[9])

Prisnije veze Kranjčevića s književnicima i piscima iz Dalmacije počinju s njegovim radom u redakciji sarajevskog časopisa »Nada« od 1895. godine dalje, koji je kao urednik tada potpisivao Kosta Hörmann. Već prve godine pojavljuju se kao suradnici »Nade« mnogi Dalmatinci, a iz godine u godinu sve do 1903. nailazimo na sve nova i nova lica pored starijih suradnika. Među ovima jedno od uglednih mjesta kao suradnik »Nade« zauzima Ante Petravić (Starigrad na Hvaru, 29. VI. 1874. — Split, 15. IV. 1941.), koji se javlja pje-

smama i kritikama s područja talijanske i francuske književnosti počevši od 1897. godine do prestanka »Nade«.

Petravić je kao prve svoje sastavke za »Nadu« 1897. godine bio poslao pjesme. Estetskom ukusu Kranjčevića valjda se nisu svidjele, pa mu u »Nadi« u dopisima uredništva otpisuje: »Od triju poslanih nam pjesama ne možemo ni jedne priopćiti. Ona jedna o povratku mornara kratka je i neuspjela imitacija ideje, što je nahodimo u Tenisonovu 'Enoch Arden-u'«.[10]) Slično se Kranjčević izražava i za druge dvije pjesme Petravićeve: *»'Pustinja n'jema pukla u nedogled'* — sviđa nam se, sve da je ideja možda odviše asketska. Nu može da se primi ko crtanje duševne borbe u izvjesnom času.*'Jasika'* odlikuje se slikovitošću, tek u jednoj i u drugoj pjesmici morao bi se dotjerati metar. Na volju Vam. Za ono drugo — hvala!«.[11]) To »drugo« bili su referati: »Iz francuske knjige«[12]) i »Iz talijanske knjige«[13]) u kojima je Petravić dao ocjenu novoizašlih francuskih i talijanskih knjiga s područja beletristike.

Iduće 1898. kuša Petravić opet s pjesmama *»Prolaz mrtvaca«*, *»Slijepac«* i *»Uspomene«*, ali mu Kranjčević ponovo u dopisima uredništva, između ostaloga, piše: »Vi ste nam već počešće iskazali svoje povjerenje, nu žalibože ni ova pošiljka nije za štampu. Nijeste bez iskrice dara, tek nekako neda Vam se u pjesnički napredak«.[14]) Te iste godine javlja se Petravić počešće sa svojim referatima. Tako su štampani: *»'Poesie scelte' di Elizabetta Barrett-Browning«*,[15]) *»'Diporti e veglie' di Tullo Massarani«*,[16]) *»Pregled talijanske književnosti u I. tromjesecu 1898«*,[17]) *»Pabirci iz francuske knjige: Auguste Lacassade: Les Épares«*[18]) *i »Iz talijanske književnosti«*.[19]) Iz te godine datira i prvo pismo Kranjčevićevo upućeno Petraviću 22. X., u kome mu šalje na potpis namirnicu za honorar, ispričavajući se da mu se uvalila »bolest u kuću« te radi toga nije mogao prije, a osim toga mu javlja,

da je za naredni broj predao njegove »posljednje bilješke o talijanskoj i francuskoj knjizi«.[20])

U pismu od 20. I. 1899. godine Kranjčević javlja Petraviću, da mu se svidjela njegova zamisao, kako je prikazana Judina sudbina, i zahvaljuje mu, što je poslao to kolo soneta uz primjedbu, da bi bilo potrebno da »metar izgladi«. U pismu mu dalje saopćuje, da je složena za štampu parala *»Leopardi i Gilbert«*, koja je izašla kasnije u časopisu,[21]) a da članci iz talijanske i francuske knjige izlaze malo pomalo.[22]) Petravić je valjda ispunio želju Kranjčevićevu i dotjerao *«Judu«*, te ga poslao uredništvu »Nade« za štampanje, ali u listu nije mogao tada naći mjesta zbog izuzetnog slučaja, o kojemu govori Kranjčević u pismu od 14. III. te godine.[23]) Zamisao, kako je Petravić prikazao izdajstvo Judino prema Kristu, vrlo je interesantna. U svojih 13 soneta opjevao je izdajstvo Judino nastalo zbog pohote prema grešnici Mandi, nadajući se uživati njeno tijelo za dobivenih 30 srebrenjaka, ali ga ova, pošto se bila pokajala, odbi s preziranjem. *»Judu«* je Petravić štampao iste godine u Tresićevu »Novom vieku«.[24]) Što se tiče referata iz talijanske i francuske knjige, štampan je u »Nadi« te godine samo jedan, i to *»Pabirci iz talijanske književnosti«*,[25]) jer su te godine pratili u »Nadi« talijansku književnost Nikola Ostojić i Vinko Kisić, a francusku opet Ostojić i Stj. Ilijć. U dopisnici od 13. IX. ispričava se Kranjčević zbog sitnih vijesti, jer je rubrika pretrpana, javljajući da je pjesma *»U smrtnom trzanju«* ušla u br. 18, a da ni *»Morska fantazija«* ne će dugo čekati.[26])

U šestom godištu »Nade« 1900. štampana je svega jedna oveća Petravićeva studija, i to *»Giovanni Maradi«*.[27]) Ta je studija stigla uredništvu već 25. II., te je Kranjčević istoga dana odgovorio Petraviću pismom, u kojemu se opravdava, da ta studija zbog preobilja materijala ne može odmah u

štampu, jer poučnih radnja ima »sva sila u pripremi«, te mu stavlja na volju, da ostavi studiju u redakciji ili da mu je povrati natrag. Za pjesmicu »Morska fantazija«, o kojoj je već bilo govora, obećava, da će ući »u 6. ili najdalje 7. broju«.[28]) Međutim, pjesma je dugo čekala, dok je bila štampana, i to tek 1903. godine, ali pod naslovom *»Noćna fantazija«*.[29]).

Petravić se te godine, t.j. 1900. bio dva puta obratio redakciji «Nade« s pitanjem o referatu njegove zbirke *»Pjesme«*, štampane te godine u Donjoj Tuzli od N. Pissenbergera i J. Schnürmachera. Kranjčević mu je na ovo odgovorio pismom od 28. VI. ispričavajući se, da su mu ruke »pune i prepune posla«. Dalje mu javlja, da je stigao Ostojićev prikaz njegove zbirke »Pjesama», ali kako ima mnogo referata, najprije je ušao u br. 13 prikaz Ostojićeve zbirke pjesama »Čuvstva i poleti« od Iva Cippica, a onda će u br. 14 Ostojićev prikaz. Za Ostojićev prikaz Petravićeve zbirke pjesama Kranjčević javlja ovome na kraju da je »intiman i topao, u suštini jezgrovit, pak se nadam da ćete biti zadovoljni kako sudi«.[30]) Pri kraju godine javio se Kranjčević Petraviću i jednom dopisnicom, koja nosi žig sarajevske pošte od 10. XII., u kojoj mu se zahvaljuje, što je mislio na neku njegovu »željicu«.[31])

Godine 1901. štampao je Petravić u »Nadi« oveću studiju pod naslovom *»O plagijatu«*,[32]) o kojoj se govori u Kranjčevićevu pismu od 21. IV., koje je važno zbog toga, što u njemu pjesnik govori opširnije o sebi i svom radu u redakciji »Nade«.[33])

U pismu od 15. I. 1902. godine javlja Petraviću, da mu šalje natrag radnju zbog toga, što je »preogromna za list«, jer je »Nada« sada »opsegom znatno manja«. Riječ je o raspravi *»Giosué Carducci«*, koju je Petravić kasnije 1907. štampao u »Hrvatskoj smotri«. Zbog štednje je bio smanjen

opseg i tiraža lista i obustavljen suradnički primjerak Petraviću. Dalje se u pismu ispričava zbog toga, što je Petraviću Stj. Ilijć pisao o «nemarljivim saradnicima« za koje Kranjčević ne zna gdje je ovaj čuo, ali »ko pozna dosadašnjih sedam godišta »Nade«, košto ih ja poznam, Vas ne bi mogao strpati u to kolo«.[34])

Ipak je Kranjčević uredio, da Petravić i dalje prima suradnički primjerak, pa mu je to javio dopisnicom, koja nosi žig sarajevske pošte od 30. I., preporučujući mu se u njegovo »cijenjeno pero«.[35]) Petravić se odazvao molbi, pa mu Kranjčević odgovara pismom od 3. III., da je upravo primio »raspravicu i pjesmicu«. Za pjesmicu kaže, da će ući u list »sigurno u broju od 1. aprila«. To je pjesma pod naslovom *»Samoći gorskoj«*.[36]) Za raspravu mu javlja, da će zbog preobilja materijala »na red, dok dopusti zgoda«. U istom pismu javlja Petraviću, da mu raspravu o Carducciju nije odmah vratio, jer se nadao, da bi se »ipak nekako dala upotrebiti«, ali mu je zbog smanjenja opsega lista izmakla i ova nada, pa ga moli, da mu oprosti, ako mu je i nehotice »učinio u koječem krivo.«[37])

Rasprava o kojoj je bilo govora u predašnjem pismu jest *»Ettore Sanfelice«*. Petravić je radi štampanja rasprave bio urgirao kartom od 19. VI., pa mu Kranjčević javlja dopisnicom, koja nosi žig sarajevske pošte od 17. VII., da će rasprava biti štampana u broju od 1. augusta, jer »prije ne bijaše moguće«, nadajući se, da će »članak svršiti u dva broja«.[38]) Međutim, rasprava je izašla ipak u jednom broju, a ne u dva, kako je javljao Kranjčević Petraviću.[39]) U istom godištu »Nade« izašao je prikaz Stj. Ilijća Petravićeve moderne opepoje *»Rapsodija o seljačkoj buni (god. 1572., 1573. i 1900.)«*,[40]) koja je te godine bila najprije štampana u »Glasniku Matice Dalmatinske«, a odatle i posebno.

U početku 1903. godine poslao je Petravić za štampanje radnju *»Biblijska Ruta u umjetnoj poeziji«*. Kranjčević mu je odgovorio dopisnicom, koja nosi žig sarajevske pošte od 10. II., obavješćujući ga, da će radnja ući u »Nadu«, samo veli »molim malko strpljenja, dok svršim prijašnje gradivo«.[41]) Radnja je zaista bila štampana u »Nadi«.[42]) Time bismo ujedno završili pregledom suradničkog rada Petravićeva u »Nadi«, a isto tako i dopisivanje Kranjčevića s njim.

Na kraju spomenut ćemo nekoliko riječi o interesiranju Dalmatinaca za Kranjčevića i njegovo djelo. Njegovi prijatelji i suradnici Stjepko Ilijć i Rikard Katalinić Jeretov prevode Kranjčevićeve pjesme 900-tih godina na talijanski, upoznajući na taj način i romanski svijet s njegovim pjesničkim djelom. Tako Stj. Ilijć štampa te prijevode u firentinskom časopisu »Nuova Rassegna« i u milanskom »Poesia«, a R. Katalinić Jeretov u »Il Rinovamento« i »Nuova Rassegna«.[43]) Štoviše, Ilijć je 1905. godine u br. 9—10 »Nuova Rassegna« donio i prikaz Kranjčevićeva književnog rada.[44]) Na našem jeziku o Kranjčeviću su, pored ostalih, pisali i mnogi književnici i pisci iz Dalmacije. Bogatoj literaturi iznesenoj u »Bibliografijskim bilješkama« u četvrtoj knjizi »Djela Silvija Strahimira Kranjčevića« od Branimira Livadića, štampanoj pod naslovom »Kroz život i djelo« (Zagreb, Minerva, 1934.) može se nadodati i ono, što je štampano u zadarskom »Narodnom listu« 1908. godine prigodom Kranjčevićeve smrti. »Narodni list« je donio nekrolog *»Silvije Strahimir Kranjčević«* od Jakova Carića i pjesmu *»Nad odrom«* od R. Katalinića Jeretova,[45]) a zatim pjesme *»Na odru«* od Stj. Ilijća i *»Nad otvorenim grobom«* od Ilijaša Viterskoga.[46])

Sam Petravić pozabavio se Kranjčevićem u prikazu *»Dva poglavlja o Silviju Kranjčeviću«*.[47]) U prvom poglavlju pod naslovom *»Kranjčevićev književni nastup«* Petravić se osvrće na pjesnikov prvenac »Ja pregaram«, iznoseći, da ga

je pjesnik spjevao u Rimu, a odatle poslao ocu, te donosi analizu same rukoveti završavajući, da je »i u ovoj početničkoj pjesmi Kranjčević predskazao glavno obilježje njegove kasnije velike poezije«. U drugom pak poglavlju *»Kranjčevićev 'Mojsije' i 'Moise' Alfreda de Vigny-a«* iznosi paralelu između jedne i druge pjesme zaključujući da »možemo da se ponosimo, što imamo pjesnika, koji dubinom svojih misli, veličinom koncepcija i jačinom izraza može da se poređuje s jednim francuskim velikanom«. Na Petravićev sud o Kranjčeviću u drugom poglavlju kritički su se osvrnuli Dr. Petar Skok[48]) i Dr. Antun Barac.[49])

BILJEŠKE

PRILOG BIBLIOGRAFIJI MARKA MARULIĆA PEĆENIĆA

1) D. Farlati, Illyricum Sacrum III, Venetiis 1765, str. 433—435.
2) V. Milić, Prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatskog umjetnog pjesničtva začetnikom vlastelinom Markom Marulom 1501—1901. Dvije njegove latinske pjesme još neizdane . . . 2. povećano izdanje, Split 1901 (na otomu 1902), str. 4—10.
3) M. Marković, Poetae Latini Dalmatae inediti. 1. Franjo Božičević (Franciscus Natalis), Živa antika (Skoplje), II/1952, sv. 2, str. 291—296.
4) Isto, str. 295.
5) M. Šrepel, Humanist Šišgorić, Rad JA 138, Zagreb 1898. — Stari pisci hrvatski 31, Zagreb 1954, str. 34. Ovdje je donesen faksimile toga pisma.
6) R. Fulin, Documenta per servire alla storia della tipografia veneziana, Archivio Veneto, Venezia 1882, t. XXIII p. I, str. 73—74.
7) M. Breyer, Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, Zagreb 1904, str. 51.
8) Isto, str. 51—52.
9) G. Praga, Di un' edizione svizzera del 1513 di Marco Marulo, Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1938, vol. XXV, fasc. 145, str. 11—13. — J. Badalić, Bibliografija Marulićevih djela i radova o životu i djelima Marulićevim, Zbornik Marka Marulića 1450—1950, Zagreb 1950, str. 321—323. — T. Jakić, Pabirci k bibliografiji djela Marka Marulića, Riječka revija, II/1953, br. 1—2, str. 87—88. — Jakić donosi prema Šrepelu (Rad JA 146, str. 13), da je djelo bilo štampano u Antverpenu 1540, ali kako Šrepel ne navodi izdanje štampano u Solingenu iste godine, sigurno je pogreška Šrepelova, koji je uzeo jedno za drugo. Isto tako Jakić donosi prema F. Galinecu (Croatia sacra, sv. 13—14, str. 97), da je djelo štampano 1574. u Veneciji i 1696. u Kölnu, ali izgleda, da je Galinec zamijenio talijanski prijevod, koji je izašao te godine u Veneciji, dok poslije 1686. nema više izdanja toga djela iz Kölna.
10) Stari pisci hrvatski I, Zagreb 1869, str. LV.
11) Archiv für slavische Philologie XXII, Berlin 1900, str. 233—236.
12) M. Marković, nav. djelo, str. 298.

13) Stari pisci hrvatski I, str. LVIII.
14) G. Praga, nav. djelo, str. 14—15. — J. Badalić, nav. djelo, str. 328—330.
15) J. Badalić, nav. djelo, str. 328—331.
16) Građa za povijest književnosti hrvatske VII, Zagreb 1912, str. 409—410.
17) Archiv für slavische Philologie XXIV, Berlin 1902, str. 223.
18) M. Breyer, nav. djelo, str. 55.
19) Isto, str. 56—57.
20) Archiv für slavische Philologie XXIII, Berlin 1901, str. 639—640.
21) M. Breyer, nav. djelo, str. 59.
22) J. Badalić, nav. djelo, str. 331—332, spominje i izdanje iz 1713., ali to nije uopće izašlo.
23) F. Fancev, Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nastavni vjesnik (Zagreb), XXXIII/1925, sv. 5—6, str. 187.
24) Isto.
25) Stari pisci hrvatski I, str. LIV.
26) M. Breyer, nav. djelo, str. 52.
27) M. Šrepel, O Maruliću, Rad JA 146, str. 162.
28) J. Badalić, nav. djelo, str. 324—325.
29) M. Breyer, nav. djelo, str. 58.
30) M. Šrepel, O Maruliću, str. 162.
31) Isto, str. 166.
32) Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, Rieka 1869, str. 367.
33) J. Badalić, nav. djelo, str. 325.
34) M. Breyer, nav. djelo, str. 43—49.
35) Nastavni vjesnik XXX/1921, sv. 3—4, str. 118—123.
36) Narodna knjiga (Zagreb), III/1950, br. 2—3, str. 151—159.
37) M. Marulić, Judita, Zagreb 1950, str. 151—159.
38) Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1936, vol. XXI, fasc. 124, str. 159—160.
39) Stari pisci hrvatski I, str. LX.
40) F. Rački, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka, Književnik I, Zagreb 1864, str. 200—227.
41) M. Šrepel, O Maruliću, str. 177.
42) T. Mommsen, Corpus Inscriptionum Latinarum III, Berlin 1873, str. 271—274.
43) Rad JA XXXVI—XXXVII, Zagreb 1876.
44) Stari pisci hrvatski I, str. LXI—LXIV.
45) M. Šrepel, O Maruliću, str. 186.
46) Stari pisci hrvatski 31, str. 38.
47) V. Gortan, O tekstu prvog izdanja Marulićeve Davidijade, Živa antika, V/1955, sv. 1, str. 95—103.
48) V. Gortan, O prozodiji u Marulićevoj Davidijadi, Živa antika, V/1955, sv. 1, str. 104.

49) Građa za povijest književnosti hrvatske 2, Zagreb 1899, str. 14—42.
50) A. Ciccarelli, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati, Ragusa 1811, str. 15—34.
51) V. Milić, Prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva i t. d., Split 1901.
52) V. Milić, isto, 2. povećano izdanje, str. 15—19.
53) G. Praga, Poesie latine inedite di Marco Marulo da Spalato (1450—1524). Archivio storico per la Dalmazia, 1936, vol. XXI, fasc. 126, str. 217—221.
54) I. Kukuljević Sakcinski, Pjesnici hrvatski XV. i XVI. vieka, Zagreb 1856, str. 3—5.
55) Pjesme Marka Marulića, Stari pisci hrvatski I, Zagreb 1869.
56) F. Fancev, Nova poezija Splićanina Marka Marulića, Rad JA 245, Zagreb 1933, str. 42—66. — Isti, Novija istraživanja hrvatske književnosti g. 1933 i 1934, Ljetopis JA 47, Zagreb 1935, str. 123—124.
57) F. Fancev, Nova poezija, str. 6—9.
58) Stari pisci hrvatski I, str. 11.
59) A. Djamić, Nekoliko priloga za poznavanje Marulićeve poezije, Hrvatsko kolo (Zagreb), III/1950, br. 3, str. 492—495.
60) Zbornik Marka Marulića, str. 289.
61) V. Brunelli, Un po' di storia letteraria, Il Dalmata (Zara), 1900, br. 59—62, 64.
62) I. Broz, Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga, Nastavni vjesnik, I/1893, str. 136—138.
63) F. Fancev, Građa za povijest hrv. crkvene drame, Građa za povijest književnosti hrvatske XI, Zagreb 1932, str. 16.
64) Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XLVII—XLVIII, Split 1925, pril. 2, str. 7—10.
65) Isto, str. 4.
66) F. Lo Parco, La Canzone alla Vergine di Francesco Petrarca dalla secolare ammirazione al singolare omaggio di Marco Marulo umanista dalmata del secolo XVI, Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1931, vol. XI, fasc. 63—64, str. 107—125, 173—189.
67) T. Matić, Božićevićev prijevod Petrarkine kancone »Vergine bella che di Sol vestira«, Građa za povijest književnosti hrvatske IX, Zagreb 1920, str. 87—89.
68) C. Dionisotti, Marco Marulo traduttore di Dante, Miscellanea di scritti di bibliografia ed erudizione in memoria di Luigi Ferrari, Firenze 1952, str. 233—242.
69) M. Deanović, Due sonetti inediti di Marco Marulo, Giornale storico della letteratura italiana (Roma), CVIII/1936, str. 9—13.
70) M. Franičević, Pisci i problemi, Zagreb 1948, str. 33.
71) Građa za povijest književnosti hrvatske 3, Zagreb 1901, str. 73—119.

72) P. Kolendić, Marulićeva oporuka, Split 1924, str. 12—13
73) Isto, str. 15—18.
74) Isto, str. 15.
75) M. Marković, nav. djelo, str. 292.
76) Stari pisci hrvatski I, str. LXXV—LXXVI.
77) Stari pisci hrvatski XXII, Zagreb 1913, str. 123.
78) Starine JA I, Zagreb 1869.
79) J. Florschütz, Marko Marulić i sv. Jeronim, Vijenac (Zagreb), XXXIII/1901, br. 42, str. 836—841.
80) Rad JA 245, str. 11.
81) I. Milčetić, Dr. Julije Bajamonti, Rad JA 192, Zagreb 1912, str. 130.
82) F. Šišić, Nepoznato Marulićevo djelo, Jugoslavenska njiva (Zagreb), VII/1923, br. 1, str. 40—41.
83) G. Praga, Poesie latine inedite di Marco Marulo da Spalato, str. 213.
84) P. Kolendić, nav. djelo, str. 17, 31.
85) Rad JA 245.
86) F. Fancev, Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, Zagreb 1934, str. 79—101, 102—105.
87) Rad JA 245, str. 12.
88) Uporedi faksimile rukopisa »Molitvenika«, koji je donio Fancev i »Davideide« objavljene od Badalića.
89) F. Fancev, Dvije poslanice Marka Pecinića (Marulića) benediktinki Katarini Obirtića, Građa za povijest književnosti hrvatske XIII, Zagreb 1938, str. 187—192.

JOŠ O ZADRANINU BRNI KARNARUTIĆU

1) P. J. Šafarik, Geschichte der südslawischen Literatur II, Prag 1865, str. 167, drži da je vjerovatno 1709. izašlo još jedno izdanje u Veneciji (Wahrscheinlich auch mehrmal, namentlich um 1709 in Venedig gedruckt).
2) M. Šrepel, Sigetski junak u povjesti hrvatskoga pjesništva, Rad JA 148, Zagreb 1902, str. 87,92.
3) Isto, str. 86—92. — Posljednji Zrinski Frankopani, Zagreb (1907 ?), str. 193—194.
4) S. Ivšić, Podsjedanje i osvojenje Sigeta u glagoljskom prijepisu hrvatskoga opisa iz g. 1566. ili 1567., Starine JA XXXVI, Zagreb 1918, str. 395, 398—399.
5) M. Breyer, O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama, Zagreb 1952, str. 20.
6) P. Kolendić, Karnarutićev »Piram i Tizba«, Južna Srbija, Skoplje 1925, (p. o. iz br. 49), str. 6.

7) S. Ježić, Hrvatska književnost od početka do danas, Zagreb 1944, str. 104.
8) M. Kombol, Poviest hrvatske književnosti, Zagreb 1945, str. 157.
9) P. Kolendić, nav. djelo, str. 6—7.
10) Š. Urlić, Prilozi za biografiju Brna Krnarutića, Građa za povijest književnosti hrvatske 8, Zagreb 1916, str. 348—350.
11) P. Kolendić, nav. djelo, str. 6.
12) B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti I, Zagreb 1913, str. 188.
13) I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografia hrvatska I, Zagreb 1860, str. 65.
14) Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, str. 392.
15) M. Breyer, nav. djelo, str. 20.
16) Š. Urlić, nav. djelo, str. 356.
17) Isto, str. 355.
18) Župski ured sv. Stošije u Zadru — Matica rođenih II. (1569—1580), l. 40 b, 77 a.
19) Isto, l. 118 a.
20) Isto — Matica umrlih I. (1597—1617), l. 25 a. — Urlić pogrešno bilježi, da je Dianora umrla 6. jula 1599. godine.
21) F. Fancev, Fragmenat epske pjesme »Osman«, Nastavni vjesnik, XLII/1933—1934, sv. 8—10,str. 241—242.
22) F. Fancev, Tri priloga za povijest hrvatske književnosti, Nastavni vjesnik, XLV/1936—1937, sv. 4—6, str. 74—75. — Vidi: D. Berić, Književno-izdavačka djelatnost fra Ivana Zadranina u XVII vijeku, Zbornik radova SAN XVII, Beograd 1952, str. 21—22.
23) Privatno saopćenje Dra. P. Kolendića, koji je izvršio i stilsku analizu »Pisni od Malte« i uporedio s Karnarutićevim pjesničkim djelima.

NEKOLIKO PODATAKA ZA BIOGRAFIJU JURJA BARAKOVIĆA

1) Građa za povijest književnosti hrvatske 23, Zagreb 1952, str. 43.
2) Isto, str. 43—44.
3) Župski ured sv. Stošije u Zadru — Matica umrlih I. (1597—1617), l. 35 b.
4) Prijepis Dra. Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu.
5) Župski ured sv. Stošije u Zadru — Matica krizmanih I. (1573—1599), l. 18 a.
6) Isto — Matica vjenčanih V. (1632—1655), l. 165 a.
7) Isto, l. 238 b.
8) S. Gliubich, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, str. 22.
9) Građa 23, str. 42—43.
10) P. Kolendić, Juraj Baraković i njegovi poznanici u Šibeniku. Prvi izvještaj

real. gimnazije u Šibeniku za 1914, str. 6.
11) Stari pisci hrvatski XVII, Zagreb 1889, str. 134.
12) Župski ured sv. Stošije u Zadru — Matica vjenčanih I. (1576—1593), l. 36 a.
13) Građa 23, str. 45—46.
14) A. de Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944, str. 277.
15) M. Kombol, Poviest hrvatske književnosti, str. 160.
16) Stari pisci hrvatski XVII, str. 99.
17) Isto, str. 113.
18) Isto, str. 162.
19) Građa za povijest književnosti hrvatske XIII, str. 291.
20) Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor IV, Beograd 1924, str. 250.
21) Stari pisci hrvatski XVII, str. 167.
22) Isto, str. 168.

SPLITSKI JEZIKOSLOVAC MATIJA ALBERTI

1) Hrvatska enciklopedija I, Zagreb 1941, str. 187, 188. — Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, str. 55, 69. — Enciklopedija Leksikografskog zavoda I, Zagreb 1955, str. 73.
2) M. Kombol, Poviest hrvatske književnosti, str. 206.
3) A. Della Bella, Dizionario italiano, latino, illirico, Venezia 1728, str. 7—8 nepag.
4) Isti, Dizionario italiano, latino, illirico, Ragusa 1785, str. XI—XIII.
5) M. Sovich, Riflessioni sull'ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia, Venezia 1787, str. 20—21.
6) A. Ciccarelli, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, str. 25—26.
7) S. Gliubich, Dizionario, str. 3.
8) Š. Ljubić, Ogledalo II, str. 393.
9) Croatia sacra, Zagreb 1934, sv. 8, str. 151.
10) Arhiv grada Splita — Matica umrlih I. (1617—1635), l. 23 b.
11) Stari pisci hrvatski XXII, Zagreb 1913, str. 85.
12) M. Perojević, Klis u turskoj vlasti, Sarajevo 1936. — O Ivanu Albertiju posebno govori Perojević na str. 56—68, a usput i o Matiji Albertiju. Isto tako Perojević navodi opširno literaturu o Klisu pod Turcima.
13) R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine I, Zagreb 1884, str. 239—240.
14) J. N. Tomić, Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka I, Beograd 1933, str. 159—160. — Kod Tomića vidi i ostale dokumente o Matiji Albertiju.

15) C. Horvat, Monumenta Uscocchorum I, Zagrabiae 1910, str. 90.
16) R. Lopašić, nav. djelo, str. 256—265.
17) Starine JA II, Zagreb 1870, str. 161—165.
18) Građa za povijest književnosti hrvatske 7, Zagreb 1912, str. 314—320.
19) F. Fancev, Hrvatska književno-jezična pitanja u pismu Spličanina Mateja Albertija iz god. 1607, Vrela i Prinosi, Sarajevo 1936, sv. 6, str. 1—15. — A. Belas, Zaklada Lisandra Komulovića, Jadranski dnevnik (Split), od 2. lipnja 1937, br. 126.
20) Rad JA 10, Zagreb 1870, str. 40 i dalje.
21) Vrela i prinosi, Sarajevo 1938, sv. 8, str. 10.
22) Croatia sacra 8, str. 165.
23) Isto, str. 168—169
24) Isto, str. 169—170.
25) Isto, str. 170—171.
26) Isto, str. 170.
27) J. Radonić, Štamparije i škole Rimske kurije, Beograd 1949, str. 33.
28) Enciclopedia italiana V, Milano-Roma 1930, str. 719.
29) Historijski zbornik IV, Zagreb 1951, str. 266.
30) Zbornik radova Filozof. fakulteta u Zagrebu I, 1951, str. 568.
31) G. Novak, Hereza Agostina Capogrossa, »protestanta«. Spličanina, Zgodovinski časopis (Ljubljana), VI—VII/1953, str. 596—603.

»SLAVA ŽENSKA« JAKOVA ARMOLUŠIĆA

1) Archiv für slavische Philologie 35, Berlin 1914, str. 615.
2) M. S. Lalević, Prva raspra u našoj književnosti, Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, Beograd 1932, knj. XIII, sv. 2, 139.
3) Naslovna strana glasi:

KITTA / CVITYA RAZLIKOVA / GOSP: IVANA IVANISCEVICHIA. / VLAST: BRASCKOGA /

(U sredini kita cvijeća s ovitkom: NE SVI YEDNAKO, a ispod toga lijevo pauk, a desno zmija. Dalje dolaze stihovi:)

Yùr Ka'ko slobodna = odluçi pò moyoy / Na' suitlo ugodna = Kittiçe moya poy. / Da' primati nemoy = otrouana xualla. / Pçellamse samo goy = Kogimsi proçualla. /

V' Bnèçih pri Marku Ginàmmu / S' testirom i Priuilegem, MDCXLII.

Drugo izdanje, ponešto skraćeno u posvetama pojedinih odlomaka zbirke, štampano je 1703. u Veneciji, a naslovna strana glasi:

KITTA / CVITYA / Razlikoua Gospodina / IVANA / IVANISCEVICHIA / Vlast. Brasckoga. /

Yur Kako slobodna — Odluçi pò moyoy / Nà suitlo ugodna — Kittiçe moya poy. / Dà primati nemoy — Otrouana xual la. / Pçellamse samo goy — Kogimsi proçualla.)

IN VENETIA, M. DCCIII /Si vende da Bortolo Ocehi Libraro sù la Riua / de' Schiauoni Appresso il Ponte della Ma- / donna all'Insegna di San Domenico. / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

4) I. Ivanišević, Kita cvitja razlikova, Bneci 1642, str. 9—10.
5) Isto, str. 189.
6) Prema primjerku iz Sveučilišne knjižnice sign. R 1380. Vel. 20,5 × 13,5 čm, a sadrži 12 nepag. + 72 strane.
7) J. Armolušić, Slava ženska, Padova 1643, str. 3—4 nepag.
8) V. Štefanić, Glagoljica u Rijeci, Rijeka — Zbornik, Zagreb 1953, str. 419. — Tu je o Tihiću navedena i ostala literatura.
9) J. Armolušić, nav. djelo, str. 3.
10) Isto, str. 7—8.
11) Isto, str. 9.
12) Isto, str. 48.
13) Isto, str. 69.
14) M. S. Lalević, nav. djelo, str. 144.
15) I. Kukuljević Sakcinski, Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, Zagreb 1886, str. 213.
16) K. Stošić, Galerija uglednih Šibenčana, Šibenik 1936, str. 6.
17) Hrvatska enciklopedija I, Zagreb 1941, str. 637.
18) Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, str. 206. — Vidi još: Enciklopedija Leksikografskog zavoda I, Zagreb 1955, str. 235.
19) Župski ured grada Šibenika — I. Liber Matrimoniorum (1590—1606). l. 251 a.
20) Isto — III. Liber Baptizatorum (1617—1633), l. 43 a.
21) Isto, l. 93 b.
22) Državni arhiv u Zadru — (Rab) Baptizatorum Liber I. (1569—1610), l. 68 b.
22) Isto, l. 113 b.
24) Isto, l. 124 b.
25) Il Nuovo Cronista di Sebenico III, Trieste 1895, str. 9.
26) Župski ured grada Šibenika — Knjiga računa Bratovštine sv. Barbare. O Armolušiću podaci u ovoj knjizi pod red. br. 82.
27) Isto — Knjiga računa Bratovštine sv. Barbare. O Armolušiću u ovoj knjizi na nepag. listu 58.
28) J. Armolušić, Slava ženska, Padova 1643, str. 1.
29) J. Perić, Šibenik u kugi za Kandijskog rata godine 1649., Zagreb (1929), str. 10.

1) P. Kolendić, Mršićeve »Sloge ljubvene«, Prilozi II, Beograd 1922, str. 37.
2) P. J. Šafarik, Geschichte der südslawischen Literatur II, Prag 1865, str. 51.
3) I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografia hrvatska I, str. 97.
4) F. M. Appendini, Notizie istorico-critiche II, Ragusa 1803, str. 253
5) Jadranski dnevnik (Split) od 12. VIII. 1937.
6) I. Kukuljević Sakcinski, nav. djelo, str. 97.
7) P. Kolendić, nav. djelo, str. 37—40. — Isti, Mršićeve »Mantinjade«, Južni pregled VIII, Skoplje 1933, br. 10, str. 374—377.
8) P. Kolendić, Mršićeve »Sloge ljubvene«, str. 37.
9) Isto, str. 39.
10) Navedeno prema prijepisu Antona Šimonića. — Jedini primjerak iz biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu nestao je, kao što je već upozorio Dr. P. Kolendić (Glasnik SAN, knj. I, sv. 3, Beograd 1949, str. 500). Posljednji je Mršićeve »Sloge ljubvene« iz biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu imao u rukama Dr. Franjo Fancev, koji se njima i poslužio. (Vidi: Građa JA XIII. Zagreb 1938, str. 295), te bi se svakako morao taj jedini poznati primjerak nalaziti u njegovoj ostavštini, koja je jednim dijelom dospjela u Sveučilišnu knjižicu, a drugim u biblioteku Jugoslavenske akademije u Zagrebu.
11) F. Fancev, Sitni prilozi, 5. Iz poezije Pažanina Ivana Mršića, Građa III, Zagreb 1938, str. 294—296.
12) Isto, str. 294.
13) Podaci iz paških matica, prije nego što su dospjele u Državni arhiv u Zadru.
14) L. Marčić, Antropogeografska ispitivanja po severo-dalmatinskim ostrvima (Rab, Pag i Vir), Srpski etnografski zbornik 38, Beograd 1936, str. 326—330.
15) F. Fancev, nav. djelo, str. 295.
16) Vidi bilješku 13.
17) F. Fancev, nav. djelo, str. 295—299.
18) V. J(agić), Zwei Notizen zur Literaturgeschichte Ragusa's, Archiv für slavische Philologie 11, Berlin 1888, str. 298—299.
19) F. Fancev, nav. djelo, str. 294.
20) F. M. Appendini, nav. djelo, str. 253.
21) F. Fancev, nav. djelo, str. 294.
22) F. Fancev, Tri priloga za povijest hrvatske književnosti, 3. Uz novo izdanje »Skazovanje od čudnovate ratie«, Nastavni vjesnik XLV, Zagreb 1936—1937, str. 76.
23) D. P. Berić, Književno-izdavačka djelatnost fra Ivana Zadranina u XVII vijeku, Zbornik radova SAN XVII, Beograd 1952, str. 22.
24) P. Kolendić, Mršićeve »Sloge ljubvene«, str. 40.

KNJIŽEVNA DJELATNOST BUDVANINA KRSTE IVANOVIĆA

1) S. Gliubich, Dizionario, str. 178.
2) D. Plamenac, Budvanin Krsto Ivanović, jedno istaknuto lice mletačkog umjetničkog života u 17. vijeku, Novo doba (Split), br. 86 od 12. aprila 1936.
3) A. Miloševič, Glasoviti Budvanin Krsto Ivanović, Stvaranje (Cetinje), VI/1951, br. 9, str. 567—570. — Na Miloševićev članak vidi osvrt: D. Berić, Nekoliko bilježaka o Budvaninu Krstu Ivanoviću, Stvaranje, VI/1951, br. 12, str. 754—757.
4) I. Mužić, Udio Budvanina Ivanovića u razvoju opere, Slobodna Dalmacija (Split), br. 2833 od 20. ožujka 1954. — Na Mužićev članak vidi osvrt: D. Berić, Još o Budvaninu Krstu Ivanoviću, Slobodna Dalmacija, br. 2836 od 24. ožujka 1954.
5) S. Gliubich, nav. djelo, str. 178—179.
6) S. Vulović, Popis narodnih bokeških spisatelja i njihovih djela, Prvi program c. k. realnog i velikog gimnazija u Kotoru za godinu školsku 1872-73, Dubrovnik 1873, str. 19.
7) D. Plamenac, nav. djelo.
8) Brošurica nema oznake mjesta i godine štampanja, a ima svega 4 stranice.
9) Venezia 1736, str. 526.
10) N. Coleti, Monumenta ecclesiae Venetae Sancti Moysis ex ejus tabulario potissimum, atque aliunde, ac secundum antistitum seriem, deprompta, digesta . . ., Venetiis 1758, str. 261—263.
11) A. Bacotich, Cristoforo Ivanovich (1618—1688) poeta, drammaturgo e storico del teatro, Archivio storico per la Dalmazia, 1937, vol. XXIII, fasc. 135, str. 107-120.
12) Isto, str. 111.
13) C. Ivanovich, Poesie, Venezia 1675, l. 5 a — 5 b nepag.
14) Isto, str. 192.
15) A. Bacotich, nav. djelo, str. 112.
16) F. Sansovino, Venezia città nobilissima et singolare, descritta in XIII. libri . . . con aggiunta di tutte le cose notabili della stessa città, fatte et occorse dall'anno 1580. fino al presente 1663. da D. Giustiniano Martinioni . . ., Venetia 1663. — O Ivanoviću u dodatku ovoga djela »Primo catalogo de gl'huomini letterati Venetie, str. 2.
17) C. Ivanovich, nav. djelo, str. 294.
18) A. Bacotich, nav. djelo, str. 107—111.
19) L. Allacci, Drammaturgia, Venezia 1755, str. 60, 192, 219, 338 i 487.
20) D. Plamenac, nav. djelo.
21) I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografia hrvatska I, str. 115.
22) Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, str. 405.

23) Stari pisci hrvatski XXII, str. 130.
24) A. Šimčik, »Oliva«, izvor pjesmi broj 1 u Erlangenskom rukopisu, Slavia (Praha), VIII/1929—1930, str. 771—774.
25) P. Popović, Krsto Ivanović pisac »Olive«, Prilozi XV, Beograd 1935, str. 201—202.
26) O ovom motivu vidi: P. Popović, Pripovetka o devojci bez ruku, Beograd 1906. — F. Kulišić, Pripovijetka o djevojci bez ruku u našoj literaturi, Srd (Dubrovnik), 1907, br. 21.
27) T. Matić, Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti, Građa za povijest književnosti hrvatske 21, Zagreb 1951, str. 143—219.
28) Isto, str. 152—157.
29) Isto, str. 154.
30) A. Bacotich, nav. djelo, str. 114—119.
31) The Catholic Encyclopedia XI, New York 1913, str. 243.
32) Ova dva soneta preštampao je u cijelosti Bacotich na str. 119.
33) D. Plamenac, nav. djelo.
34) A. Bacotich, nav. djelo, str. 113—114.
35) G. Praga, Storia di Dalmazia, terza edizione, Padova 1954, str. 257.
36) Državni arhiv u Zadru — Biblioteka Rkp. 65. — To je ista »Kronika«, koju navodi i Praga, samo joj je signatura promijenjena. U obliku je bilježnice vel. 21 × 17 cm, a ima 40 listova, od kojih je 31 ispisan, a ostalo prazno.
37) S. Ljubić, Statuta et leges civitatis Buduae, Zagrabiae 1882—3, str. 80.

»OPRAVDANJE DOBRIH ŽENA« MARKA ARNERIĆA

1) M. Arnerić, Opravdanje dobrih žena, Mleci 1802, str. 23—24.
2) Isto, str. 26.
3) Isto, str. 28.
4) Isto, str. 34.
5) Isto, str. 35—36.
6) Isto, str. 37.
7) Isto, str. 40.
8) S. Gliubich, Dizionario, str. 12.
9) I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografia hrvatska I, str. 413.
10) Hrvatska enciklopedija I, Zagreb 1941, str. 639.
11) A. Ciccarelli, Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobiltà, Venezia 1802, str. 469.
12) H. Morović, »Svete pjesmice« Marka Arnerića, Zadarska revija, IV/1955, br. 3, str. 186—187.

13) Isto, str. 187.
14) A. Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, Zbornik za narodni život i običaje 34, Zagreb 1950, str. 149—150.
15) Isto, str. 134.
16) Isto, str. 150.
17) Isto, str. 134.
18) Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, str. 413.
19) Hrvatska enciklopedija I, str. 639.
20) Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, str. 207.
21) Stari pisci hrvatski XXII, str. 154.
22) Privatni podaci dobiveni od Milana Andrića.
23) A. Ciccarelli, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, str. 92.
24) F. M. Appendini, Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro, Ragusa 1811, str. 77.
25) Arhiv grada Splita — Matica krštenih grada Splita XI, l. 129 b.
26) Državni arhiv u Zadru pod sign. M. II.

SPLITSKI PUČKI PJESNIK IVAN JAKAŠA

1) D. S. Karaman, Marjanska Vila ili sbirka narodnih pjesama sakupljenih u Spljetu, Split 1899, str. 7.
2) Isto, str. 108—114, 114—117, 120—129, 133—135.
3) Isto, str. 100—102.
4) Isto, str. 182 nepag.
5) Isto.
6) Arhiv grada Splita — Matica umrlih XV, l. 161 b.
7) Matični ured grada Splita — Matica umrlih Velog Varoša XIV, str. 44.
8) Zora Dalmatinska, I/1844, br. 33, str. 257—258.
9) V. Maštrović, Jadertina croatica I, Zagreb 1949, str. 77.
10) P. Kasandrić, Kačićev »Razgovor ugodnic« u drugoj polovini XVIII. vijeka. Glasnik Matice dalmatinske (Zadar), 1903, knj. III, str. 121.
11) T. Matić, Život i rad Andrije Kačića Miošića, Stari pisci hrvatski XXVII, Zagreb 1942, str. XXXIII.
12) D. Berić, Andrija Dorotić i njegove pjesme, Anali Historijskog instituta JA u Dubrovniku I, Dubrovnik 1952, str. 465—475.

ILIJA BEARA I »PRVENAC«

1) S. Matavulj, Sabrana dela IV, Beograd 1953, str. 86. — I ostali navodi uzeti iz ovog izdanja.
2) Spomenica o pedesetogodišnjici (realne gimnazije na Cetinju) i izvještaj za školsku godinu 1931/32, Cetinje 1932, str. 24. — Tu je kratka biografija Ilije Beare.
3) V. Latković, Simo Matavulj u Crnoj Gori, Skoplje 1940, str. 47.
4) J. Skerlić, Omladina i njena književnost (1848—1871), Beograd 1906, str. 107—108.
5) Prema primjerku s vlastoručnim napomenama arhim. Gerasima Petranovića u posjedu pisca.
6) V. Latković, nav. djelo, str. 46.
7) Ovaj broj nam fali.
8) S. Matavulj, nav. djelo, str. 89.
9) Isto, str. 87.
10) Državni arhiv u Zadru — Zapisnici Pravoslavnog bogoslovskog zavoda.
11) Spomenica, str. 5.
12) S. Matavulj, nav. djelo, str. 89—90.

ELEONORA DUSE I ZADARSKO KAZALIŠTE

1) E. A. Rheinhardt, Eleonora Duse, Milano 1931, str. 22. — O tome priča i Olga Resnevic-Signorelli u knjizi »Eleonora Duse« (Zagreb 1954, str. 14—15).
2) G. Sabalich, Cronistoria aneddotica del Nobile Teatro di Zara (1781—1881), Fiume-Zara 1904—1922, reprodukcija između str. 272 i 273.
3) Isto, str. 276.
4) Isto, str. 276, bilješka 3.
5) E. A. Rheinhardt, nav. djelo, str. 22—23.
6) O. Resnevic-Signorelli, Eleonora Duse, Zagreb 1945, str. 16.
7) Isto, str. 117.
8) Enciclopedia biografica e bibliografica »Italiana«, Serie IX, vol. I, Milano 1940, str. 362.
9) G. Sabalich, nav. djelo, str. 316.
10) Il Dalmata (Zara), 26, 30 maggio, 6 giugno 1877, n. 41, 42, 44.
11) Il Costituzionale (Zara), 20, 27 maggio 1877, n. 12, 13.
12) Isto.
13) Isto, 3, 17 giugno, 1 luglio 1877, n. 14, 16, 18.
14) Isto, 3, 10, 17, 24 giugno, 1 luglio 1877, n. 14—18.

15) Vienac (Zagreb), XXIX/1897, br. 25, str. 404.
16) Isto, str. 405—406.
17) Enciclopedia biografica, str. 331.

POHARA VISOVAČKOG SAMOSTANA STVARNI DOGAĐAJ U MATAVULJEVU ROMANU »BAKONJA FRA-BRNE«

1) Stražilovo 1888, br. 50, str. 810.
2) S. Matavulj. Sabrana dela IV. Beograd 1953, str. 13.
3) J. Grčić. Portreti s pisama I. Zagreb 1921, str. 144.
4) Narodni list (Zadar) 1887, br. 80.
5) Isto, 1888, br. 39.
6) Isto, 1888, br. 43.
7) Isto, 1889, br. 42.
8) Isto, 1889, br. 57.
9) Isto, 1890, br. 100.
10) Isto, 1891, br. 14.
11) Srpski glas (Zadar) 1891, br. 6.
12) K. Stošić, Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941, str. 104. — Ovaj Brne Šuško je isto lice sa Brnom Štrkaljem.
13) A. Ivić, Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i kulturnim radnicimd III, Beograd 1932, str. 316.

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ I ANTE PETRAVIĆ

1) Nada (Split), I/1883, br. 22, str. 253-255.
2) Iskra (Zadar), III/1893, br. 7—8, str. 50.
3) Novi viek (Split), I/1897, br. 8, str. 449.
4) Novi viek (Zagreb), III/1898, br. 1, str. 18—19.
5) Lovor (Zadar), I/1905, sv. V—VI., str. 129.
6) Vienac (Zagreb), XXIII/1891, br. 34, str. 529.
7) Narodni list (Zadar), 1891, br. 69.
8) Vienac, XXV/1893, br. 36, str. 569.
9) Vienac XXVIII/1896, br. 26, str. 104. — Narodni list 1896, br. 55.
10) Nada (Sarajevo), III/1897, br. 13, str. 260.
11) Isto, br. 21, str. 420.
12) Isto.

13) Isto, br. 23, str. 459—460.
14) Isto, IV/1898, br. 14, str. 224.
15) Isto, br. 5, str. 80.
16) Isto, br. 10, str. 160.
17) Isto, br. 11, str. 175—176.
18) Isto, br. 13, str. 208.
19) Isto, br. 22, str. 352.
20) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*
Sarajevo. 22. X. 1898.

Blagorodni gospodine:

Izvolte potpisati ovu namiru. Novce ćete primiti, dok stigne Vaš potpis ovamo.

Izvinte što se nije moglo prije, nu nešto bijah na putu, glavno uvalila mi se i bolest u kuću, pa uz to zaboravio Vašu cijenjenu želju.

Predo sam u štampariju za naredni broj one Vaše posljednje bilješke o tal. i francuskoj knjizi.

Pozdravljamo Vas od srca

Vaš

Kranjčević

Vladimir Ćorović u svojoj studiji »Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića", štampanoj u X. knjizi »Građe za povijest književnosti hrvatske«, spominje korespondenciju Kranjčevićevu s A. Tresićem Pavičićem, M. Sabićem, B. Lovrićem, A. Vučetićem, I. Meštrovićem, D. Sirovicom, I. Andrićem i D. Petranovićem. Tu su navedeni i svi ostali anonimni prilozi Kranjčevićevi u pojedinim godištima »Nade«, među kojima ima dosta i o prilikama i ljudima iz Dalmacije. Kao dopuna Ćoroviću može da posluži ono, što je iz Kranjčevićeve korespondencije objavio B. Livadić u četvrtoj knjizi »Djela Silvija Strahimira Kranjčevića« i »Prilozi Kranjčevićevoj biografiji« od Dragutina Tadijanovića (»Hrvatsko kolo« 1948., br. 4). Međutim, ni jedan od ovih Kranjčevićevih bibliografa ne spominje uopće korespondenciju s Petravićem, možda radi toga, što se u Kranjčevićevoj ostavštini, koja se čuva u sarajevskom Muzeju, nije sačuvalo ni jedno Petravićevo pismo.

Pregledajući bogatu ostavštinu Petravićevu, koja se danas nalazi u Gradskoj biblioteci u Splitu, među ostalim pismima, koja se nalaze skupa s rukopisima, bilješkama, novinskim istrišcima, separatima i ostalim dokumentima našli smo 13 Kranjčevićevih što pisama što dopisnica, upućenih Petraviću u Starigrad na Hvaru. Ta pisma poglavito se odnose na suradnju Petravićevu u »Nadi«, a osim toga pružaju prilično materijala za upoznavanje ličnosti Kranjčevićeve i njegova rada u samoj redakciji »Nade«. Pored ostaloga ta su pisma važna i zbog toga, što je u njima iznesena često puta ocjena pojedinih Petravićevih radova, a to će korisno poslužiti za konačnu ocjenu,

koju treba da donese naša književna kritika o cjelokupnom Petravićevu radu. Uzimajući sve ovo u obzir, kao i to, da nam je do danas malo sačuvano Kranjčevićevih pisama, smatramo, da će biti od koristi da ih donesemo u cijelosti na ovom mjestu.

21) Nada, V/1899, br. 8, str. 115—118.

22) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 20. I. 1899.

Časni gospodine.

Zamisao, kako shvatiste i prikazaste Judinu sudbinu, veoma mi se svidjela i hvala Vam, što to kolo soneta poslaste ovamo. Nu Vi mi odista ne ćete zamjeriti prijateljskoj želji, da bi zbog zanimljivosti predmeta bilo bolje, kad biste malko i metar izgladili. Čitanjem nabasa sam na to, pa Vam zato i vraćam te sonete, neka biste se i sami uvjerili. Volja li Vas da ih ugladite, pošaljte mi natrag svršen posao, pak ćemo, ako Bog dâ, u suvremeno doba u štampu.

Paralela: »Leopardi i Gilberti« složena je i uči će što prije. Čekam samo da se otresem nekojih starijih obećanja. Članci iz talijanske i francuske knjige izlaze malo pomalo; bi zaista i češće, nu vidite i sami da »Nada« obuhvata i hrvatsku i srpsku knjigu, a dužnost je da se odazove svim piscima, koji joj pošilju svoje publikacije. Čestoput biva to i mršavije — zbog prostora.

O pošiljanju »Nade" biće da ste sada bez brige, pošto je uregjeno u ekonomatu. Megjutim prilažem današnjoj pošti 21. i 22. broj od pr. god., ako ga počem jošte ne primiste.

Isporučujući Vam moj najsrdačniji pozdrav, jesam

s poštovanjem

Vaš

Kranjčević

22) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 14. III. 1899.

Velečasni gospodine,

Evo Vam »Jude« na raspolaganje. Uzrok je u tome, što su ovdje duhovi još uvijek uzrujani s nekog romana, koji je crkvena vlast javno proskribovala. U ostalom, djelo je doista nečovječno bezobrazno.

Računajući s tim prilikama, i redakcija »Nade« izbjegava ma i svaku najmanju sjenku da dade tijem povoda kojekakvu kritiziranju, pak ne može da iznosi gradivo, koje bi iole bilo u svezi s okolinom Hristova stradanja. Istina da u Vašoj pjesmi nema ni trunke, o što bi pozvani faktori mogli da zadru, nu svijet je svijet. Uzrujan je, i dosta bi bilo, da samo neko zagungja. Uzrujani ljudi uvijek su pak gotovi, da sve oštrije primaju i prosugjuju.

Toliko u ispriku, a i na Vaše ravnanje, s molbom da mi pripošaljete koju drugu pjesmicu.

Primite prijateljski pozdrav, i ne zamjerite što Vam se prije ne odazvah, nu evo istom par dana te odahnuh od nemila reumatična trganja, u kojem sam mukom posvršavao svoj službeni posao.

Vaš

Kranjčević

Pozdravite mi gg. Ostojiće. Članak »Rime i ritmi« dolazi u 7. broj.

24) Novi vick, IV/1899, br. 9, str. 460—465.

25) Nada, V/1899, br. 6, str. 96.

26) *Časni gospodine:*

Izvinite, nu nije se moglo. Sitne vijesti većinom su složene, tek rubrika je pretrpana, pak zbog toga bude te zadocne i zastare. Vjerujte, da se nastoji po mogućnosti. Pjesma »U smrtnom trzanju« ušla je u 18. broj. »Morska fantazija« ne će takogjer dugo čekati.

Pozdravlja Vas

Vaš

U Sar. 13. IX. 99 *Kranjčević*

(Obična pošt. dopisnica na kojoj su žigovi sarajevske pošte od 13. IX., 99. i 16. IX. 99., a pošte u Starigradu od 20. IX. 99.).

27) Nada, VI/1900, br. 17, str. 267—268; br. 18, str. 279—282; br. 19, str. 298—299; br. 20, str. 314—315.

28) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 25. II. 1900.

Velečasni gospodine,

Vaša studija o Marradi-u stigla je jutros u uredništvo, što Vam se s blagodarnošću zahvaljuje. Nu u drugu ruku moram Vas prijateljski zamoliti da biste oprostili što ne može odmah u list. To su upravo devetere muke s poučnim člancima. Imade ih sva sila u pripremi — još od lanjskoga maja, koje čekaju na red, a sve jedna drugoj sporo ustupa mjesto. Iz talij. knjige upravo su dvije na redu.

Eto na osnovu toga molim Vas da mi što prije odgovorite jeste li sporazumni, da ostane rukopis u redakciji, pak da ga, kad bude prva zgoda pošaljem u štampariju. Rok Vam ne bih umio reći, tek vjerujte, da će mi biti na brizi. Nu prije oktobra teško.

Ako ne biste mogli toliko da čekate, vratiću Vam rukopis odmah dok mi stigne Vaš odgovor.

Pjesmica će uči u 6. ili najdalje 7. broj.

Iskreno Vas pozdravlja i želi Vam svako dobro

Vaš štovatelj

Kranjčević

29) Nada, IX/1903, br. 6. str. 54—55.

30) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 28. VI. 1900.

Veleštovani gospodine.

Oprostite, što Vam svojom šutnjom zadadoh i tu muku, da se podrugiput obratiste redakciji. Nu meni su ruke pune i prepune posla (: sudite najbolje po tome, što o meni ne čujete nigdje ništa :), pak stigne li list, ne mogu često uz najbolju volju da odmah na nj odgovorim, a poslije bude da na sve i zaboravim. Za to oprostite; evo ću popraviti u koliko mogu.

Prije svega izvolite potpisati priloženu namiru. Dok mi stigne, opremiće Vam se honorar. Biljega ne treba, pošto mi udaramo naše.

Što se tiče referata o Vašoj knjizi, javljam Vam ukratko, da je stigao Ostojičev prikaz. Nu pored toga nabralo se referata i o drugim knjigama, — kroz ovo šest i po godina, otkako sjedim kod »Nade«, još nijesam primio u tako kratkome razmaku tolike hrpe knjiga. Vaša zbirka izašla je doduše prije Ostojičeve, nu s unutrašnjih redakcionalnih razloga ušao je u ovaj broj (: 13. od 1. VIII. :) najprije o »Čuvstvima i poletima«, pak će u 14. broju pjesnik te zbirke progovoriti o Vašijem pjesmama. Ostojičev je prikaz intiman i topao, u suštini jezgrovit, pak se nadam da ćete biti zadovoljni kako sudi.

Toliko da okajem svoj stari dug spram Vas.

Primite, veleštovani gospodine odano pozdravlje, koje Vam šalje

Vaš

Kranjčević

31) *Dragi gospodine i prijatelju,*

Od srca Vam hvala, što ste mislili na onu moju željicu, nu pošto o Božiću putujem u Kreševo u goste, to Vas lijepo molim, da se za sada nikako ne mučite. Biti će tomu druga zgoda, kad ću računati na Vašu prijaznost, na čemu Vam unaprijed blagodarim.

S pozdravima od moje s u p r u g e, jesam Vaš

Kranjčević

(Obična pošt. dopisnica na kojoj je žig sarajevske pošte od 10. XII. 00., a pošte u Starigradu od 13. XII. 00. Riječ »supruge« podcrtana od Kranjčevića).

32) Nada, VII/1901, br. 15 str. 323—233; br. 16, str. 246—248; br. 17, str. 263—266; br. 18. str. 278—279.

33) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 21. IV. 1901.

Dragi gospodine,

Pročitao sam Vašu studiju o plagijatu, o kojoj ću nastojati, da je što prije pošaljem u štampariju. Nije nikako izlišno, da se i u nas već jedanput iznese to pitanje. Sjećam se, naime, da su već i naše literarne prilike bile izbacile takav spor na vidjelo, pak je dobro, da se taj pojam rasčisti.

Dr Alaupović srećno se vratio i koliko sam s njime razgovarao, posve je vedre volje. Sve u jednu — a misleći o njegovu jadu — više je neg sigurno, da ga izjeda njegovo shvatanje dužnosti; malo je, vjerujte, profesora, koji bi bili gjaštvu ono što je Tugorim. Kako nam se nešto razgalilo sarajevsko nebo (: još pred tri dana pao je snijeg, nakon Uskrsa toplih ko o Petrov-danu :) izdržaće se nekako do ferija, a onda ćemu kud koji — Tugo valjda u Primorje, a ja ću, bude li dopusta, u Dubrovnik, pak malo na Povlja, otkud bih pošo u Rim, da osvježim uspomene nakon osamnaest godina. Biti će, istina, malko povruće, nu drukčije ne mogu. Veseli me, što ćemo se usput porazgovoriti, a najljepši je Fauteuill — barčica na moru.

Pjesme, koje ću štampati u Ostojića, već sam sredio, tek hoću da im još primaknem bar pet novih komada. Bilo bi mi najmilije, da je s temelja sve novo, nu ne stiže se. Cijeli bogovetni dan grbim se u kancelariji, a na veče čisto mi se gade papir tinta. Uz to mi posve klonuše živci, a ni oči mi više ne podnose tolika napora. Dosta je kad Vam reknem, da sam sam samcat za cijeli teksutalni dio lista — od čitanja rukopisa, do gotova broja. A to je sve tako — otkad izlazi »Nada«.

Primite, dragi gospodine, ko uvijek moj najusrdniji pozdrav. Bog Vas živio!

Vaš

Kranjčević

34) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 15. I. 1902.

Blagorodni gospodine,

Evo Vam radnje natrag, pošto s njome ne možemo u »Nadu«. Gosp. savjetnik reče mi ponovo da je preogromna za list, naročito pak ove godine, kad je »Nada« opsegom znatno manja, pošto se slog prolaže, a svaki drugi broj izlazi na dvanaest mješte na šesnaest stranica. To je sve zbog štednje, zbog čega se je takogjer i ćirilicu posve i ukinulo.

Žao mi, što sam, propitavši se na osnovu Vaše dopisnice, čuo, da Vam obustaviše list, nu i to je zbog gornjeg razloga, a i nijeste Vi jedini, kojemu moram ovako otpisati. Što Vam je g. Ilijć pisao o n e m a r l j i v i m saradnicima, za to ne znam gdje je čuo: mislim samo, ako ko pozna dosadašnjih sedam godišta »Nade«, košto ih ja poznam, Vas ne bi mogao strpati u to kolo.

I poznavajući te potrebe, lijepo Vas na koncu molim, da mi pošaljete l i r i k e, a i omanjih referata iz t a l. k n j i ž e v n o s t i. Da se pak uvjerite kako su od nove godine stegnute te sitnice, evo Vam šaljem iz redakcije 1. broj 1902. na ravnanje.

Primite, velecijenjeni gospodine, moj najusrdniji pozdrav i ostajte mi zdravo i veselo

Vaš

Kranjčević

P. S. A zbog Carduccija je smetalo i to, što imamo već radova iz hrv. i slav. literature, pak kad je prostor za pouku sutijesan, valja im ustupiti prvenstvo.

(Podcrtano u pismu od Kranjčevića).

35) *Saradnički primjerak primaćete ko i lane.*

Preporučujući se u Vaše cijenjeno pero, jesam s pozdravom

Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 30. I. 02., a pošte u Starigradu 2. II. 02.).

36) Nada, VIII/1902, br. 7, str. 94.

37) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 3. III. 1902.

Veleštovani gospodine.

Upravo primih raspravicu i pjesmicu. Ovu posljednju rado sam pročitao, te će što prije u »Nadu« — mislim sigurno u broju od 1. aprila.

Zbog raspravice ne mogu Vam označiti tako pouzdana datuma, pošto imamo mnogo članaka te struke pri ruci, pak ne daju starije obaveze, a i ilustratitivni materijal, koji će uza nje izići. Nu što bilo, propasti ne će. Razumije se, da će na red, dok dopusti zgoda.

Ne bi škodilo, da me se kadikad sjetite pregršti omanjih bilježaka iz talijanske knjige, pak u toliko ponavljam molbu iz prijašnjega lista.

Raspravu o Carducci-u nijesam Vam umah vratio, pošto sam mislio, da bi se ipak nekako dala upotrebiti. Nu kako se je najzad smanjio obim lista, izmakla mi nada, pak oprostite, što sam Vam možda u toliko, ako i nehote, učinio u kojećem krivo.

Pozdravlja Vas

Vaš odani

Kranjčević

38) *Dragi gospodine:*

Prikaz o S. Sanfelice-u ulazi u broj 1. augusta. Oprostite, što prije ne bijaše moguće. U ostalom sudeći po Vašoj karti od dne 19. VI. nadam se, da ne će biti prekasno, jer će članak svršiti u dva broja, dakle polovinom augusta.

Usrdno Vas pozdravlja

Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 17. VII. 02., a pošte u Starigradu 20. VII. 02.).

39) Nada, VIII/1902, br. 15, str. 203—208.

40) Isto, br. 9, str. 127.

41) *Velecijenjeni gospodine:*

Raspravica o Ruti uči će u »Nadu«, tek Vas molim malko strpljenja, dok svršimo prijašnje gradivo.

Od srca Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 10. II. 03., a pošte u Starigradu 14. II. 03.).

42) Nada, IX/1903, br. 13, str. 170—172; br. 14, str. 183—185.

43) J. Milaković, Silvije Strahimir Kranjčević. Spomen-spis Silviju Strahimiru Kranjčeviću prigodom 25. godišnjice njegovog pjesnikovanja. Sarajevo 1908. str. 23.

44) Djela Silvija Strahimira Kranjčevića IV. Zagreb 1934. str. 208.

45) Narodni list 1908, br. 88.

46) Isto, 1908, br. 91.

47) A. Petravić, Četvrte studije i portreti, Split 1923.

48) Jugoslavenska njiva (Zagreb), VII/1923, br. 1, str. 37.

49) A. Barac, De Vigny, Carducci, Kranjčević, Hrvatsko kolo X, Zagreb 1939, str. 196-197.

Primite, velecijenjeni gospodine, moj najusrdniji pozdrav i ostajte mi zdravo i veselo

Vaš

Kranjčević

P. S. A zbog Carduccija je smetalo i to, što imamo već radova iz hrv. i slav. literature, pak kad je prostor za pouku sutijesan, valja im ustupiti prvenstvo.

(Podcrtano u pismu od Kranjčevića).

35) *Saradnički primjerak primačete ko i lane.*

Preporučujući se u Vaše cijenjeno pero, jesam s pozdravom

Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 30. I. 02., a pošte u Starigradu 2. II. 02.).

36) Nada, VIII/1902, br. 7, str. 94.

37) *Uredništvo ilustr. lista »Nade«.*

Sarajevo, 3. III. 1902.

Veleštovani gospodine.

Upravo primih raspravicu i pjesmicu. Ovu posljednju rado sam pročitao, te će što prije u »Nadu« — mislim sigurno u broju od 1. aprila.

Zbog raspravice ne mogu Vam označiti tako pouzdana datuma, pošto imamo mnogo članaka te struke pri ruci, pak ne daju starije obaveze, a i ilustratitivni materijal, koji će uza nje izići. Nu što bilo, propasti ne će. Razumije se, da će na red, dok dopusti zgoda.

Ne bi škodilo, da me se kadikad sjetite pregršti omanjih bilježaka iz talijanske knjige, pak u toliko ponavljam molbu iz prijašnjega lista.

Raspravu o Carducci-u nijesam Vam umah vratio, pošto sam mislio, da bi se ipak nekako dala upotrebiti. Nu kako se je najzad smanjio obim lista, izmakla mi nada, pak oprostite, što sam Vam možda u toliko, ako i nehote, učinio u koječem krivo.

Pozdravlja Vas

Vaš odani

Kranjčević

38) *Dragi gospodine;*

Prikaz o S. Sanfelice-u ulazi u broj 1. augusta. Oprostite, što prije ne bijaše moguće. U ostalom sudeći po Vašoj karti od dne 19. VI. nadam se, da ne će biti prekasno, jer će članak svršiti u dva broja, dakle polovinom augusta.

Usrdno Vas pozdravlja

Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 17. VII. 02., a pošte u Starigradu 20. VII. 02.).

39) Nada, VIII/1902, br. 15, str. 203—208.

40) Isto, br. 9, str. 127.

41) *Velecijenjeni gospodine;*

Raspravica o Ruti uči će u »Nadu«, tek Vas molim malko strpljenja, dok svršimo prijašnje gradivo.

Od srca Vaš

Kranjčević

(Pošt. dopisnica iznad adrese ima štampanu oznaku: Uredništvo knjiž. il. lista »Nada«, te nosi žig sarajevske pošte od 10. II. 03., a pošte u Starigradu 14. II. 03.).

42) Nada, IX/1903, br. 13, str. 170—172; br. 14, str. 183—185.

43) J. Milaković, Silvije Strahimir Kranjčević. Spomen-spis Silviju Strahimiru Kranjčeviću prigodom 25. godišnjice njegovog pjesnikovanja. Sarajevo 1905. str. 23.

44) Djela Silvija Strahimira Kranjčevića IV. Zagreb 1934, str. 208.

45) Narodni list 1908, br. 88.

46) Isto, 1908, br. 91.

47) A. Petravić, Četvrte studije i portreti. Split 1923.

48) Jugoslavenska njiva (Zagreb), VII/1923, br. 1, str. 37.

49) A. Barac, De Vigny, Carducci, Kranjčević, Hrvatsko kolo X. Zagreb 1939, str. 196-197.

BILJEŠKA O PISCU

Dušan Berić rođen je 1920. u Zadru. Službuje kao nastavnik na splitskoj Gimnaziji i Nižoj gimnaziji u Vrgorcu, a zatim prelazi u bibliotekarsku struku, kojoj se potpuno posvećuje, radeći najprije u Narodnoj biblioteci (bivša »Paravia«, sada Naučna biblioteka) u Zadru, zatim u Gradskoj biblioteci u Splitu, a sada na Višoj pedagoškoj školi u Splitu u istom svojstvu.

Još kao student bavi se naučnim radom. Do sada je objavio preko stotinu članaka i rasprava u našim listovima i časopisima, a isto tako niz naučnih priloga u edicijama Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Srpske akademije nauka u Beogradu, Naučnog društva NR Crne Gore na Cetinju i t. d.

U ovoj knjizi, pored potpuno novih članaka, objavljuju se, znatno prošireni i dopunjeni, i neki već objavljeni u novinama i časopisima Zadarskom Narodnom listu, Hrvatskom kolu, Republici, Stvaranju, Književnom Jadranu, Bračkom zborniku i Mogućnostima.

S A D R Ž A J

	Strana
Prilog bibliografiji Marka Marulića Pečenića	7
Još o Zadraninu Brni Karnarutiću	27
Nekoliko podataka za biografiju Jurja Barakovića	35
Splitski jezikoslovac Matija Alberti	49
»Slava ženska« Jakova Armolušića	65
Ivan Meršić Pažanin	77
Književna djelatnost Budvanina Krste Ivanovića	83
»Opravdanje dobrih žena« Marka Arnerića	93
Splitski pučki pjesnik Ivan Jakaša	105
Ilija Beara i »Prvenac«	111
Eleonora Duse i zadarsko kazalište	123
Pohara Visovačkog samostana stvarni događaj u Matavuljevu romanu »Bakonja fra-Brne«	137
Silvije Strahimir Kranjčević i Ante Petravić	147
Bilješke	155

Izdavač
Pododbor MATICE HRVATSKE Split
Za izdavača *Nikola Disopra*

Tisak: Novinsko izdavačko poduzeće
»Slobodna Dalmacija» Split

Biblioteka suvremenih pisaca

ANTE CETTINEO
Magarčićeve ekloge

HRANKO SMODLAKA
Na vrpci vremena

SREĆKO DIANA
Nitko u svijetu nije sam

IVAN KATUŠIĆ
Novele

SLOBODAN NOVAK
Izgubljeni zavičaj

NIKOLA DISOPRA
Zatvoreno

DUŠAN BERIĆ
Iz književne prošlosti Dalmacije

MOGUĆNOSTI
časopis za književnost, umjetnost i kulturna pitanja

Izvanredno izdanje
(U pripremi)

Dr. GRGA NOVAK
Povijest grada Splita
I. dio

Pododbor
MATICE HRVATSKE
Split

280

140
110
235
I 25